

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск XXXIII

Засновано 2000 року

*Рекомендовано до друку
Вченою радою
Інституту філології
20 грудня 2016 року*

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Рецензенти:

В.М. Брицин, д-р філол. наук, проф.
О.А. Стишов, д-р філол. наук, проф.
Т.В. Бовсунівська, д-р. філол. наук, проф.

А 43 Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : 36 наукових праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2016. – Вип. 33. – 171 с.

ISSN 2311-2697
РІНЦ № 356-06/2014
RESEARCH ВІВ

У збірнику наукових праць аналізуються актуальні, перспективні, дискусійні питання сучасної лінгвістики в її множинних дослідницьких парадигмах. Видання розраховано на фахівців у галузях філології, філософії, культурології, історії та інших соціогуманітарних дисциплін, а також науковців вищих навчальних закладів.

Головний редактор: *Л.І. Шевченко*, д-р філол. наук, проф.

Відповідальний секретар: *Д.В. Дергач*, канд. філол. наук, доц.

Редакційна колегія: *Ф.С. Бацевич*, д-р філол. наук, проф.; *А. Брацкі*, д-р гуманіт. наук, проф. (Польща); *Л.П. Гнатюк*, д-р філол. наук, проф.; *П.Ю. Гриценко*, д-р філол. наук, проф.; *Дель Гаудіо Сальваторе*, PhD (д-р філософії) (Італія); *С.Я. Єрмоленко*, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф.; *М. Каранфіловскі*, д-р філол. наук, проф. (Македонія); *Т.Ю. Ковалевська*, д-р філол. наук, проф.; *Л.О. Кудрявцева*, д-р філол. наук, проф.; *Л.А. Лисиченко*, д-р філол. наук, проф.; *О.І. Луценко*, канд. філол. наук, доц.; *Г.П. Півторак*, акад. НАН України, д-р філол. наук, проф.; *Ю.Ф. Прадід*, д-р філол. наук, проф.; *Р.П. Радішевський*, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф.; *С.К. Росовецький*, д-р філол. наук, проф.; *Д.Ю. Сизонов*, канд. філол. наук, доц.; *Г.Я. Солганик*, д-р філол. наук, проф. (Росія); *А. Фаловскі*, д-р філол. наук, проф. (Польща); *Л.В. Шулінова*, канд. філол. наук, доц.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 5755 від 15.01.2002 р.

Збірник входить до науковометричної бази України "Україніка наукова".

Збірник входить до Міжнародної науковометричної бази РІНЦ (Росія) - № 356-06/2014.

Збірник входить до Міжнародної науковометричної бази Research Віб (Японія).

Збірник наукових праць є фаховим виданням із дисциплін філологічного профілю.
Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р., № 1021.

Адреса редакційної колегії: 01601, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 14, ауд. 131, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології; тел. +380 (44) 239-33-66; web: <http://apultp.jimdo.com>; e-mail: apultp@ukr.net, style_m_k@ukr.net.

**KYIV NATIONAL
TARAS SHEVCHENKO UNIVERSITY**

**ACTUAL ISSUES
OF UKRAINIAN LINGUISTICS:
THEORY AND PRACTICE**

Volume XXXIII

Founded in 2000

*Recommended
by the Scientific council
of Institute of philology
on the 20th of December 2016*

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Reviewers:

V.M. Britsyn, doctor of philology, prof.
O.A. Styshov, doctor of philology, prof.
T.V. Bovsunivska, doctor of philology, prof.

A 43 Actual issues of Ukrainian linguistics : theory and practice : Scientific digest. – K. : Publishing center "Kyiv university", 2016. – Vol. 33. – 171 p.

ISSN 2311-2697
RISC № 356-06/2014
RESEARCH BIB

The scientific digest contains contributions dedicated to the analysis of actual, perspective, discussive issues of modern linguistics in its plural research paradigmes. It is addressed to specialists in various disciplines of humanities: philology, philosophy, culturology, history etc. and also to the scientists of universities.

Chief editor: *L.I. Shevchenko*, doctor of philology, prof.

Executive secretary: *D.V. Dergach*, PhD, assoc. prof.

Editorial council: *F.S. Batsevych*, doctor of philology, prof.; *A. Bratski*, doctor of humanities, prof. (Poland); *A. Falowski*, doctor of philology, prof. (Poland); *L.P. Gnatyuk*, doctor of philology, prof.; *P.Y. Gritsenko*, doctor of philology, prof.; *Del Gaudio Salvatore*, PhD (Italy); *S.Y. Yermolenko*, corresponding member of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; *M. Karanfilovski*, doctor of philology, prof. (Macedony); *T.Y. Kovalevska*, doctor of philology, prof.; *L.O. Kudryavtseva*, doctor of philology, prof.; *L.A. Lysychenko*, doctor of philology, prof.; *O.I. Lutsenko*, PhD, assoc. prof.; *G.P. Pivtorak*, acad. of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; *Y.F. Pradiid*, doctor of philology, prof.; *R.P. Radyshevskyy*, corresponding member of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; *S.K. Rosovetskyy*, doctor of philology, prof.; *D.Y. Syzonov*, PhD, assoc. prof.; *G.Y. Solganyk*, doctor of philology, prof. (Russia); *L.V. Shulinova*, PhD, assoc. prof.

Certificate of state registration of the print media KB № 5755, 15.01.2002.

The edition is included to the scientific database of Ukraine.

The edition is included to the International scientific database RISC (Russia) - № 356-06/2014.

The edition is included to the International scientific database Research Bib (Japan)

The scientific digest is a **professional edition of philological sciences**. Decree of the Ministry of education and science of Ukraine, 07.10.2015, № 1021.

Editorial address: 01601 Kyiv, bul. Shevchenko, 14, aud. 131, Kyiv national Taras Shevchenko university, Institute of philology, tel. +380 (44) 239-33-66; web: <http://apultp.jimdo.com>; e-mail: apultp@ukr.net, style_m_k@ukr.net.

**КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
УКРАИНСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Выпуск XXXIII

Основано в 2000 году

*Рекомендовано к печати
Ученым советом
Института филологии
20 декабря 2016 года*

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Рецензенты:

В.М. Брицын, д-р филол. наук, проф.
О.А. Стишов, д-р филол. наук, проф.
Т.В. Бовсуновская, д-р. филол. наук, проф.

А 43 Актуальные проблемы украинской лингвистики : теория и практика :
Сб. научных трудов. – К. : Издательско-полиграфический центр "Киевский университет", 2016. – Вып. 33. – 171 с.

ISSN 2311-2697
РИНЦ № 356-06/2014
RESEARCH ВІВ

В сборнике научных трудов анализируются актуальные, перспективные, дискуссионные вопросы современной лингвистики в ее множественных исследовательских парадигмах. Издание адресуется специалистам в области филологии, философии, культурологии, истории и других социогуманитарных дисциплин, а также исследователям высших учебных заведений.

Главный редактор: *Л.И. Шевченко*, д-р филол. наук, проф.

Ответственный секретарь: *Д.В. Дергач*, канд. филол. наук, доц.

Редакционная коллегия: *Ф.С. Бацевич*, д-р филол. наук, проф.; *А. Брацки*, д-р гуманитар. наук, проф. (Польша); *Л.П. Гнатюк*, д-р филол. наук, проф.; *П.Е. Грищенко*, д-р филол. наук, проф.; *Дель Гаудио Сальваторе*, PhD (д-р философии) (Италия); *С.Я. Ермоленко*, чл.-кор. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; *М. Каранфиловски*, д-р филол. наук, проф. (Македония); *Т.Ю. Ковалевская*, д-р филол. наук, проф.; *Л.А. Кудряцева*, д-р филол. наук, проф.; *Л.А. Лисиченко*, д-р филол. наук, проф.; *О.И. Луценко*, канд. филол. наук, доц.; *Г.П. Пивторак*, акад. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; *Ю.Ф. Прадид*, д-р филол. наук, проф.; *Р.П. Радывевский*, чл.-кор. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; *С.К. Росовецкий*, д-р филол. наук, проф.; *Д.Ю. Сизонов*, канд. филол. наук, доц.; *Г.Я. Солганик*, д-р филол. наук, проф.; (Россия); *А. Фаловски*, д-р филол. наук, проф. (Польша); *Л.В. Шулинова*, канд. филол. наук, доц.

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации – Серия КВ № 5755 от 15.01.2002 г.

Сборник входит в наукометрическую базу Украины.

Сборник входит в Международную наукометрическую базу РИНЦ (Россия) – № 356-06/2014.

Сборник входит в Международную наукометрическую базу Research Віб (Япония).

Сборник научных трудов является **специализированным изданием по дисциплинам филологического профиля.** Приказ Министерства образования и науки Украины от 07.10.2015 г., № 1021.

Адрес редакционной коллегии: 01601, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 14, ауд. 131, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт филологии; тел. +380 (44) 239-33-66; web: <http://apultp.jimdo.com>; e-mail: apultp@ukr.net, style_m_k@ukr.net.

Видатному українському мовознавцеві
Віталію Макаровичу Русанівському
присвячується

.....
ПРОБЛЕМИ СТИЛІСТИКИ
В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

УДК 811.161.2

Шевченко Л.І.

**СТИЛІСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА ЯК ВИМІР
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПОТУЖНОСТІ НАУКОВОЇ
ОСОБИСТОСТІ: В.М. РУСАНІВСЬКИЙ**

***Анотація.** У статті в аспекті стилістичної перспективи аналізується наукова творчість українського лінгвіста В.М. Русанівського. Тексти мовознавця розглядаються в контексті еволюційної епістемі. Увага зосереджується на лінгвістичних ідеях В.М. Русанівського щодо критеріїв розвитку літературної мови, її стильової репрезентації, знакових для літературної мови постатях.*

Формулюється теза про співмірність між стилістичним ресурсом літературної мови й інтелектуальною потужністю дослідника, який пізнає її функціональний потенціал.

***Ключові слова:** стилістична перспектива, еволюційна епістема, розвиток літературної мови, В.М. Русанівський, Т.Г. Шевченко, наукова особистість, потенціал літературної мови.*

***Інформація про автора:** Шевченко Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: style_m_k@ukr.net.*

Shevchenko L.I.

**STYLISTIC PERSPECTIVE AS A SCOPE OF
INTELLECTUAL POTENTIAL OF SCIENTIFIC
PERSONALITY: V.M. RUSANIVSKY**

***Abstract.** The author in terms of stylistic perspective analyzes the scientific activity of Ukrainian linguist V.M. Rusanivsky. The texts of famous linguist are considered in the context of evolutionary episteme. Attention is focused on linguistic ideas of V.M. Rusanivsky about*

development of literary language, its stylistic representation and personalities, precedent for Ukrainian literary language and culture.

Keywords: *stylistic perspective, evolutionary episteme, development of literary language, V.M Rusanivsky, T.G Shevchenko, scientific personality, potential of literary language.*

Information about the author: *Shevchenko Larysa Ivanivna – doctor of philology, professor; head of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: style_m_k@ukr.net.*

Шевченко Л.И.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА КАК ИЗМЕРЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА НАУЧНОЙ ЛИЧНОСТИ: В.М. РУСАНОВСКИЙ

Аннотация. *В статье в аспекте стилистической перспективы анализируется научное наследие украинского лингвиста В.М. Русановского. Особое внимание уделяется работам, посвященным тенденциям стилистического развития украинского литературного языка. Тексты языковеда рассматриваются в контексте эволюционной эпистемы. Внимание сосредоточено на лингвистических идеях В.М. Русановского относительно критериев развития литературного языка, его стилистической репрезентации, знаковых для историко-культурной эволюции литературного языка украинского народа личностей, таких как Тарас Шевченко.*

Формулируется тезис о взаимозависимости между стилистическим ресурсом литературного языка и научными методами его познания, прежде всего интеллектуальной перспективой исследования, изучающего функциональный потенциал языка.

Ключевые слова: *стилистическая перспектива, эволюционная эпистема, развитие литературного языка, В.М. Русановский, Т.Г. Шевченко, научная личность, потенциал литературного языка.*

Информация об авторе: *Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор; заведующая кафедрой стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: style_m_k@ukr.net.*

Поліфонічна особистість – В.М. Русанівський, чи не найорганічніше виявив і спектральність наукового пошуку другої половини ХХ ст., й еволюцію мовознавчих поглядів цього важливого для україністики часу, і творчі особливості інтелігента, заглибленого в історію словесної культури свого народу.

Офіційні біографічні дані дозволяють спостерегти поступовий і продуктивний шлях у науці майбутнього академіка НАН України – від закінчення в 1954 р. філологічного факультету Київського державного (нині національного) університету ім. Т.Г. Шевченка, університетської аспірантури (1957р.) і до початку в тому ж 1957 р. наукової роботи в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні НАН України . Ця академічна установа стала для В.М. Русанівського всім – науковим домом і мірилом організаційно-наукових здібностей, тому що саме в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні вчений реалізував себе як дослідник, заступник директора (з 1964 р.), директор (1981-1996 рр.) і з 1966 р. – радник дирекції Інституту. В любимому і поважаному академіком інституті В.М. Русанівський завідував відділами культури мови (з 1971 р.), теорії та історії мови (з 1976 р.), української мови (з 1982 р.), західно – та південнослов'янських мов (з 1991 р.) [1, с. 515].

Перелік інших, вагомих для розуміння структурної організації та об'єктності філології того часу посад, таких як Голова Українського комітету славістів чи головний редактор академічного журналу "Мовознавство", лише поглиблює розуміння масштабу особистості В.М. Русанівського.

Проте поза офіційною біографією залишається неназваною фактологія життя людини, яка є автором близько 350 глибоких наукових праць, другом і наставником численних учнів. У лінгвістиці обговорюються і сьогодні мовознавчі ідеї академіка, домінують етичні максими, такі важливі для всіх нас.

Список наукових праць В.М. Русанівського найперше асоціюють із історією мови, еволюцією її літературних текстів, із працями, в яких досліджуються рівневі мовні одиниці

(лексичні, фонетичні, граматичні). Йдеться, передусім, про перший великий науковий текст "Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу в українській мові XIV–XVII ст." (К., 1959), який пов'язаний із ідеями та фактологією кандидатської дисертації В.М. Русанівського, виконуваної під керівництвом П.Д. Тимошенка.

Подальші праці з історико-лінгвістичної проблематики, що даруватиме українській науковій громадськості В.М. Русанівський, розгортатимуть і деталізуватимуть не тільки увагу до форм і текстів української мови в різні історичні періоди її розвитку, але й метод аналізу, заснований на детальному вивченні мовних явищ у їх часопросторовому контексті. Вже у 1961 р. молодий дослідник став співавтором важливої науково-методичної праці "Правила видання пам'яток української мови", а у 1965 р. з'являється серйозна публікація "Українські грамоти XV ст."

Засвідчуючи постійний інтерес до питань еволюції національної мови, В.М. Русанівський став співавтором монографічних видань "Історія української мови. Фонетика" (1978 р.), "Історія української мови. Лексика і фразеологія" (1983 р.), "Історія української мови. Синтаксис" (1983 р.), інших численних праць із історичного розвитку української мови.

Паралельно досліджуються системні параметри української мови XX ст., з увагою до її граматичної будови (співавторство в монографії "Сучасна українська літературна мова. Морфологія", 1969 р.; "Структура українського дієслова", 1971 р. та ін.), принципи нормування і розробка теорії літературної норми (від "Орфографічного словника української мови" 1975 р. – до "Орфографічного словника української мови" 1994 р., співавторство у "Складних питаннях сучасного українського правопису" 1980 р., багаторічне головування і реальна робота в Комісії з українського правопису).

Здавалося б, коло важливих, перспективних і значною мірою невіршених питань окреслено. Робота над ними вимагає надзусиль, академічної ерудиції та зосередженості, а ще – часу для опрацювання обширу мовної фактології. Але

В.М. Русанівський виходить за межі традиційних уявлень щодо прогнозованої визначеності наукових зацікавлень академічної особистості. У його науковій творчості виразно простежується ще одна дослідницька домінанта – стилістична. І дозволимо собі сформулювати думку про стилістичну перспективу як вимір інтелектуальної потужності наукової особистості, як це і сталося з українським лінгвістом.

У цьому зв'язку важливим є екстралінгвістичний контекст становлення мовознавця. Як відомо, В.М. Русанівський походить із філологічної родини. Його батьки – знані шевченкознавці (батько – декан філологічного факультету Київського університету, а пізніше – науковець Інституту літератури Академії наук України, мати – науковий співробітник Музею Т.Г. Шевченка), в долі яких персоніфіковано історію української інтелігенції передвоєнних і повоєнних років. Залюбленість у сімейному колі в тексти словесної культури, арешт і страта батька, фашистська окупація Києва, переховування матір'ю фондів Шевченкового музею в будиночку на Батисвій горі і незважаючи на це, шкільна золота медаль і вступ до Київського університету. Зі зрозумілою очевидністю, на філологічний факультет.

В.М. Русанівський (як пізніше згадували він і його вчителі, зокрема проф. М.О. Карпенко) завжди хотів бути мовознавцем. І завжди любив художні тексти, безкінечно читав та опрацьовував їх, аналізував естетизм слова як найвищу характеристику творчої особистості, книги чи певного історичного періоду. Чи випадковими з такого погляду були стилістичні видання "Дієслово – рух, дія, образ" (1977 р.), "Розцвітай же, слово!" (1983 р., у співавторстві) й особливо – "У слові – вічність (Мова творів Т.Г. Шевченка)" – остання велика праця академіка 2002 р., яка логічно завершила інтелектуальний пошук українського мовознавця?

У запропонованій читачеві анотації до видання про мову Кобзаря В.М. Русанівський визначає пошукові домінанти книги – це аналіз діалектної бази, "на якій формувалася поетична мова Т. Шевченка, щоб потім стати основою загальнонаціональної

літературної мови", заглиблення в історію особистості кріпака, який "піднявся до високоерудованої людини свого часу", пізніше "джерел творчості Кобзаря", його символіки, жанрів літературної творчості. "Але **головне** (виділ. нами – Л.Ш.) – ви відчуєте аромат слова і поєднань слів, якими творився неповторимий світ його поезії, що стала вічністю" [3, с. 2]. В апелятиві до головного – досвіду дослідника або кваліфікованого читача, який, пізнавши витoki художнього слова, його характерні ознаки та вплив на процеси становлення літературної мови свого народу, узагальнює картину пізнаного стилістичною науковою рефлексією – і полягає, на нашу думку, потужність особистості В.М. Русанівського.

У науковій творчості В.М. Русанівського домінує еволюційна епістема, часто підкреслювана в заявлених дослідником методах аналізованого матеріалу й, особливо, в аргументації авторської позиції, коли йдеться про одну з найважливіших праць – "Історію української літературної мови". Виділяючи новаторські принципи, на яких засновано фундаментальний розгляд української словесної культури, В.М. Русанівський акцентує увагу на зміні мовних явищ в часі культури, але водночас і на еволюційній зміні наукових поглядів щодо мовних культурних явищ. Важливо, що запропонована автором методологія враховує як екстралінгвістичні, так й інтралінгвістичні причини інтелектуальної трансформації мовно-літературних процесів. Відтак український академік пропонує до фахового розгляду "не схожий на традиційний, започаткований ще в ХІХ ст., погляд на причини занепаду староукраїнської літературної мови у ХVІІІ ст.: складаючись з ... різнорідних елементів ... (церковнослов'янське джерело, народне, запозичення), староукраїнська мова мала всі можливості задовольнити всі потреби українського суспільства і в нових умовах його розвитку ..." [2, с. 4].

Якщо взяти до уваги основоположну для наукових поглядів В.М. Русанівського тезу про те, що історія української літературної мови – це історія стилів (звернімо увагу на аргументацію аналогічної тези Іваном Огієнком), з усією

.....

очевидністю простежується взаємозв'язок еволюційного розвитку літературної мови українського народу і мовних стилів, здатних репрезентувати її високий комунікативний статус.

Хронологія стильової динаміки як староукраїнської, так і нової української літературної мови розглядається В.М. Русанівським у контексті історико-соціальних і культурних трансформацій українського народу, в контексті часу, який тільки й дозволяє об'єктивувати періоди розквіту літературної мови (як-то XVII-першу чверть XVIII ст.) або пояснити причини її занепаду, зокрема після першої чверті XVIII ст.

Важливо, як на наш погляд, що аналіз мовних явищ розгортається у проєкції на тексти, жанри, стилі – і саме це свідчить про масштаб дослідника, який не обмежується лише констатацією мовних форм чи їх парадигмальним описом. Стилецентричний підхід дозволяє В.М. Русанівському сформулювати послідовності, рельєфно відбиті у становленні літературної мови нового часу. Відтак, "українська мова як інструмент реанімації національної свідомості" визначає позицію щодо Тараса Шевченка, який справедливо сприймається суспільністю реформатором української літературної мови. Подальше розширення функціональних меж української мови, її стильової варіативності розгортається В.М. Русанівським в аналіз процесів динаміки розвитку літературної мови, наукову інтерпретацію текстів, які визначили і визначатимуть комунікативну перспективу української мови.

Зі зрозумілих, хоча й достатньо лаконічно окреслених нами вище причин, мова Тараса Шевченка посідає в аргументації академіка щодо перспективи українського слова особливе місце. Феноменальним фактом українського культурного розвитку, як і стимулом до становлення особистих глибоких фахових зацікавлень, вважає В.М. Русанівський саме Тараса Шевченка. Невипадково, завершуючи останню (вже названу) монографію "У слові – вічність", В.М. Русанівський із повною переконаністю твердить: "Положення про те, що

українська мова має право на входження в коло слов'янських літературних мов, обстоюване вченими І.І. Срезневським, О.М. Максимовичем та ін., було практично доведене великим поетичним талантом Т.Г. Шевченка" [3, с. 233]. Якщо ж взяти монографії з ідіостилістичних проблем мовотворчості Кобзаря (від історичних, народнопоетичних прийомів і авторської трансформації ресурсу української мови), з усією очевидністю спостерігаємо зверненість до функціональної, панорамної картини лінгвістичного опису мови Т.Г. Шевченка.

Так само, як і стилістичного аналізу мови інших авторів-репрезентантів української художньої чи наукової свідомості, творців текстів, що визначають різні етапи інтелектуальної еволюції народу – Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки та ін., пізніше – сучасників В.М. Русанівського, мовотворчості яких торкнувся уважний погляд лінгвіста.

Масштаб наукової особистості В.М. Русанівського вимірюється в історії українського мовознавства широтою дослідницьких інтересів, глибиною розв'язуваних питань, а ще – виразною еволюцією від локальної, конкретнаукової проблематики до узагальнень, які й визначають актуальне знання про українську мову в її динаміці. Стилістична перспектива в запропонованому аспекті аналізу усвідомлюється як перетинання наукової творчості В.М. Русанівського й потужно досліджуваної українським академіком літературної мови свого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русанівський Віталій Макарович // Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. 1920 – 2005. Матеріали до історії. – К. : Довіра, 2005.
2. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : Підручник / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001.
3. Русанівський В.М. У слові – вічність (мова творів Т.Г. Шевченка) / В.М. Русанівський ; НАН України ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.

REFERENCES

1. Rusanivskyj Vitalij Makarovych // Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukraïny. 1920 – 2005. Materialy do istoriji. – K. : Dovira, 2005.
2. Rusanivskyj V.M. *History of Ukrainian literary language* [Istorija ukraïnsjkoji literaturnoji movy] : Pidručnyk / V.M. Rusanivskyj. – K. : ArtEk, 2001.
3. Rusanivskyj V.M. *In the word – the eternity (language of texts of T.G. Shevchenko)* [U slovi – vichnist (mova tvoriv T.G. Shevchenka) / V.M. Rusanivskyj ; NAN Ukraïny ; In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. – K. : Nauk. dumka, 2002. – 240 s.

Дата надходження до редакції – 3.10.2016 р.
Дата затвердження редакцією – 31.10.2016 р.

УДК 811.161.2'38:398(477)

Росовецький С. К.

ДО ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОДНІЄЇ З ДУМОВИХ ФОРМУЛ. СТАТТЯ ПЕРША

***Анотація.** Пропонується спроба дослідження думових формул не в річищі формульної "граматики" (А. Б. Лорд), але іманентно, як явищ лінгвостилістичних. Розрізняються епічна формула (за М. Перрі) та "формульний вираз" (А.Б. Лорд), але останній розглядається як повторюване словосполучення, що походить із епічної формули. Для аналізу обираємо формулу "молитва невольників про повернення у вітчизну" та "формульні вирази", генетично з нею пов'язані. Було вивчено фіксації 43 варіантів формули та 9 пов'язаних із нею "формульних виразів" у 50 думках, записаних 23 збирачами (ще у 4 записах збирача не названо) від 22 кобзарів і лірників, названих за ім'ям, та 6 анонімів. Відзначимо регіональний характер формули, яка побутувала, в першу чергу, на Полтавщині. Вона, за деякими винятками, закріплена за циклом "невільницьких" дум. Випадки творчої інтерпретації словесного одягу формули М. Бондаренко і К. Лазаренком тільки підкреслюють переважно стереотипний та*

традиційний характер використання її загалом кобзарів і лірників. Вільний вірш думи зумовлює своєрідність закріплення формули метрикою.

Ключові слова: дума, епічна формула, формульний вираз, варіант, кобзар, лірник, вірш.

Інформація про автора: Росовецький Станіслав Казимирович – доктор філологічних наук, професор; професор кафедри фольклористики; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: js_rosovezki@inbox.ru.

Rosovetsky S. K.

TOWARDS LINGUOSTYLISTIC INTERPERTATION OF ONE OF THE DUMA'S FORMULA. THE FIRST ARTICLE

Abstract. *The author offered an attempt of research of дума's formulas not in the pattern of formulaic "grammar" in Parry-Lord theory, but investigated immanently, as the lingua-stylistic phenomena. We differentiate an epic formula (M. Parry) and "formulaic expression" (A.B. Lord), but the last is examined as the repeated combination of words, which inherits from an epic formula. For an analysis we elected a formula "prayer of slaves about returning in a fatherland" and "formulaic expressions", which came genetically from this formula. There were investigated records of 43 variants of formula and 9 related to it "formulaic expressions" in 50 dumas, that were written by 23 collectors (yet in 4 records collectors are unknown) from 22 kobza-players and lira-players, names identified, and 6 anonyms.*

As known, an epic singer acts at the same time both as a folklore creator, "author" of certain variant of epic work, and as a certain translator of an epic tradition. We will consider the variants of selected formula for kobza-players and lira-players in first place, and then will make attempt to give it a statistically generalized look, as on the certain phenomenon, thought to be impersonal epic tradition, analysed on lingua-stylistic levels.

We mark regional origin of formula, which existed, above all things, in Poltava region, though some records are done in Kharkiv and Sumy regions. It, with some exceptions, attached to the thematic cycle of "slave" dumas ("Weeping of slaves", "Weeping of slave", "Marusia Boguslavka",

"Ivan Boguslavec", "Samiilo Kishka"), outside which it, in a brief form, is used in the variants of dumas "Storm at the Black seaside" and "Oleksij Popovich", where death substitutes the Turkish captivity at-sea, or every misfortune, which expects a man.

In the unique record of duma "Three Samara Brothers", where this formula is used, the pertinent fragment tells about a danger to get into the captivity for "Turks and yanichars". The formula was used by a kobza-player M. Kravchenko in the author's composition about the events of 1905 revolution. Formula expressions, that stem from the components of the considered formula, are also used only in the circle of the indicated duma's subjects. The single cases of creative interpretation of verbal clothes of formula of M. Bondarenko and K. Lazarenko only underline stereotypical and traditional use of duma's formula by majority of kobza-players and lira-players. A free verse of duma is niether hexameter nor desyaterac, where the liberty of it's verse line is forming.

In the second part of work we will appeal to the statistical working on found variants of the formula "prayer of a slaves about returning into a fatherland" and formulaic expressions which originate from it.

Key words: duma, epic formula, formula expression, variant, kobza-player, lira-player, verse line.

Information about author: Rosovetsky Stanislav Kazimirovich – doctor of philology, professor; professor of the department of folklore studies; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: js_rossovezki@inbox.ru.

Росовецкий С. К.

К ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОДНОЙ ИЗ ДУМНЫХ ФОРМУЛ. СТАТЬЯ ПЕРВАЯ

Аннотация. Предлагается попытка исследования думных формул не в русле формульной "грамматики" (А.Б. Лорд), но имманентно, как явлений лингвостилистических. Различаются эпическая формула (М. Перри) и "формульное выражение" (А.Б. Лорд), но последнее рассматривается как повторяемое словосочетание, которое происходит из эпической формулы. Для анализа избираем формулу "молитва невольников о возвращении в отчизну" и "формульные выражения", генетически с нею связанные. Было изучены фиксации 43 вариантов формулы и 9 связанных с ней "формульных выражений" в 50 думах, записанных 23 собирателями

(ещё в 4 записях собиратель не назван) от 22 кобзарей и лирников, названных по имени, и 6 анонимов. Отметим региональный характер формулы, бытовавшей, в первую очередь, на Полтавщине. Она, за немногими исключениями, закреплена за циклом "невольнических" дум. Случаи творческой интерпретации словесной одежды формулы в исполнении М. Бондаренко и К. Лазаренко только подчеркивают преимущественно стереотипный и традиционный характер использования её большинством кобзарей и лирников. Свободный стих думы обуславливает своеобразие закрепления формулы метрикой.

Ключевые слова: дума, эпическая формула, формульное выражение, вариант, кобзарь, лирник, стих.

Информация об авторе: Росовецкий Станислав Казимирович – доктор филологических наук, профессор; профессор кафедры фольклористики; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: js_rossovezki@inbox.ru.

Як тільки М. Перрі, один із творців "формульної теорії" епосу або "теорії Перрі-Лорда" висловив її перші ідеї [9], їх було прикладено до думових формул видатним українським фольклористом Ф. Колесою в статті "Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням про наверстування дум" (1937). Він розглядав епічні "традиційні формули" як одну зі складових частин техніки "імпровізаційного стилю дум". Сам Ф. Колеса зосередився на описі "формул закінчення" в думовому епосі, використовуючи свої спостереження, по-перше, у полеміці з П. Житецьким і В. Перетцем як свідчення "понад усякий сумнів про усну техніку їх (дум – С. Р.) складання і передавання", по-друге, як інструмент для виявлення в думах пізніших нашарувань, по-третє, для "групування" їх у цикли та для підкріплення своєї гіпотези про послідовність виникнення цих циклів і окремих дум [2].

У теоретичному обґрунтуванні формульної теорії засновники її залюбки звертались до аналогій із граматику. Зокрема, А.Б. Лорд писав: "Розглядаючи моделі та системи усного оповідного вірша, ми насправді спостерігаємо "граматику" цієї поезії, причому ця граматику ніби накладається на граматику відповідної природної мови. Використовуючи

.....

інший образ, можна сказати, що поряд з граматиною мови ми виявляємо певну особливу граматику, необхідність якої зумовлено версифікацією" [3, с. 49]. Але ж можливе дослідження думових формул і як таких, іманентно, "із середини", як явищ лінгвостилістичних. Пропонований підхід дає можливість, з одного боку, встановити деякі закономірності їхньої внутрішньої побудови, з другого боку, дещо уточнити уявлення про своєрідність функції епічної формули в думі. Важливою вважаємо й можливість придивитися до явища фольклорного варіювання на лексичному та іншому рівнях мовної структури.

Ми виходимо з класичного визначення епічної формули, поданої М. Перрі: "група слів, що регулярно зустрічається в тих же метричних умовах і служить для висловлення тієї або іншої суттєвої ідеї" [3, с. 14]. Останні слова визначення в оригіналі, "essential idea" [8, р. 30], перекладаємо як "суттєва ідея", хоч варто враховувати й запропонований російськими перекладачами варіант: "основного змісту". В перспективі цього визначення "епічна формула" виступає як певний інваріант, що втілюється в конкретних фрагментах тексту епічного твору. У визначенні М. Перрі принципово важливим є закріплення "епічної формули" метрикою, а звідси – і в музичній формі виконання твору. Що ж до словесної форми, то ця "група слів" може варіюватися, бо "формули – це не закам'янілі кліше, як про них прийнято думати, навпаки, вони здатні змінюватися і часто породжують велику кількість інших, зовсім нових формул" [3, с. 14-15]. Важливим є для нас також визначення А.Б. Лордом "формульного виразу": "Формульним виразом я називаю вірш або піввірша, що будуються за зразком формули" [3, с. 14]. Ми ж, відповідно до специфіки віршової структури думи, будемо інтерпретувати "формульний вираз" трохи інакше, як повторюване словосполучення, що походить з епічної формули.

Для аналізу обираємо формулу "молитва невольників про повернення у вітчизну" та "формульні вирази", генетично з нею пов'язані, з дум, зібраних в антологіях К. Грушевської [5; 6], Б. Кирдана [4] та 1-го тому новішого п'ятитомника "Українські

народні думи" [7], елюмінуючи лише тексти, записані від фольклориста О. Сластіона та архітектора і художника Г. Ткаченка. Було вивчено фіксації 43 варіантів формули та 9 пов'язаних з нею "формульних виразів" у 50 думках, записаних 23 збирачами (ще у 4 записах збирача не названо) від 22 названих за ім'ям кобзарів і лірників та 6 анонімів. У зв'язку зі специфікою нашого аналізу тексти, записані та видані "ярижкою", транслітеруємо сучасною українською графікою.

Як відомо, епічний співець виступає водночас як фольклорний творець, "автор" певного варіанту епічного твору і як певний транслятор епічної традиції. Ми спочатку розглянемо варіанти обраної формули в кобзарів і лірників, а потім спробуємо кинути на неї погляд статистично-узагальнений, сказати б, саме як на певне явище ніби безособової епічної традиції, проаналізоване на лінгвостилістичному рівні.

Найбільш повний набір компонентів формули "молитва невольників про повернення у вітчизну" демонструє нам запис С. Линьової думи "Плач невольників" 1903 р. на фонограф від кобзаря Михайла Кравченка з села Великі Сорочинці Полтавської губернії:

Ой визволь, Боже, бідних невольників
А з тяжкої неволі турецької, бусурменської,
На тихії води,
на яснії зорі,
На край веселий,
А між людей хрещен[их]
Ой та на святоруський берег
в городи християнські [7, с. 146].

Відзначимо, що такий самий склад компонентів, із деякими відмінностями ("Господи" замість "Боже", короткі форми прикметників до "води" та "зорі", "города" замість "городи") демонструє й текст цієї думи, виданий П. Кулішем 1874 р. [7, с. 213], але це, можливо, копіяція. Судячи з нашої вибірки, найчастіше звертався до цієї формули саме М. Кравченко. Він використав її під час трьох виконань думи "Плач невольників", у записах С. Линьової, кобзаря В. Шевченка

1904 р. [4, с. 103–104; 441] та О. Сластіона 1909 р. [7, с. 166], а також у своїх версіях дум "Плач невольника" в записі Д. Яворницького 1903 р. [7, с. 248] і "Маруся Богуславка" в записі Ф. Колесси 1908 р. [7, с. 312]. Слід відзначити, що М. Кравченко звернувся до скороченого варіанту цієї ж формули в другому варіанті свого відгуку у жанровій формі думи на події повстання у Великих Сорочинцях 1905 р., записаній О. Сластіоном 1908 р. Тут вже арештовані селяни, проклинаючи "Филоненка-полковника", молять:

То визволь нас вже, визволь, Господи, з оцієї каторги
 Із темної темниці на край веселий,
 Міждо мир хрещений!" [4, с. 417].

Зразок такого скорочення формули кобзар-поет міг знайти в усній традиції. Так, ще 1805 р. невідомий збирач фольклору, в якому за традицією вбачають В. Ломиковського, записав варіант думи "Іван Богуславець", де використав трирядковий варіант цієї формули [7, с. 366]. "Формульний вираз" "городи християнські" М. Кравченко вжив і в складі нової формули "звертання до сокола" особливого варіанта думи "Плач невольника" в записі Ф. Колесси 1908 р. [7, с. 264].

Параметри варіювання формули в текстах М. Кравченка слід визнати за помірні (порівн.: [1]). За спостереженням А. Лорда, "дієслова, що означають найчастіше в оповіді дії, інколи самі собою складають закінчену формулу, що заповнює перший або другий піввірш" [3, с. 47]. У нашій формулі чоловік і єдине дієслово – це "визволь". У М. Кравченка воно зовсім не варіює. Найменування об'єкта молитви розподіляється між "Господи" (4) і "Боже" (3). Самоозначення молитовників – це або "нас" (3), або "бідних невольників" (3, в одному випадку з "усіх" на початку словосполучення). "З неволі" (5) кожного разу супроводжується епітетом "тяжкої" у препозиції та в одному випадку додатково в постпозиції "турецької, бусурменської". Локус, куди треба перемістити невольників, описується найчастіше епітетними комплексами. Через ідеологічну значимість веде перед епітет "хрещений" (6), що виступає у функції "ключового слова" (А. Лорд): саме до нього приєднуються варіанти означуваного

"мир" (4), "народ" (2) у постпозиції. Світський аспект похвали локусу передається епітетним комплексом "край веселий" (4). Тричі виникають подвійні або чотирьохслівні епітетні комплекси про води і зорі, але лише в одному випадку вживано поетичну форму на "її". Ще маємо "городи християнські" (3, в тому числі у "формульному виразі") і "святоруський берег" (2).

Лірник Іван Скубій з Полтавщини використав зазначену формулу у своїх варіантах дум "Плач невольника" [7, с. 258] і "Маруся Богуславка" [7, с. 314] і так само, як і М. Кравченко, вжив "формульний вираз" "городи християнські" у варіанті "Плачу невольника" [7, с. 261] (всі записи О. Сластіона). Не змінюючи форми та не варіюючи іншим способом компоненти формули, І. Скубій досить вільно міняє їх місцями, при цьому в першому випадку він не застосовує у формулі епітетний комплекс про води й зорі, а в другому – "городи християнські".

Думи "від М. Бондаренко" записував на Полтавщині у 1901–1903 рр. П. Мартинович. Ця співачка ("стихоничка") відзначилася найбільшою амплітудою творчого опрацювання зазначеної формули. Так, в одному із записів думи "Плач невольників" вона прорецитувала дуже скорочений її варіант, не в кінцівці, а в експозиції ("Визволь нас, Господи Небесний, / Із турецької, з бусурменської неволі..." [7, с. 132]), і так само, але без "Небесний", ще в одному записі [7, с. 148]. Зате в іншому варіанті цієї ж думи перед формулою вона ставить таке ж її скорочення, а продовжує його авторською вставкою: "Хто в цій проклятій турецькій землі проживає, / Той у собі ніколи од радості не має" [7, с. 147; у видання: "одрадосты"]. У самій же формулі доповнює епітетом "святій" у препозиції обидві компоненти виразу про води й зорі, а інший вираз ампліфікує: "І в християнський мир хрещений" [7, с. 147]. Перше доповнення надає формулі язичницького забарвлення, друге посилює її християнський характер. Отаке відбиття двовірства співачки! В записі думи "Плач невольника" до традиційної за складом формули після слів "на яснії зорі" додано: "На місяць ясний / І в світ прекрасний / До роду, до родини / І до вірної дружини" [7, с. 242–243]. Зрозуміло, що в творчій свідомості співачки "яснії

зорі" потягнули за собою уявлення про "місяць ясний", а продовження "І в світ прекрасний" завдячувало своєю появою вже римі. Останні ж два вірші складають особливу формулу, де епітет "вірна" подобався, мабуть, співачці як жінці. Так само і в своїй версії думи "Буря на Чорному морі", записаній П. Мартиновичем у 1901–1904 рр., "стихovníча" намагається надати формулі певної життєвої узагальненості:

Визволь, Господи,
Невольників з неволі,
Весь мир хрещений у полі,
Козака в дорозі [7, с. 792].

Натомість цілком традиційно, скорочуючи лише останні вірші, подає М. Бондаренко формулу в своїй версії думи "Маруся Богуславка" у записі П. Мартиновича початку ХХ ст. [7, с. 301].

Кобзар Мусій Кулик (Гордієць) у своїх двох варіантах думи "Плач невольників", записаних близько 1885 р. В. Горленком, а 1887 р. В. Горленком і П. Мартиновичем, використовує майже тотожні варіанти формули, в якій замінює місцями лише два епітети, так що вийшло: "У край хрещений, / У мир веселий" [7, с. 130, 132]. Майже тотожні формули в нього через те, що одного разу подає форму "городи", другого раз "города". Вживання архаїчного "город" в значенні "місто" потягло за собою асоціацію з російською формою "города", таку ж заміну бачимо в запису цієї думи М. Костомарова 40-х рр. ХІХ ст. [7, с. 127], у записі П. Куліша 1874 р. [7, с. 213], в записі О. Сластьона 1908 р. від І. Скубія [7, с. 258], у варіантах формули Є. Мовчана в записах 1950, 1956 і 1961 рр. [7, с. 176; с. 185; 4, с. 113], а також у варіанті "формульного виразу" в записі Ф. Колесси 1908 р. від М. Кравченка [7, с. 264]. У чийй свідомості, співця чи фольклориста, в кожному окремому випадку відбувалася ця заміна, встановити неможливо.

Від славного Остапа Вересая в 1881 р. К. Ухач-Охоровичем було записано думу "Плач невольників" з нашою формулою цілком традиційного складу, при цьому в епітетному комплексі про води й зорі бачимо форми закінчень прикметників

на "-іі" та "-ії", компоненту про берег немає [7, с. 129]. Немає його, хоч за контекстом якраз був би на місті, і в варіанті використання цієї формули в думі "Буря на Чорному морі" в запису від цього кобзаря, зробленому П. Чубинським, О. Русовим і М. Лисенком 1873 р. [7, с. 784]. Отже, вже від своїх вчителів О. Вересай сприйняв цю формулу в усіченому вигляді.

Про існування такої ж стереотипної конструкції, власне, особливої формули свідчать й інші використання нашої формули в думі "Буря на Чорному морі", де два брати ледве не потонули, але

стали вони к берегу випливати,

За білий камінь руками хватати

І на берег виступати

На край веселий,

Миждо мир хрещений [7, с. 788].

Це ми процитували запис П. Мартиновича від кобзаря Т. Магадина 1876 р. на Полтавщині, але ж подібні фрагменти маємо в записах П. Лукашевича, можливо, від кобзаря І. Стрічки [7, с. 778] та Є. Судовщикова 1852-51 рр. у м. Яготин від кобзаря Ф. Алексеєва (Крячківського) [7, с. 787].

"Великий кобзар", як називали його сучасники, Іван Кравченко-Крюковський використав дуже скорочений варіант зазначеної формули ("Винеси, кажуть, нас, Господи мілосердний, / Между мир хрещений, / На край веселий!") [7, с. 534]; це запис В. Горленка початку 80-х рр. XIX ст. думи "Самійло Кішка". Проте ті ж структурні частини формули (дієслово "винести" замість "визволити", епітет до "Господи" та два наступні компоненти, але в іншій послідовності) цей співець з'єднав у варіанті думи "Олексій Попович", записаному тим же фольклористом, як те, чому козаки "дивом дивували" [7, с. 632–633]. Подібний скорочений варіант формули знаходимо в записі думи "Три брати самарські" [кир, с. 98], зробленому В. Харьковим 1930 р. на фонограф "від лирн.[ика] Г. Обличенко" [7, с. 441].

Тепер розглянемо фіксації нашої формули, зроблені вже в радянські часи, коли склалися умови, несприятливі для збереження думового епосу. У 1924 р. П. Мартинович записав

від лірника О. Довгополова думи "Плач невольників" і "Плач невольника". У першому записі формулу скорочено до 5 рядків, але один з них виник як результат творчості виконавця: вірш "С (так!) тяжкої неволі" він продовжив за контрастом: "На вольную волю...") [7, с. 169]. У другому записі збережені компоненти скороченої формули подано традиційно, але ж їх вільно поміняно місцями: "Визволь нас, Господи, на святоруський берег, / На край веселий, / Між мир хрещчений, / На тихі води, / На ясні зорі, / У городи християнські!" [7, с. 266]. У цьому ж записі на початку у звертання до сокола вмонтовано "формульний вираз" "У городи християнські" [7, с. 264]. До речі, таке ж поєднання "формульного виразу" із формулою-джерелом бачимо вже в записі 1874 р. П. Куліша, але формулу подано коротше [7, с. 267, 269].

П. Мартинович зробив 1932 р. три цікаві для нас записи від кобзаря Терентія Жадана (Дирди), це два варіанта "Плачу невольників" і варіант "Марусі Богуславки". В першому варіанті "Плачу невольників" формулу максимально скорочено: "Ой визволь нас, Господи, с турецької неволі, / У мир хрещений, / У край веселий" [7, с. 170]. У другому формулу в достатньо повному вигляді (без компонента про берег) поділено на дві частини, що виступають як початок і кінцівка молитви невольників [7, с. 171]. У третьому записі формулу подано у формі, що змушує замислитися над реальними закономірностями поділу тексту думи кобзарями на віршові рядки:

Визволь, Господи, всіх невольників у землю християнську, у мир хрещчений,

В у край веселий [7, с. 338].

Від лірника В. Гончара 1930 р. В. Харков записав два варіанти "Марусі Богуславки". Варіанти практично ідентичні, тільки частки перерозподілено. В одному "Визволь, Боже, а бідного невольника", в другому – "Боже ж ти"; в одному частку "жи" вставлено лірником після слова "мир" ("А в мир жи хрещений") [7, с. 336], а в другому в іншому рядку ("А на край веселий, жи") [7, с. 329]. Вираз про води та зорі займає в одному

тексті два рядки, в другому – один. Це знову інформація до роздумів щодо розподілення на вірші.

П. Барановський 1951 р. і невідомо коли анонім у ІМФЕ записав від лірника Аврама Гребеня із Черніговщина дві максимально, до трьох-чотирьох рядків, скорочені варіанти формули. Перший, у думі "Плач невольників", складається з компонентів про берег, край та мир [7, с. 180]. Другий, у думі "Маруся Богуславка", дає такий текст: "Та визволи нас, Господи, / У ріднії села, / У край веселий, / Межди люд хрещений!" [7, с. 350]. Зрозуміло, що рядок-новація з'явився у пошуках рими до "веселий", але ж відбулося це не під час даного виконання, не імпровізаційно.

Від кобзаря Єгора Мовчана було зроблено анонімними співробітниками ІМФЕ записи трьох варіантів "Плачу невольників". Формула відновлюється тут за певною сталою моделлю, відміни незначні. В одному зі звертань до Господа сказано "винеси" [7, с. 185], в двох інших тут повтор "визволь, визволь". В усіх трьох немає компонента про берег, але формулу завершено таким чином:

Між народ хрещений!

В города християнські, до отця, до ньки

До роду, родини сердечної, гей!" [4, с. 113].

Тепер розглянемо втілення формули в поодиноких записах від відомих науці співців і анонімів. Таким є вже згаданий запис думи "Плач невольників", зроблений М. Костомаровим в 40-ві рр. ХІХ ст. у Харківській губернії. Формулу відтворено традиційно й досить повно, немає лише компонента про "берег" [7, с. 127]. П. Лукашевич, ймовірно, 1832 р. записав варіант думи "Плач невольника" з нашою формулою у скороченому до трьох віршів вигляді [7, с. 239], це ж бачимо в записах М. Сперанського, Г. Бокалова, В. Данилова 1902 р. від кобзаря Т. Пархоменка [7, с. 246], тільки тут компоненти про "край" і "мир" мають по окремому віршу. У варіанті формули в записі "Плачу невольників" М. Яворницького від кобзаря Степана Пасюги, зробленому на початку ХХ ст. [7, с. 167], таке ж закінчення, яке пізніше рецитував Є. Мовчан. У

.....

записі М. Неговського від кобзаря Петра Колибаби у Харківській губернії (до 1874 р.) немає епітетів, що характеризують неволю, берег тут "руський", а замість "На тихі води" з'явилося "На простій дороги" [7, с. 128]. В старому архівному записі М. Білозерського "від кобзаря" думи "Олексій Попович" Господь має визволити невольників "Пред отцеву молитву, / Пред матчине порожденіє" [7, с. 599].

Про деяке переосмислення формули свідчать і ще не розглянуті її варіанти в записах "Марусі Богуславки". Якщо запис П. Мартиновича 1886 р. "від лирн.[ика] С. Чекана" Полтавської губернії просто скорочує формулу [7, с. 295], то один з її рядків у записі М. Неговського від кобзаря Миколи Ригоренка в Харківській губернії звучить як "З віри бусурменської" [7, с. 292]. У запису А. Метлинського від того ж кобзаря в молитві йдеться про "сімсот бідних невольників" [7, с. 293]. У записі П. Мартиновича початку ХХ ст. "від К. Лазаренка" з Полтавщини формулу просто переповіджено: "Ой і винеси ж, Господи милосердний, / Козаків з неволі / У рідний край, / На тихі води / Йи на яснії зорі, / В землю руську / До братів козаків / Славних запорозьців пожити / І тебе Господа милосердного восхвалити" [7, с. 303].

Підводячи певні попередні підсумки, зазначимо явно регіональний характер формули "молитва невольників про повернення у вітчизну": вона відтворюється в першу чергу в текстах, записаних від епічних співців з Полтавщини. Застосування цієї формули суворо закріплене за циклом "невільницьких" дум, за межами циклу її у скороченому вигляді використано у варіантах дум "Буря на Чорному морі" і "Олексій Попович", де турецьку неволю замістила смерть у морі, або й усяка біда, що очікує на людину. В єдиному записі думи "Три брати самарські", де вжито цю формулу, йдеться про небезпеку потрапити до полону в "турків і яничарів": вони "ще гіршу каторгу будуть завдавати" [4, с. 98]. Формульні вирази, що походять із компонентів розглянутої формули, теж вживаються лише в колі вказаних думових сюжетів. Слідування традиції тут явно переважає над новаторством, якісь зміни завдячують лише

творчому темпераментові співця та його особистому потягу до новацій. Розподілення словесного матеріалу формули між віршовими рядками у різних співців різниться, що свідчить про неможливість застосування до українських формул тих узагальнень стосовно зумовленості звучання формули метрикою, які були зроблені М. Перрі та А. Б. Лордом на матеріалі поем Гомера та сербського епосу. Вільний вірш думи – це не гекзаметр або десятирац, звідси й вільність у формуванні віршового рядка.

У другій частині роботи ми звернемося до статистичного опрацювання виявлених варіантів формули "молитва невольників про повернення у вітчизну" та формульних виразів, що походять від неї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирдан Б. П. Варьирование кобзарем М. Кравченко думы "Бедная вдова и три сына" / Б. П. Кирдан // Текстологическое изучение эпоса. – М. : Наука, 1971. – С. 47–63.

2. Колесса Ф. Формули закінчення в українських народних думках у зв'язку з питанням про наверстування дум / Ф. Колесса // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1937. – Т. 155. Праці філологічної секції. – С. 29–67.

3. Лорд А. Б. Сказитель / пер. с англ. и коммент. Ю. А. Клейнера и Г. А. Левинтона ; послесл. Б. Н. Путилова, Статьи А. И. Зайцева, Ю. А. Клейнера. – М. : Издат. фирма "Восточная литература", 1994. – 369 с.

4. Українські народні думи / Изд. подгот. Б.П. Кирдан. – М. : Наука, Гл. ред. вост. лит-ры, 1972. – 560 с.

5. Українські народні думи. – Х. : Держ. Вид-во України, 1927. Т. 1 корпусу. Тексти №№ 1–13 і вступ К. Грушевської. – ССХХ, 176 с.

6. Українські народні думи. – Х. ; К. : Держ. Вид-во "Пролетар", 1931. – Т. 2. Тексти №№ 14–33 і передмова Катерини Грушевської. – XXXII, 304 с.

7. Українські народні думи / У п'яти томах. – К. : Вид-во ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – Том перший : Думи раннього козацького періоду. – 856 с.

8. Lord A.B. The Singer of Tales / A. B. Lord. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1960 (Harvard Studies in Comparative Literature, 24).

9. Parry M. Studies in the Epic Technique of the Oral Verse-Making. II. The Homeric language as the Language of Oral Poetry / M. Parry // Harvard Studies in Classical Philology. – 1932. – Vol. 43. – P. 1–50.

REFERENCES

1. Kirdan B. P. *Modifying the дума "Poor widow and three sons" by a kobza-player M. Kravchenko* [Varjirovanie kobzarem M. Kravchenko dумы "Biednaja vdova i try syna"] / B.P. Kirdan // Tiekstologicheskoye izuchenie eposa. – Moskva : Nauka, 1971. – S. 47–63.

2. Kolessa F. *Formulas of completion in Ukrainian folk dumas in connection with a question about development of dumas* [Formuly zakinchennya v ukrayinskykh narodnykh dumax u zvyazku z pytanniam pro naverstvuvannya dum] / F. Kolessa // Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka. – 1937. – T. 155. Praci filologichnoyi sekciji. – S. 29–67.

3. Lord A. B. *The Singer of Tales* [Skazitel] / per. s angl. i komment. J.A. Klejnera y G.A. Levintona ; poslesl. B. N. Putilova, Statjy A.I. Zajceva, J. A. Klejnera. – Moskva : Izdat. firma "Vostochnaya literatura", 1994. – 369 s.

4. *Ukrainian folk dumas* [Ukrayinski narodni dumy] / Izd. podgot. B.P. Kirdan. – Moskva : Nauka, Gl. red. vost. lit-ry, 1972. – 560 s.

5. *Ukrainian folk dumas* [Ukrayinski narodni dumy]. – Kharkiv : Derzh. Vyd-vo Ukrayiny, 1927. – T. 1 korpusu. Teksty №№ 1–13 i vstup K. Grushevskoyi. – CCXX, 176 s.

6. *Ukrainian folk dumas* [Ukrayinski narodni dumy]. – Kharkiv ; K. : Derzh. Vyd-vo "Proletar", 1931. – T. 2. Teksty №№ 14–33 i peredmova Kateryny Grushevskoyi. – XXXII, 304 s.

7. *Ukrainian folk dumas* [Ukrayinski narodni dumy] / U pyaty tomax. – K. : Vyd-vo IMFE im. M. T. Rylskogo NAN Ukrayiny, 2009. – Tom pershyj: Dumy ranniogo kozaczkoogo periodu. – 856 s.

8. Lord A. B. *The Singer of Tales* / A.B. Lord. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1960 (Harvard Studies in Comparative Literature, 24).

9. Parry M. Studies in the Epic Technique of the Oral Verse-Making. II. The Homeric language as the Language of Oral Poetry / M. Parry // Harvard Studies in Classical Philology. – 1932. – Vol. 43. – P. 1–50.

Дата надходження до редакції – 22.09.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 21.10.2016 р.

УДК 80(075.8)

Копаниця Л.М.

ЛІРИЧНА СЮЖЕТИКА ЯК ПРОДУКТ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

Анотація. У пропонованій розвідці зроблено спробу простежити логіку і механізми конструювання сюжету народнописанного твору в аспекті осмислення поетичного модусу, в який художня дійсність була в ньому схематизована, тобто постала у вигляді сюжету, а відтак – про спосіб, у який він світ моделює.

Ключові слова: лірична пісня, сюжет, мотив, формула, стереотипність.

Інформація про автора: Копаниця Любов Миколаївна – доктор філологічних наук, професор; професор кафедри фольклористики; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: lubovkopanytsya12@gmail.com.

Копанытсуа L.M.

LYRICAL PLOT STRUCTURE AS A PRODUCT OF POETIC LANGUAGE

Abstract. The proposed exploration attempted to trace the logic and mechanism of creation of scene of folk-song work in terms of understanding the poetic mode in which artistic reality was schematized, that appeared in a story, and then – the way in which it makes the model of the world.

Keywords: song lyric, plot, motive formula stereotype.

Information about author: Kopanytsya Lubov Mykolayivna – doctor of philology, professor; professor of the department of folklore studies; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: lubovkopanytsya12@gmail.com.

Копаница Л.Н.

ЛИРИЧЕСКАЯ СЮЖЕТИКА КАК ПРОДУКТ ПОЭТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В предлагаемой статье сделана попытка проследить логику и механизмы конструирования сюжета народно-поэтического произведения в аспекте осмысления поэтического модуса, в который художественная действительность была в нем схематизированна, то есть появилась в виде сюжета, а затем – и то, как он мир моделирует. Обосновывается своеобразие лирической сюжетности и уточняются контуры позиции с помощью обзора трех коннотаций сюжета в песне: мотив, формула, стереотипность. Структурируются характеристики сюжетности через артикуляцию идентичных механизмов отражения картины мира в традиционной культуре – от мировоззренческих, семантических и функциональных единиц до текстовых структур.

Ключевые слова: лирическая песня, сюжет, мотив, формула, стереотипность.

Информация об авторе: Копаница Любовь Николаевна – доктор филологических наук, профессор; профессор кафедры фольклористики; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: lubovkopanytsya12@gmail.com.

Відповідь на питання, що таке сюжет народнопісенного твору та його ознаки, належить до основних завдань фольклористики. Однак виявляється, що центральні питання поетики фольклору є водночас найбільш контроверсійними й складними для відповіді. В поезії завершеність і єдність, запрограмована закономірностями сюжетотворення, перестала бути типологічною властивістю тексту. З іншого боку, аналізуючи пісенний твір, бачимо, що його основою є все ж таки слово, або словесна формула, яка не тільки продукувала значення, але й, як переконує О. Веселовський, "підказувала, згідно зі зміненим змістом почуття й думки, багато такого, що спочатку не давалося нею безпосередньо; ставала, по відношенню до цього змісту, символом, узагальнювалось" [1,

с. 300]. Отже, це все виглядає на те, що кожне слово в пісні важливе, кожне слово бере участь у описі сфери відчуттів, характерів і настроїв персонажів пісенних творів, одним словом, – світу людини. В пісні цей світ є вербалізованою моделлю духовних цінностей і психіки людини або навіть її поведінки, тобто життя почуттів, а не моделлю фізичної людини. Слухаючи пісню, ми черговість подій, намірів, вчинків і реакцій ліричного героя укладаємо в послідовну сюжетну лінію. Але ми не зможемо цього зробити, якщо не розуміємо логіку і зміст поетичного слова, яке в пісні генерує не тільки думку, а й дію. Отже, говорячи про форму художнього світу народної ліричної пісні, ми тим самим говоримо про модус, у який художня дійсність була в ньому схематизована, тобто постала у вигляді сюжету, а відтак – про спосіб, у який він світ моделює.

Сюжетну основу ліричних пісень складають переважно соціально-побутові мотиви: кохання – щасливе і нещасливе, одруження або заміжжя, трагедія неподіленої любові, любов до рідної домівки, родини і батьківського краю, життя та побут українців, їхні звичаї, явища суспільного життя та соціальних відносин. Герої ліричних пісень – це вихідці з простого народу: чоловіки і жінки, дівчата і хлопці з селянських сімей, козаки, рекрути, чумаки, заробітчани та інші. Саме в цьому антропологічному контексті обертається динамічне явище поетичної мови народної лірики.

Але говорити про логічно побудований сюжет у позаобрядовій ліричній пісні складно, оскільки часто його нема. Та й "універсальність" елементарних сюжетів, мотивів для ліричної пісні не абсолютна, хоча саме їх набір загалом визначає "філософію" жанру, виконує вирішальну роль у його розвитку. І якщо, скажімо, в епічному сюжеті відбувається безперервне чергування мотивів-ситуацій і мотивів-діалогів, а мотив тут виступає оповідним елементом, то в ліричній пісні мотив як оповідний чинник відступає назад. Ми ж можемо радше говорити про мотив, який слугує засобом самовираження ліричного героя. Скажімо, сюжетна ситуація у фольклорній ліриці (наприклад, в піснях "Там на полі вербиченька", "По тім

боці Дунаю", "Ой по синьому морю") дуже важлива й присутня щодо уявлення про події, вчинки, стосунки героїв, проте не є визначальною щодо художнього смислу пісенного твору. Адже в піснях логічно побудована оповідь часом поступається місцем схвильованим вигукам, емоційним повторам, порівнянням, які часто виконують технічну роль, однак завжди допомагають домислити недомовлене в сюжеті, а ще й виразно відтворюють зворушений психологічний стан самого виконавця. А відтак, у поетичному тексті важлива не послідовність подій, а послідовність сенсів, яка "відкриває" загальний зміст твору. Саме тут виявляється згадана "напівготовність" сюжету твору. Отже, можна сказати, що в ліричній пісні елементарний сюжет, багатозначний мотив стають, мабуть таки, метафорою, створюючи певний надмір інформації, але забезпечуючи цим надійність її афористичної трансляції різними кодами (міфологічний, ритуальний, психологічний, соціальний, національний) одного безперервного творчого процесу. Тим часом ми ні на мить не забуваємо, що ті прогалини, які виникають у логіці пісенного сюжету, у свідомості автора-виконавця заповнювались головним музичним образом.

Ми пам'ятаємо, критерієм оцінки сюжетних ліній ліричних пісень, хоч вони, на перший погляд, видаються безсюжетними, є конфлікт. А згідно зі ствердженнями фольклористів, він є основою будь-якого фольклорного сюжету, а отже, має бути і найхарактернішою, і усталеною його частиною. Конфліктна ситуація народних ліричних пісень має традиційний соціально-побутовий характер. Однак це не означає, що вони переймаються тільки побутовими чи соціальними проблемами. Усна лірика відображає не подію, інцидент чи випадок, а оспівує людину, котра думає, відчуває, переживає та сприймає світ, шукає емоційного комфорту. Природу цієї ознаки ліричної пісні – "щирість і простота, а до того ще й ніжність виразу в передаванні настроїв та переживань" [2, с. 102] – Ф. Колесса бачить у традиційності художньої форми. Таким чином, словесна поетика позаобрядових ліричних пісень не тільки не відривається від

уснопоетичних канонів, первісних значень, а й стає синонімом своїх загальнокультурних відповідників.

Відлуння цих узвичаєних зв'язків у ліричних піснях ми можемо простежувати через артикуляцію ідентичних механізмів відтворення картини світу в традиційній культурі – встановлення "правильного" порядку, переходу, перетворення хаосу в культуру, або в процесі поставання тропів, які демонструють приховану аналогію, що відкриває додаткову інформацію. Так, міфологічна тема "окультурення хаосу" (послугуючись формулою луцького фольклориста Віктора Давидюка) загалом становить сюжетну основу більшості фольклорних жанрів. Звичайно, в пісенному тексті цей стереотип не промовляється вільно, оскільки в процесі трансформації архаїчної ідеї у твір вона роз'яснюється, надбудовується поступово і в залежності від специфіки жанру змінюється саме через десакралізацію.

Що означає така світоглядна ситуація? По-перше, це означає, що в ліричних піснях тема "окультурення хаосу" відтворюється на рівні ідеї правильного програмування буденного життя людини. По-друге, обряди й ритуали, народні уявлення, вірування, звичаї – сакралізовані раціональні та ірраціональні дії, які мають стереотипний характер, – стосуються усього спектру життєдіяльності людини, громади й спрямовані на забезпечення реальних чи світоглядних результатів, у тому числі й емоційних. У характеристиці пісенної сюжетики ми говоримо про психологічно-емоційні описи правил поведінки – родинно-побутових обрядів, календарних свят, норм буденного життя, – дотримання яких, за уявленнями людини, мали забезпечити гармонію світу, в якому вона перебуває. Звичайно, на побутовому рівні носій традиції не повинен стало триматися правил, закладених у текстах народних повір'їв, прикмет, магічних дій, замовлянь, які можна вважати основним міфологічним резервом культури, і вільний у своїх діях і ніби відступає від їх виконання. Однак це не виводить його з етнокультурної моделі світу у сфері творчої діяльності – поетичній. І нас у ліричних піснях цікавить не обсяг правил

поведінки, які містять ці тексти, або які вже є відомими з інших фольклорних творів, а спільність структурна, тобто артикуляція ідей, уявлень, понять з емоційної позиції, які ведуть до формування пісенного сюжету. Отже, нас інтригує більше сама логіка та механізми зіставлення цих елементів традиції – універсальних "правил", згідно з якими пісня схематизує свою художню дійсність.

Лірична пісня створює свій художній варіант картини світу, обраний для цілісного, логічного й адекватного варіанту моделі світу, узагальнено відображеного первісною свідомістю, але загальнозрозумілого для носіїв культури. Вона не порушує свого зв'язку з міфологізованим простором, а лише адаптує його у нових структурах, відповідно до специфіки свого самостійного статусу побутування, переносить його у сферу почуттів. Треба зауважити, що пісенна картина світу побудована на відтворенні тих же самих взаємозв'язків і закономірностей, визначених для інших жанрів народної культури. Це часові й просторові характеристики, співзалежність між предметами, тілесні відповідники абстрактних сфер дійсності, іншими словами, – схеми уявлень, які дозволяють зрозуміти і передати відносно абстрактні речі через відносно конкретні речі. Просто в побутовій ліричній пісні архаїчна ідея підпорядковування хаотичного плину життя замінювалася правдоподібним описом соціального середовища й людини, в емоційній та інтимно-відчутній формі вирішувала долі особистостей, дозволяла людині функціонувати у світі.

Другий момент встановлення "правильного" порядку в ліричній пісні стосується ситуації, коли автор-виконавець, моделюючи у творчості вічний і незмінний світ, по-особливому реінтерпретує його (зіставляє чи отожднює окремі явища за принципом контрасту, аналогії, виокремлення) через "чуттєвий" опис. Концентрація на процесі встановлення "правильного" порядку – утримання стабільного психологічного і емоційного стану людини – приводить до того, що пісня тут уже служить не меті програвання якогось міфологізованого сценарію (скажімо, створення світу), а репрезентує ідеальний світ та основні смисли

життя кожного, дає "правильне" відображення основних етапів життя, "правильний" хід життя, вирішення найбільш конфліктних ситуацій, зберігаючи свою універсальність "коментатора" в упорядкуванні мікросвіту людини. При цьому пісня, не змінюючи смисл інформації, переносить її в новий концептуальний простір, додаючи при цьому нові значення, які оцінюють, уточнюють і збільшують семантичне коло загальних та істинних понять. На стилістичному рівні – крім аналогій творення пісенного сюжету – структура "руйнування та відновлення гармонії світу" в естетично перебудованому вигляді не тільки живить оповідність пісні, а й стає своєрідною ознакою її поетичного мислення, ліризму.

Навряд чи необхідно тут зайвий раз доводити, що пісня – найбільш екзистенційний жанр усної культури. Тільки в цьому сенсі можна говорити про пояснення тривалості загальнокультурних мотивів, концептів, образів, які пісня обирає для створення своєї картини світу не тільки як найбільш універсальних за змістом, а й як таких, зустрів з якими завжди викликає сильні емоції (у тому числі естетичні), здатні встановити найперше внутрішню гармонію людини. Таким складником ліричної сюжетики в пісні є концепт долі, котрий у номінаціях долі, темі вибору долі, в замовно-магічних актах (приготування чар-зілля, причарування, магічні дії зі слідом, частування сакральними напоями, спільна трапеза) розкриває психологічний пласт пісенного твору об'ємно, багатопланово, в міжособистісних взаєминах, хоч ці універсалії погубили первісний смисл і згадуються в пісенному творі в зовсім інших ситуаціях.

Перш ніж як перейти до остаточного висновку про своєрідність ліричної сюжетності, уточнимо контури позиції за допомогою огляду трьох азів сюжету в пісні: мотив, формула, стереотипність.

Перший – мотив. Нерідко фольклорний мотив ототожнюється чи співвідноситься з архетипом. Ми могли б назвати цілу низку понять, термінів, якими послуговуються у вивченні архетипів: міфологема (зміст поняття близький

архетипу), архетипова (чи архаїчна) модель, архетипові риси, архетипові формули, архетипові мотиви. Як відомо, поняття мотиву було введено О. Веселовським і визначалось як "найпростіша оповідна одиниця, яка образно відповіла на запити первісного розуму або побутового спостереження" [1, с. 500]. Уже О. Веселовський розумів мотив то як основну тему, яка загалом реалізується в сюжеті, то як уявлення, що породжує сюжет, або як схему чи елемент сюжету. Новочасна фольклористика [9] вважає, що під мотивом слід розуміти якийсь мікросюжет, який містить дію й несе більш-менш самостійний і досить глибинний смисл, фіксує парність або абсолютну протилежність мотивів, яка відображає полярність розумових операцій-узагальнень. Але при цьому зауважимо: мотив повинен бути визнаний традицією і мати ту силу, яка утримує його в традиції. Однак навіть коли взаємозв'язок мотиву з традицією виявляється й якісно трансформованим під впливом етичних та естетичних основ оцінки дійсності, як, скажімо, в ліричній пісні, а аломотиви (варіанти мотивів) в усній поезії сприймаються як умовно-поетична образність, і тоді закономірність їх появи та стереотипність свідчать про їхній семантичний резерв і структурну заданість. Наприклад, такий критерій мав на увазі О. Веселовський, коли писав: "Вся суть в ємності, застосовності формули: вона збереглася, як збереглось слово, але уявлення і відчуття, котрі вона викликає, були іншими..., – проте, продовжує учений, – новоутворення в цій ділянці часто є переживанням старого, але у нових поєднаннях" [1, с. 493].

Таким чином ми наближаємося до головного висновку наших розмірковувань: мотив просто-таки пов'язаний з природою фольклору. Якщо фонд мотивів – це, словами російського ученого С. Неклюдова, своєрідний "словник традиції" [10, с. 224], а мотив – це реальний показник фольклорного твору, то все сказане про усну словесність поширюється і на лірику. Для пісні мотив є саме тією одиницею, якою оперує жанр, є елементом художнього мислення в ньому. Одиниці мотивного фонду ліричних пісень не що інше, як

сміслові серцевини, підтексти, які в сюжеті повністю не виражені, але мають свої відповідники в сфері мислення, обрядів, звичаїв та традицій і порівнювані з давніми уявленнями міфологічного типу або архетипами міфологічної свідомості. Ці мотивоутворення в пісні мають формульне, стереотипне втілення (вираз радості, туги, смутку, гніву, патріотичні почуття тощо), багатозначні, функціонують на різних піджанрових рівнях (наприклад, мотив прощання козака з родиною, прощання чумака з родиною), ґрунтуючись на основі морфологічної чи функціональної однорідності в класи, межі між якими, у зв'язку з частковою синонімією, розмиті. Тому мотивний фонд усної лірики в певному значенні не дискретний – він континуальний, а мотив, у свою чергу, є конститутивним елементом пісенної сюжетності.

Другий – формульність. У цій, одній із непорушних і першорядних властивостей уснопоетичної творчості, – джерело традиційності, стабільності, стереотипності і закономірності не стільки художніх елементів, а й ідей, понять, уявлень та ідеалів народу. Розуміння формули виявляється необхідним для осягнення усної культури, її жанрів і навіть окремих творів. Говорячи про формульну природу фольклору, мусимо визнати, що ані один словник з фольклористики не дає чітку дефініцію цього поняття, хоча тільки зарубіжна наука про фольклор, за підрахунками фольклористів [8], налічує більше як 500 праць, присвячених проблемі формульності. Взагалі проблема формульності в усній словесності досить складна й потребує свого вивчення. І першим питанням, на яке треба відповісти, – що ж означає "формула"? Традиційна формула є найбільш загальним, широковживаним і містким поняттям для найменування різного роду стійких, повторюваних елементів, які охоплюють різні компоненти традиційного тексту (від постійних епітетів, сталих порівнянь, тропів до найменування реалії, дії, описів ситуацій, словесних образів). Ці універсалиї усного тексту лінгвістами й літературознавцями по-різному розуміються і називаються. Зокрема, говорили про традиційні міфологічні схеми, сталі вирази народної поезії (О. Потебня),

традиційні мотиви, "скам'янілі" епітети (О. Веселовський), стабільні мотиви, матриці (Д. Лихачов). Пропонувались інші термінологічні інновації: типові місця, традиційні місця, традиційні формули, loci communes, рухливі місця, фольклорні стереотипи, епічні формули, поетичні формули, постійні епітети, поетичні константи, поетичні фразеологізми, стійкі словесні комплекси, поетичні кліше та інше. Але всі визначення вказують на формульність як на одну з типологічних універсальій фольклору.

У загальнофілологічному плані формули становлять широкий спектр різноманітних явищ: постійні епітети, порівняння, сталі вирази, кліше, лексичні і синтаксичні повтори, які у буквальному значенні слова зустрічаються у фольклорних текстах різних жанрів у чітко визначених місцях для вираження головної ідеї. У фольклористиці формула переважно розглядалася як засіб "вираження поетичної теми у різних співців протягом багатьох поколінь" [6, с. 63], як неодмінний елемент "поетики тотожності", притаманної фольклору, і водночас як спосіб вираження різних сторін світогляду спільноти [12, с. 150].

Отже, якщо формула – це показник, ознака й свідчення еволюції форм художньої пам'яті, тоді "формульний аналіз" – це ключовий засіб визначення природи пісенного тексту, його жанрової типології й маркер ліричної сюжетності. Проте, щоб ми могли взагалі говорити про концепцію формульності народної лірики, слід сягнути глибше в її онтологічні передумови: потрібно, по-перше, розглянути фольклорну формулу як відміфологічну за своїм походженням. Цю ознаку треба повторити також і тому, що фольклорна формула як вияв міфологічного рівня в архаїчних сюжетах, структурах, мотивах, які у смисловому значенні тяжіють до архетипів, не тільки передає картину світу, але й передає соціальні та біологічні критерії людської спільноти, ритуальні ситуації, зумовлені міфологічним сценарієм. Глибинні смислові значення збереглися та відтворюються в етнокультурній традиції й народній пісенності, зокрема, не шляхом спонтанного

пригадування того чи іншого знаку, а підкорюються певній системності, упорядкуванню в парадигматичних та синтагматичних відношеннях. Говорячи дослівно, традиційна лірична пісня поєднується з творами усної словесності не тільки своїм змістом, але також формою та поетичним висловом і стилем, про що писав ще академік Колесса [3, с. 157]. Тут нам достатньо нагадати, що, акцентуючи увагу на концептуальному значенні формул у систематизації і типології фольклорних жанрів, Ф. Колесса висновує, що, наприклад, властивий думам імпровізаційний стиль "спирається на усталених схемах епічного оповідання, епічних повтореннях і традиційних формулах епічного стилю" [4, с. 32]. Відсутність сталих формул учений визнавав найважливішим аргументом штучного створення зразків у жанрі дум. Лишається сказати, що таке усвідомлення дії механізмів фольклорної формульної системи веде до формування стилістичних моделей жанрів.

Вважаємо за потрібне нагадати, що колективна свідомість, фіксує у своїй пам'яті не виключні події, поодинокі, малоімовірні або ті, що не повинні були відбутися, підкорюється дії іншої орієнтації народної культури в порівнянні з професійною та іншим законам. Основним критерієм колективної свідомості у відборі матеріалу визначається саме його спільність, всезагальне значення для колективу, авторитет та "передвіщеність", як називає цю прикмету традиційності фольклору В. Гернер. Проте ця спільність обіймає також реципієнтів культури, котрі знають формульний код, за яким стоїть певне спільне бачення світу, загально визнана система цінностей і норм. Ця спільність *культура – реципієнт* є можливою завдяки постійному тяжінню культури традиційного типу до збереження певного порядку, законів, ритуалів, які допомагають зафіксувати всю багату інформацію в колективній пам'яті для майбутнього відтворення.

Але розпізнання й документування дії сил цих законів традиційної культури в ліричній пісні можливе лише за умови прийняття принципу: пісенний текст – це складний знак, який складається з інших більш або менш складних знаків. Тобто,

.....

вибір формули-знаку в ліричній пісні або може означати ту чи іншу ситуацію, або вибір певного знаку здатний спричинити певною мірою обов'язковий підбір послідовності інших знаків. Тому на мову ритуалу, в основі якого лежить саме ситуація "вічного повторення" (М. Еліаде), безперервності, можна перекласти не тільки різні фрагменти життя людини, соціальні факти, а й духовне життя людини, творчу енергію як поетичну картину світу, яку людина уявляє й відтворює в пісні, виходячи з відчуття самої себе в цьому світі – це раз. А друге, упорядковуючи навколишній світ і відтворюючи його в пісні, автор-виконавець використовує різні критерії, серед яких універсальні мотиви, образи, лексичні й синтаксичні конструкції архаїчного пласту культури покликані були підтримувати сталість ідей, цінностей, світоглядних і художніх моделей творів усної народної словесності, бути гарантом їх значимості, правильності вибору і відповідності взірцеві. Зрештою – бути надійним і важливим чинником формування традиційної, а також і професійної культури народу.

Третя проблема, яка вимагає уваги до себе, – *стереотипність*. Пам'ять традиційної ліричної пісні, як ми вже знаємо, найяскравіше постає в стійких мотивах, алюзіях, асоціаціях, образах. Вона орієнтована не стільки на створення нової інформації, скільки на її збереження, відтворення зразків та їх трансляцію й інтерпретацію, що, власне, й поповнює постійно інформативне поле пісні й визначає феномен традиції в народній пісенності. Разом із тим, розуміти пісенний текст у категоріях формул, тобто, з одного боку їх первинність, сталість, обумовленість і традиційність, не означає, з другого – відкидати можливість інтерпретації поетичних констант як нових значень чи інших художніх образів, котрі часом хоч і видаються віддаленими від першообразу, але які зовсім не замінують чи стирають його з культурної пам'яті колективу. Саме ці нові утворення підтверджують семантичну незмінність системи глибинних значень у етнічній світоглядній і художній картині світу, але виступають в пісенному тексті як чинники, необхідні для його "реального" існування, власне, для творчості.

І тут на нашу увагу заслуговує один приклад. Так, символіка щастя й символіка горя в ліричному творі часом використовує одні й ті ж предмети або явища природи (вогонь, вода, квіти, трава, полювання, бенкет, дорога, камінь), однак із протилежними семантичними та функціональними значеннями. Так, символіка води як основної метафори життя, яка в пісні ніби накладається на естетичні функції, є метафункцією медіації, "прогресивного посередництва" (за Леві-Стросом), з'єднання "свого" та "чужого", "іншого" світу. Але перш ніж спробувати означити амбівалентну символіку води мовою ліричної пісні, необхідно згадати, чим символ води є в обрядах і ритуалах. Отже, по-перше, на основі зближення культового значення води як забуття в поховальному обряді народна свідомість формує образ води як магічної сили, здатної виликувати від усіх бід, нещастя, горя, дає красу, здоров'я тощо. Тобто, безсмертна вода оживлює. По-друге, якщо вода, володіючи магічною силою, здатна оживити померлу людину, воскресити її, то це уявлення, пройшовши складні етапи у своєму розвитку, залишило нові трансформації та розширення символіки води: сльоза, що капає на груди покійного, може його оживити. І нарешті, наслідком вторинних асоціацій символіка води в народній ліриці дала формульний мотив написання грамоти, листа сльозами.

Поза всяким сумнівом, у піснях про кохання ця формула далеко відірвалася від давніх уявлень та свого першоджерела – мотиву поливання сльозами могили та образу-символу води як рятувниці від горя або хвороби (у замовляннях). Метафора "писати лист сльозами", яку ми сьогодні сприймаємо майже дослівно – просто лист – і фіксуємо хіба що деяку емоційну забарвленість, розвивалася ж за контрастом. З одного боку, в пісні зображені прямі або посередні аналоги уявлення замикання якоїсь інформації (приміром, розлуки, омани, горя, смерті) в просторі (воді, сльозах, листі), як у найближчій паралелі із замовляння на воду. А з іншого – в сюжеті ліричної пісні наступний етап трансформації символіки води переростає в мотив порятунку від негативної інформації, тобто

.....

досягнення якоїсь мети "воскресіння", одужання, подолання нещастя, смутку, що закладена в актах змивання водою й "замиканні горя", у проливанні сліз, нарешті, і в написанні листа. Прикладами можуть стати пісні "Ой вітер віє, тростиною колише", "Ой біда мені, туга мені – сивий кінь підо мною", "Вітер шумит, трава гудит, мороз втискає", "По садочку походжаю", "Ай попід гай, й попід гай зелененький", "Гой розгнівався та мій миленький".

Традиційність, канон чи норма (не ототожнюючи ці поняття) народної культури, носієм яких виступає формула як стійкий і незмінний елемент, слід розуміти не тільки як повторюваність й інтерпретацію змістових, антропологічних, етичних категорій, а як мірило й оцінку дійсності, неможливість вийти за естетичні межі, норми й принципи – певну системну замкненість, філософську категорію фольклорної свідомості. Підкреслимо, що цю унормованість народної словесності треба розуміти не як інертність, а як складний і активний процес творчості. Так, своєю багатофункціональністю формульний спосіб в усній ліриці дотичний до взаємовідношення пісні з дійсністю, виконавця з аудиторією, зв'язаності виконавця з твором. Ця активність вивіреного набору стереотипів визначає в пісні спосіб відображення взаємин в соціумі, змалювання різних життєвих ситуацій і поведінки людей, розкриває образи пісенних персонажів – їхній портрет, особливості характеру, глибинні, приховані психічні процеси.

З одного боку, відсутність постійного тексту в культурі традиційного типу, або варіативність, визначила змінність й установку ліричних пісень на континуальність, відтворення вже відомих текстів і постійну відновлюваність твору в процесі побутування, проте збереження основного змісту – подій, мотивів, образів, композиції, мелодії тощо. З іншого, – стереотипність, умовність, повторюваність, ритуалізованість утвердилась у житті та побуті архаїчного суспільства, приймає всі сторони життя колективу, заволодіваючи світоглядом і мисленням людини, щоб потім закріпити і "записати" у пісенних творах не тільки результати народних спостережень за

навколишнім світом, спільнотою, людиною, а й традиції словесного мистецтва.

Стереотипність виступає головним механізмом пам'яті (інформаційної, емоційної, програми поведінки), тому творча поетична думка швидко реагувала на постійні відповідники, цитати з обрядів, різних фольклорних жанрів. Стереотипність постає тут, за словами Ю. Лотмана, як наслідок дії "ритуалістики оповіді": правил відбору лексики, побудови метафор, наперед відомих слухачеві можливостей сюжетних поєднань [7, с. 350]. Можна вважати характерологічну "обрядову" умовність психологічного зображення в усній народній поезії своєрідною "рамкою", яку пісні наповнюють й збагачують поетичним матеріалом, який не просто здатен передати світ реальний і світ чуттєвий – щирі, глибокі, інтимні переживання людини, – а й відповідає лірико-емоційній структурі жанру.

Якщо прийняти до уваги оцінку формули, дану В. Проппом: формули – це не "засоби", а показники певного ставлення до дійсності [11, с. 197], то легко прийти до висновку, що стереотипність і умовність у ліричних піснях виникають не моментально, але зберігаються в небіологічній пам'яті етносу значно довше за ті причини, що їх викликали. Отже, ми можемо лише зайвий раз констатувати багатофункціональність поетичної формули в сюжетно-смісловому розвитку творів усної поезії: поетичні формули ліричних пісень є матеріалом для пояснення моментів архаїчного міфологічного мислення, які трансформувалися під дією метафоризації, але "всюди вони були вираженням одних і тих самих вражень" [1, с. 493-494], водночас їхнє завдання не просто максимально прикрасити поетичну мову, а надати пісенному образу чи сюжетній ситуації індивідуальності, оригінальності і навіть реальності, але які в сюжетно-смісловому розвитку чітко означають їх як психологічну картину дійсності, на відміну від фактичної.

При вивченні постійних формул ліричних пісень виявляється той факт, що вони не є специфікою тільки цього жанру фольклору, а, виступаючи своєрідним усвідомленим

.....

стереотипом, об'єднують різні жанри усної народної творчості (обрядову пісенність, замовляння, балади, історичні пісні, казки, легенди) в одну систему. Проте абсолютно стабільних формул у фольклорі немає, адже кожний елемент фольклору первісно заданий у нескінченно нових варіантах формул. Дійсно, якщо підійти до жанру пісні з такого зовнішнього боку, як її сюжетний склад, визнаючи, звичайно, ту складність визначення точної кількості ліричних сюжетів, то виявляється, що поетичний арсенал народного співця містить не більше 20 – 30 основних пісенних сюжетів, які варіюються у нових редакціях.

Ми почали аналіз поезики традиційних ліричних пісень з сюжетності, хоча вона є результатом відтворення не побутово-реалістичної, конкретної картини світу, а індивідуального світу людини, її переживань, думок, прагнень. Ця прикмета ліричних пісень відповідно оприявнює емоційність цього жанру, який, можливо, за силою душевної напруги зближується хіба що з голосіннями. Тому оповідний чинник в пісні не зводиться до інформаційної, комунікативної чи естетичної функцій, він передбачає й компенсаторну – емоційну розрядку, яка досягається щонайперше саме в дистанційованні автора-виконавця пісні в процесі мовленнєвого акту від реальної події, про яку йдеться, у його мовленнєвій поведінці, яка, з одного боку, співвідноситься із особливим ліризмом твору, а з іншого – опосередковується актуальним психічним станом ліричного героя.

На підтвердження цього можна сказати: в пісні людина наодинці з собою переживає глибоко особисте, своє минуле і цієї ж хвилини стан своєї збентеженої душі. В момент трагічно переживаної теперішності вона звертається до минулого. Ця часова лінія "минуле – сьогодні" постійно проходить у сюжеті пісенного твору, щоб завершити часовий цикл у майбутньому. З одного боку, відсутність у ліричній пісні розриву між часом минулим, зображуваним часом у творі, і часом автора-виконавця, по суті, своєрідна повторюваність теперішнього часу, вмотивовується найперше тим, що для лірики основним є передача душевного стану героя. З іншого боку, це зміщення

часового плану пов'язано з тим, що і виконавець шукає в пісенній історії те узагальнення повсякчасного в людському житті, яке відповідає його теперішньому психологічному й емоційному стану, – не оповідь про минуле, а "ліричне пояснення теперішнього", як означив Д. Лихачов [5, с. 17], кожного конкретного виконавця пісні.

Дійсно, ліричний сюжет ніби не піддається переказові. Несказане в самому тексті пісні "відчитується" в змінах, які відбуваються з героями, виконавцем, слухачами. І тут знову виявляємо в жанрі ліричної пісні глибинну художню схему, хоча відчувається нейтралізація окремих змістових елементів фольклорної картини світу. Йдеться про підтвердження існування в пісенному творі певної логіки й чітких механізмів дії подвійності часового плану ("теперішнє – минуле", "теперішнє – майбутнє"), завжди опосередкованого актуальним психологічним станом ліричного героя. Так, у ліричних піснях, особливо про кохання ("Ой по горі, по горі", "По тім боці Дунаю", "Ой у полі озерце", "Тиха вода, тиха береги зриває", "Там на полі вербиченько"), конкретизація дії у майбутньому – лінія "народження" героя в новій іпостасі, – як правило, відсутня. Але за аналогією до циклічності побудови міфологічного тексту, якому поняття кінця і початку не властиві, події пісні ніби розпадаються на складові частини. Інакше кажучи, уявна "смерть" колишнього героя – невидима в сюжеті – повинна дати в пісні "народження" паралельного персонажа, який буде не буквально новим, а продовженням існування минулого буття героя, але у сфері власної символічності: в фантазіях і мріях ліричного героя. Подібне ототожнення з ліричним героєм пісні може здійснити і слухач, коли переживає перипетії долі персонажів творів. Отже, в пісенному творі зерно багатозначності залишається завжди. Таку символічну практику описують психоаналітики (наприклад, Зігмунд Фройд), звертаючись до творів мистецтва як до ілюстрації теоретичних тез. Вони розцінюють сприйняття будь-якої реальності в художньому творі й осягнення самого

.....

твору через вплив на читача чи слухача уяви, символів і загалом процесом творчим.

Отже, з логічного погляду правомірним видається висновок: будь-які трансформації подвійності часового плану та комбінування часових моментів, які безкінечно реалізуються в сюжетному просторі ліричної пісні, не "встигають" оформитись у завершену подію, але в силу асоціативності й динаміки переживання події в поетичному слові ототожнюються з вирішенням емоційних або соціальних конфліктів, із здобуттям психологічного комфорту. Отже, образи і події ліричних пісень постають в сюжетній схемі, яка може бути абстрагованою від конкретного змалювання зовнішніх дій. Натомість усі дії, вчинки, настрої й переживання ліричного героя зводяться до найбільш узагальнених і схематично даних елементарних мотивів, життєвих положень і передумов, об'єднаних типологією жанру.

Ми починали наші міркування від констатації: різні формульні компоненти української народної ліричної пісні (мотиви, постійні епітети, сталі порівняння, тропи, лексичні і синтаксичні повтори, заспіви, зачини, кінцівки, ритм, рими, звукові повтори) характеризуються стійкістю, стереотипністю, закономірністю й виконують у жанровому полі головну роль типологічних універсалій семантичної, художньої, світоглядної системи народної культури. Однак ці висновки стосуються не тільки ліричної пісні. Ми тим самим підкреслили дві важливі проблеми, які можна вирішити в межах категорії формули. Вони стосуються: перше – стильового та морфологічного плану фольклорних універсалій в контексті уснопоетичної традиції; друге – узвичаєних механізмів і норм функціонування фольклорних стереотипів як в окремому уснопоетичному тексті (тобто у відношенні до інших текстів), так і у фольклорі як типі ритуалізованої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / Ред., вступ. ст. и прим. В.М. Жирмунского / А.Н. Веселовский. – Л. : Государственное издательство «Художественная литература», 1940. – 649 с.

2. Колесса Ф. Українська усна словесність / Вступ. ст. М. Мушинки / Ф. Колесса – Едмонтон : Канадський Інститут Українських студій Альбертського Університету, 1983. – 645 с.

3. Колесса Ф. Українські народні думи : Перше повне видання з розвідкою, поясненням, нотами і знімками кобзарів. – Львів : Просвіта, 1920. – 160 с.

4. Колесса Ф. Формули закінчення в українських народних думках / Ф. Колесса // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1937. – Т.155. Праці філологічної секції. – С. 30-67.

5. Лихачев Д.С. Историческая поэтика русской литературы : Смех как мировоззрение и другие работы / Д.С. Лихачев. – СПб. : Алетей, 2011. – 511 с.

6. Лорд А. Сказитель / Перевод с английского и комментарии Ю.А. Клейнера и Г.А. Левинтона. Послесловие Б.Н. Путилова. Статьи А.И. Зайцева и Ю.А. Клейнера. Ответственный редактор Б.Н. Путилов. Научное издание / А Лорд. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1994. – 368 с.

7. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман – М. : Искусство, 1970. – 384 с.

8. Мальцев Г.И. Традиционные формулы русской народной необрядовой лирики / Г.И. Мальцев. – Л. : Наука "Ленинградское отделение", 1989. – 168 с.

9. Мелетинский Е.М. О литературных архетипах / Е.М.Мелетинский. - М., 1994. - 137 с. (Чтения по истории и теории культуры. Вып. 4); Силантьев И.В. Поэтика мотива / И.В. Силантьев ; отв. ред. Е.К. Ромодановская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 296 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

10. Неклюдов С.Ю. О некоторых аспектах исследования фольклорных мотивов / С.Ю. Неклюдов // Фольклор и этнография : У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов / Под ред. Б.Н. Путилова. – Л., 1984. – С. 221-229.

11. Пропп В. Русская сказка / Владимир Пропп. – М. : Лабиринт, 2000. – 416 с.

12. Путилов Б.Н. Эпическое сказительство : Типология и этническая специфика. – М.: Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1997. – 295 с. (Исследования по фольклору и мифологии Востока).

REFERENCES

1. Veselovskij A.N. *Historical poetics* [Istoricheskaya poetika] / Red., vstup. st. i prim. V.M. Zhirmunskogo / A.N. Veselovskij. – L. : Gosudarstvennoe izdatelstvo "Hudozhestvennaya literatura", 1940. – 649 s.
2. Kolessa F. *Ukrainian oral literature* [Ukrayinska usna slovesnist] / Vstup. st. M. Mushynky / F. Kolessa. – Edmonton : Kanadskyy Instytut Ukrayinskykh studiy Albertskoho Universytetu, 1983. – 645 s.
3. Kolessa F. *Ukrainian folk ballads : First complete edition with exploration, explanation, notes and photos of kobza-players* [Ukrayinski narodni dumy : Pershe povne vydannya z rozvidkoyu, pojasnennym, notamy i znimkamy kobzariv] / F. Kolessa. – Lviv : Prosvita, 1920. – 160 s.
4. Kolessa F. *Formulas of ending in Ukrainian folk ballads* [Formuly zakinchennya v ukrayinskykh narodnyh dumah] // Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. – L'viv, 1937. – T.155. Pratsi filolohichnoyi sektsiyi.– S.30-67.
5. Lihachev D.S. *Historical poetics of Russian literature : Laughter as a worldview and other works* [Istoricheskaya poetika russkoj literatury : Smekh kak mirovozzrenie i drugie raboty] / D.S. Lihachev . – SPb.: Aleteja, 2011. – 511 s.
6. Lord A. *The narrator* [Skazitel] / Perevod s anglijskogo i komentarii Y.A. Klejnera i G.A. Levintona. Posleslovie B.N. Putilova. Statji A.I. Zajceva i Y.A. Klejnera. Otvetstvennyj redaktor B.N. Putilov. Nauchnoe izdanie / A.Lord . – M. : Izdatelskaya firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1994. – 368 s.
7. Lotman Y.M. *The structure of artistic text* [Struktura hudozhestvennogo teksta] / Y.M. Lotman. – M. : Iskusstvo, 1970. – 384 s.
8. Malcev G.I. *The traditional formulas of Russian folk non-ritual poetry* [Tradicionnye formuly russkoj narodnoj neobryadovoj liriki] / G.I. Malcev. – L. : Nauka «Leningradskoe otdelenie», 1989. – 168 s.
9. Meletinskij E.M. *About the literary archetypes* [O literaturnyh arhetipah] / E.M.Meletinskij. – M., 1994. -137s.; Silantev I.V. *Poetics of motive* [Poetika motiva] / I.V. Silantev ; otv. red. E.K. Romodanovskaya. – M. : Yazyki slavyanskoj kultury, 2004. – 296 s. – (Yazyk. Semiotika. Kultura).
10. Neklyudov S.Y. *About some aspects of investigation of folklore motives* [O nekotoryh aspektah issledovaniya folklornyh motivov] / S.Y. Neklyudov // Folklor i ehtnografiya : U ehtnograficheskikh istokov folklornyh syuzhetov i obrazov / Pod red. B.N. Putylova. – L., 1984. – S. 221-229.
11. Propp V. *The Russian fairy tale* [Russkaya skazka] / Vladymyr Propp. – M. : Labyrint, 2000. – 416 s.

12. Putilov B.N. *Epic storytelling : typology and ethnic specificity* [Eпическое сказительство : Типологиya i etnicheskaya specifika]. – М. : Izdatelskaya firma "Vostochnaya literatura", 1997. – 295 s. (Issledovaniya po folkloru i mifologii Vostoka).

Дата надходження до редакції – 04.10.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 28.10.2016 р.

УДК 811.162.2: 81'38

Шулінова Л.В.

СВІТОГЛЯДНІ ШТАМПИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті розглянуто вербалізацію світоглядних міфів в політичних текстах. Схарактеризовано світоглядні штампи, представлені у програмах політичних партій.

Ключові слова: політичний текст, світогляд, мовний штамп, мовне кліше, політичний міф.

Інформація про автора: Шулінова Лариса Василівна – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: shulinova.lesja@gmail.com.

Shulinova L.V.

WORLD OUTLOOK CLICHÉS IN MODERN POLITICAL TEXT

Abstract. In the article the verbalization of ideological myths in the political texts is investigated.

The author indicates that clichéd language as a means of positive connotation is productive for political communication.

It is determined that ideological clichés are especially dangerous for political texts, where they have, according to their authors, to form

.....
the ideological myths, including the development and amplification of political myths.

A definition of ideological clichés is also proposed in the article - often repetitive, artificially created expression, that is formed by samples, existing and active in language, expresses / displays / generates pseudohuman value orientations and projects them to the society, creating distorted, deformed model of social consciousness.

Author analyzes ideological cliché forms with the components European, vaccinate, renaissance, renewal, purification, decent, transparent, rapid, genuine, attractive, presented in the programs of political parties.

It is also founded that unoriginal, uncreative usage of language tools of verbalization of world outlook concepts negatively effects on political communication, on the implementation of the main aim of the politicians – to gain and retain the power, on the formation of new ideological orientation of human and society.

Key words: *political text, world outlook, language cliché, political myth.*

Information about author: *Shulinova Larysa Vasylyvna – PhD, associate professor; associate professor of the department of stylistics and linguistic communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: shulinova.lesja@gmail.com.*

Шулинова Л.В.

МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЕ ШТАМПЫ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Аннотация. *В статье рассмотрено вербализацию мировоззренческих мифов в политическом тексте. Охарактеризировано мировоззренческие штампы, представленные в программах политических партий.*

Ключевые слова: *политический текст, мировоззрение, языковой штамп, языковое клише, политический миф.*

Информация об авторе: *Шулинова Лариса Васильевна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: shulinova.lesja@gmail.com.*

Сучасний політичний текст як засіб впливу на суспільство, суспільну та індивідуальну свідомість із метою пропаганди певних ідей, здобуття й утримання влади потребує особливого аналізу і з погляду політологічних, і соціальних, і психологічних, і лінгвістичних досліджень. На нинішньому етапі розвитку технологій, способів поширення інформації та нескінченного арсеналу засобів впливу на реципієнтів політизація суспільства вийшла на особливий рівень. Є кілька сфер діяльності, в яких кожен вважає себе компетентним: політика, економіка, мова. А тому політичний текст, щоб стати по-справжньому ефективним, має постійно вдосконалюватися відповідно до нових викликів, потреб і законів життя, зокрема економії (часу, зусиль, уваги та ін.). Як підкреслює В. Шейнов, саме виходячи з "принципу економії", ми часто ідемо за стереотипами – звичними штампами, поняттями, усталеними упередженнями [1, с. 159].

Тому особливу вагу в сучасних політичних текстах мають мовні засоби компресії думки: кліше, трансформовані фразеологізми, перифрази, слогани, еліптичні речення та ін. Проте, на жаль, частотними є й штампи, котрі, вважаємо, негативно впливають на ефективність текстів, а отже, й у цілому на діяльність політичних сил, імідж їхніх перших осіб та ставлення до політики в суспільстві. Для політичних текстів особливо небезпечними є світоглядні штампи, які, на жаль, мають, на думку їх авторів, формувати світоглядні міфи, зокрема створювати й поширювати політичні міфи, котрі формують світогляд, змінюють його відповідно до нових потреб і реалій часу.

Розглянемо найпоширеніші зі світоглядних штампів, представлених у програмах провідних політичних сил України: Блок Петра Порошенка "Солідарність", політична партія Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина", політична партія "Народний фронт", політична партія Об'єднання "Самопоміч", Радикальна партія Олега Ляшка. Саме політичні програми стали основою нашого дослідження, адже в них закладено головні смисли, засоби їх вербалізації, і далі, в інших текстах

.....

відповідної політичної сили, або в яких висвітлюватиметься позиція цієї політичної партії, системно мають бути відображені основні мовні маркери впізнаваності політичної партії, створені нею політичні міфи та загальна політична ідеологія.

У сучасному політичному тексті важливими є, як уже зазначалося, ті мовні засоби, що у зрозумілій лаконічній формі передають основну інформацію, ті, які мають певний виражальний потенціал (в межах припустимого для такого виду комунікації), проте не потребують спеціального декодування реципієнтами. Зазвичай одним із найчастотніших є мовне кліше, у якому зберігається і смисловий, і ціннісний, й експресивний складники (*політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності; дорожня карта реформування; забезпечення енергетичної незалежності; гарантувати людям безпеку і розвиток; галузь може стати точкою прориву для української економіки; творити суспільство заможних людей; високі стандарти життя* та ін.). Тобто для сучасних людей, за визначенням Е. Бернейса, природним є використання кліше, задалегідь заготовлених слів чи образів, які символізують досвід або ідеї всієї групи в цілому [2, с. 18].

Проте в сучасних політичних текстах усе активніше застосовують не мовні кліше, а мовні штампи, вибудовані на світоглядних штампах, або які формують ці штампи, й неприродне спотворене сприйняття людиною світу й себе в ньому. Через неконкретність формулювання, частотність та невмотивованість вживання вони перетворюються із засобів ефективної маніпуляції, вербальних форм реалізації політичних міфів на штучні утворення, котрі негативно впливають на сприйняття тексту, подекуди зумовлюють його відторгнення, й навіть агресію, що переноситься на політичну силу в цілому та її представників зокрема. *Світогляд* є однією з основних філософських категорій, яку визначають, як "самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносин з ним; духовно-практичне утворення, засноване на співвіднесенні наявного, суцього та уявного, бажаного, належного, синтез досвіду, оцінки знання та переконань, зорієнтованих на ідеали; форма

самосвідомості людини та суспільства; національний космопсихологос; форма і спосіб сприйняття суб'єктом світу через потреби розвитку особистості; система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс і мету життя, які визначають діяльність індивіда або соціальної групи та органічно включаються у людські вчинки й норми поведінки" [3, с. 569]. *Штамп* (за Словником української мови) – "прийнятий загально визнаний зразок, який сліпо наслідують; трафарет, шаблон" [4, с. 532]. Отже, розглядатимемо **світоглядний штамп** як часто повторюваний, штучно утворений за наявними й активними в мові зразками зворот, що виражає / відображає / формує псевдоціннісні орієнтири людини і проектує їх на суспільство, створюючи викривлену, деформовану модель суспільної свідомості.

Так утворилися численні світоглядні штампи, представлені у програмах політичних партій, з компонентом *європейський: європейські цінності, суспільство європейського типу; держава європейського типу; державний менеджмент європейського типу; європейські стандарти; європейські соціальні стандарти; європейські стандарти урядування; добробут і заможне життя громадян на європейському рівні; реформи в освітній сфері на європейських засадах*. Далі в політичних медійній комунікації утворюються аналогічні штампи: *європейська культура, європейські традиції, європейська модель (будь-чого), європейський вимір, європейська система, європейська тенденція* та ін. Можемо зазначити, що за допомогою цих світоглядних штампів намагаються сформувані своєрідний сучасний політичний міф, який, за визначенням Е. Касіррера, потрібний для того, щоб регулювати вчинки людей, змінюючи самих людей, тобто "політичні міфи подібні до змії, яка перед тим, як напасти на свою жертву, намагається спочатку паралізувати її", люди стають "жертвами політичних міфів, навіть не чинячи серйозного спротиву" [5, с. 122]. Поширення політичних міфів в українській суспільній комунікації вважаємо, відбувається не надто активно, й на жаль, переважно за допомогою таких

.....

мовних засобів, які доволі швидко перетворюють міф на світоглядний штамп, що не має жодного дієвого впливу на формування світоглядних орієнтирів.

Очевидною є модель творення подібних політичних міфів: європейський вектор розвитку сучасної України є головним для політичної риторики всіх політичних сил, він протиставляється іншому, попередньому, а тому є акцентовано актуальним. Проте часто, абсолютно не конкретизоване вживання прикметника *європейський* у будь-яких сполуках і контекстах повністю нівелює його значення, насамперед світоглядне. Адже абсолютно очевидно, що не існує єдиного європейського державного менеджменту чи єдиних європейських соціальних стандартів.

Насправді відбувається підміна понять, замість конкретних, пов'язаних із реальними продуктивними моделями, системами, стандартами для відповідних країн чи загальноєвропейських надструктур, пропонуються вигадані нереальні, свідомо маніпулятивні, за якими реципієнтові пропонується те, чого він прагне (європейськості), але таке, чого немає, а отже, не може бути реалізовано. Створюється "нереальна віртуальна європейська реальність". У людини й суспільства в цілому формується "комплекс європейськості", "європейський псевдоміф" замість формування на національних ментальних засадах міфу усвідомлення себе частиною вільного простору, в якому об'єднання людей чи держав відбувається на загальноцивілізаційних засадах, а не лише територіальних. На перший погляд, такий маніпулятивний підхід зі створенням "європейського міфу", пропозицією бажаного, того, що хочуть чути, на що сподіваються, чого прагнуть, може дати позитивний результат, проте він не матиме тривалої, пролонгованої дії, а це суперечить справжній політичній стратегії, тобто ефективність отриманої реакції потенційних прибічників чи електорату буде нетривалою, і лише для обмежених груп людей (індивідуальний світогляд), тобто про вплив на суспільний світогляд не йдеться. Сучасна людина стає все більш прагматичною, і бажання її все менш абстрактні й зорієнтовані не на примарну перспективу, а

реалістичні, конкретизовані, як правило, тому формування світогляду має стати так само більш зорієнтованим на інші, сучасні механізми впливу.

Так само, навряд чи стали ефективними засобами впливу світоглядні штампи: ***прищеплювати любов до ...; справжній патріот; створення привабливих робочих; прозоре та адресне забезпечення осіб ...; прозоре та відповідальне прийняття якісних рішень; прозорі механізми ліцензування, акредитації та екзаменування; прозорі механізми державного замовлення; структура власності ЗМІ стане прозорою; будувати квітучу країну для гідного життя українців; рішучі змін на краще в ім'я людини; боротися за відродження престижу й пріоритету праці; кадрове очищення та оновлення органів влади; стрімкий розвиток сучасних галузей виробництва і послуг; нового, стрімкий економічний розвиток*** та ін. Усі словосполучення з компонентом *прищеплювати*, окрім біологічного змісту, сприймаються як банальність, абсурдність, безглуздість, а отже, не несуть жодних позитивних конотацій, тому є неефективними в суспільній комунікації. Лексеми *відродження, оновлення, очищення* через надмірне вживання в різних, неоднозначно позитивних, суперечливих контекстах, доволі часто не підтверджених реальними діями, вчинками, сприймаються реципієнтами переважно іронічно чи навіть саркастично, з ними творять висловлювання відповідного негативного забарвлення: *відродження схем старої влади; оновлення політичної корупції, очищення від ілюзій і под.* Прикметники *гідний, прозорий, стрімкий, справжній, привабливий* через надчастотне вживання в соціальній комунікації, зокрема політичних текстах, втрачають своє позитивне смислове навантаження. Як основа політичного міфотворення, вони ефективні лише на першому етапі саме створення й поширення міфів, але за зіткнення міфів і реальності, вони швидко перетворюються на світоглядні штампи, без жодного смислового навантаження (первинне, словникове – розмите; нове, міфологічне – девальвоване, втрачене).

Зміни світоглядних пріоритетів, цінностей – складний процес, у якому мають бути застосовані різновекторні механізми, зокрема вербалізація нового, створення міфів, особливо політичних (через загальну зневіру окремих індивідів і суспільства в цілому) на основі простих, зрозумілих лексичних засобів із виразною, однозначно позитивною семантикою. Основний лексичний компонент, той, що несе головне смислове навантаження, не повинен входити до складу сполук, що тиражуються без творчого, мотивованого й оригінального осмислення, адже може перетворитися із засобу творення міфу на світоглядний штамп, котрий перешкоджає ефективній комунікації, провокуючи на негативну реакцію реципієнтів, спотворюючи закладену ідею.

Політичний міф, який перетворюється на світоглядний штамп, приречений на швидке забуття, він не може стати потужним засобом впливу на свідомість. Не оригінальне, не творче застосування мовних засобів вербалізації світоглядних концепцій негативно впливає на політичну комунікацію, на реалізацію основної мети політиків – здобуття й утримання влади, на формування нових світоглядних орієнтирів людини та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шейнов В.П. Манипулирование сознанием / В.П. Шейнов. – Минск : Харвест, 2010. – 768 с
2. Bernays Edward L. Propaganda / Edward L. Bernays. – New York : HORACE LIVERIGHT, 1928. – 159 p.
3. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
4. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 11. – 700 с.
5. Кассирер Э. Технологии современных политических мифов (Из книги "Миф о государстве") // Э. Кассирер // Политико-философский ежегодник. Вып. 4 [Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии ; Отв. ред. И.К. Пантин. – М. : ИФРАН, 2011. – С. 112-132.

ДЖЕРЕЛА

<http://ba.org.ua/programm/>

<http://liashko.ua/program?attempt=1>

<http://nfront.org.ua/program>

http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/09/program_OS.pdf

http://solydamnist.org/?page_id=874

REFERENCES

1. Sheinov V.P. *Manipulation of consciousness* [Manyplyrovanye soznanyem] / V.P. Sheinov. – Mynsk : Kharvest, 2010. – 768 s

2. Bernays Edward L. *Propaganda* / Edward L. Bernays. – New York : NORACE LIVERIGHT, 1928. – 159 p.

3. *Encyclopedic Dictionary of Philosophy* [Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk : entsyklopedyia] / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody ; holov. red. V. I. Shynkaruk. – Kyiv : Abrys, 2002. – 742 s.

4. *Vocabulary of Ukrainian language* [Slovnyk ukrainskoi movy] : v 11 tt. / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K. : Naukova dumka, 1970–1980. – T. 11. – 700 s.

5. Kassyrer E. *Technologies of modern political myths (from the book "The Myth of the State")* [Tekhnolohyyi sovremennykh polytycheskykh myfov (Iz knyhy "Myf o hosudarstve")] // E. Kassyrer // Polytyko-fylosofskyi ezhehodnyk. Vyp. 4 [Tekst] / Ros. akad. nauk, Yn-t fylosofyy ; Otv. red. Y.K. Pantyn. – M. : YFRAN, 2011. – S. 112-132.

RESOURCES

<http://ba.org.ua/programm/>

<http://liashko.ua/program?attempt=1>

<http://nfront.org.ua/program>

http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/09/program_OS.pdf

http://solydamnist.org/?page_id=874

Дата надходження до редакції – 12.09.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 19.10.2016 р.

УДК 811.161.2'38'06:811.163.1

Дядищева-Росовецька Ю. Б.

В.М РУСАНІВСЬКИЙ ПРО РОЛЬ СТАРΟΣЛОВ'ЯНІЗМІВ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

***Анотація.** В.М Русанівський, один із провідних вітчизняних фахівців у царині стилістики, зробив значний внесок у проблему вивчення ролі старослов'янізмів на різних етапах розвитку української літературної мови та формування її функціональних стилів. До цієї теми він звертався протягом усього життя. Наступний етап у вивченні функції старослов'янізмів у становленні й розвитку нової української літературної мови матиме статус, як гадаємо, важливого епізоду реконструкції замкнених систем української історичної стилістики на різних етапах її екзистенції.*

***Ключові слова:** історична стилістика, історія української літературної мови, старослов'янізми, поетична мова, мова Тараса Шевченка.*

***Інформація про автора:** Дядищева-Росовецька Юлія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: julia_dyad_ros@mail.ru.*

Dyadyshcheva-Rosovetska J. B.

V.M. RUSANIVSKY ABOUT ROLE OF OLD SLAVIC WORD IN SHAPING OF THE ARTISTIC STYLE OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

***Abstract.** V.M. Rusanivsky, one of the leading national scientists in the realm of the stylistics who made a significant contribution into the problem of studying the role of Old Slavic word heritage at different stages of development of Ukrainian language and the formation of functional styles in Ukrainian language.*

V.M. Rusanivskyu postulated that "common language can be (and in the history of literary language and in the stylistics should be) considered only as a background, like a blank canvas on which a writer embroiders his

personal pattern". It is possible to meet this postulate also in analysis of connection between words of the poetic language and such of the common language. This thought was expressed by both the distinguished folklorist and researcher of a form of the poetic text V. Zhirmunski and famous linguist O. Pyeshkovsky.

The most appropriate usage of the following statements of the V.M. Rusanivsky is determined with the first poet of some nation. The situation is complicated when look closely to the "background" in which Shevchenko "embroidered". Postulates by V.M. Rusanivsky appears logical in attachment to a poet who does not act as a "language maker" and only uses the normalized and pre-produced literary language. But Shevchenko was not such poet.

V. Rusanivsky is not avoiding such a complex issue, as the degree of understanding by ordinary peasant of Shevchenko time church Slavonic words. We are able to rely only on the observations of the folk recordings made P. Zhytetsky and A. Krymsky.

The next stage in the study of functions of the Old Slavic word heritage in the formation and development of the new Ukrainian language will give the status, as we believe, of an important episode in a reconstruction of Ukrainian historical stylistics in various stages of its existence.

Key words: *diachronic linguistics, history of Ukrainian literary language, Old Church Slavonic language, poetry language, language of Taras Shevchenko.*

Information about author: *Dyadyshcheva-Rosovetska Julia Borysivna – PhD, associate professor; associate professor of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: julia_dyad_ros@mail.ru.*

Дядищева-Росовецкая Ю. Б.

**В.М РУСАНОВСКИЙ О РОЛИ
СТАРΟΣЛАВЯНИЗМОВ В ФОРМИРОВАНИИ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО СТИЛЯ НОВОГО
УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА**

Аннотация. *В.М. Русановский, один из ведущих отечественных специалистов в области стилистики, сделал значительный вклад в*

.....

проблему изучения роли старославянизмов на разных этапах развития украинского литературного языка и формирования его функциональных стилей. К этой теме он обращался на протяжении всей жизни. Следующий этап в изучении функции старославянизмов в становлении и развитии нового украинского литературного языка будет иметь статус, предположительно, важного эпизода реконструкции замкнутых систем украинской исторической стилистики на разных этапах ее экзистенции.

Ключевые слова: историческая стилистика, история украинского литературного языка, старославянизмы, поэтический язык, язык Тараса Шевченко.

Информация об авторе: Дядищева-Росовецкая Юлия Борисовна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: julia_dyad_ros@mail.ru.

В.М Русанівський, один із провідних вітчизняних фахівців у царині стилістики, зробив значний внесок у проблему вивчення ролі старослов'янізмів на різних етапах розвитку української літературної мови та формування її функціональних стилів. До цієї теми він звертався протягом усього життя. Так, ще в 1978 році він замислювався над цією проблемою, рефлексуючи над параметрами староукраїнської літературної мови досить цікаво окресленого періоду, а саме XVI – початку XVIII ст. ("Слов'янські міжмовні зв'язки і формування функціональних стилів української літературної мови XVI – початку XVIII ст." [18]).

Особливу увагу В.М. Русанівський приділяв ролі старослов'янізмів у формуванні художнього стилю нової української літературної мови. І, зрозуміло, увагу науковця привертала з цієї точки зору постать основоположника нової української літературної мови, нашого мовотворця – Т. Шевченка.

Як відомо, "стиль – поняття історичне, тим більше це відноситься до поняття функціонального стилю" [12, с. 73]. Історична стилістика, за визначенням М. Кожині, покликана у зв'язку з історією літературної мови "вивчати розвиток

стилістичних засобів літературної мови та її стильових різновидів: передусім формування функціональних стилів (їх специфіки, мовленнєвої системності, стильових категорій)" [11, с. 411]. Крім цього, вона досліджує "взаємодію функціональних стилів, їх роль у літературній мові на різних етапах її розвитку", а також "збагачення літературної мови за рахунок функціонально-стильових різновидів та ін." [11, с. 411].

Тим більше це важливо, коли ідеться про початковий період розвитку нової української літературної мови. Адже відомо, що Т. Шевченко починав свою мовотворчу діяльність не на порожньому місці: до нього вже були здійснені перші кроки І. Котляревським, "харківськими романтиками"... Але саме Т. Шевченкові вдалося закласти підвалини, стати наріжним каменем подальшої розбудови української літературної мови.

У якому ж співвідношенні перебували тоді поняття "українська літературна мова" і "мова Т. Шевченка"? Складність проблеми демонструють елоквенції В.М. Русанівського у статті, присвяченій Шевченковому індивідуально-авторському слововживанню. Зокрема, знаходимо там таке твердження: "індивідуально-авторське вживання слів не можна, звичайно, різко відділяти від загальнономовного. Але загальнономовне можна (а в історії літературної мови і в стилістиці т р е б а) розглядати тільки як тло, як чисте полотно, на якому письменник вишиває свій особистий узор" [20, с. 60]. Відповідає цей постулат і думкам про співвідношення слова поетичного і слова загальнономовного, висловленим видатним фольклористом і дослідником форми поетичного твору В. Жирмунським і відомим мовознавцем О. Пешковським.

В. Жирмунський вважав загальнонародну мову "тлом" мовної діяльності поета: "матеріал поезії – слово – не створюється спеціально для поезії як особливо препарований, суто художній матеріал" [9, с. 16]. Це – правило для теоретика, а виняток із нього становлять неологізми, відомі, до речі, й поетичної мови фольклору.

О. Пешковський, у свою чергу, розглядав ту ж проблему, тільки не "ззовні" поетичного тексту, а немовби "зсередини":

.....

"мабуть, справа не в самих образних висловах, а в неминучій образності кожного слова, оскільки воно подається в мистецьких цілях" [16, с. 65]. Тут, зрозуміло, ідеться не про первісну образність кожного слова в концепції О. Потебні, а про ту образність, якої слово набуває в поетичному контексті, ставши елементом поетичної мови або індивідуального поетичного стилю. Підтвердження цього положення знаходимо у М. Алексеєва: "Багатозначність окремих слів і висловлювань, за допомогою яких побудовано поезію, все ж є обмеженою. Поезія не може мати декількох змістів, видобутих з того ж самого тексту, скількома б значеннями не наділено кожне слово, що її складає" [1, с. 63]. Підтримував цю думку і М. Мур'янов, який зауважує, що чим видатніший поет, тим він скупіший на слова, тим більше означає кожне з них, тим складніше філологічний апарат, потрібний для розуміння асоціативних зв'язків – особливо якщо аналізується пам'ятка минулої доби, коли те, що сучасникам здавалося саме собою зрозумілим, зараз не завжди відомо навіть фахівцям [15, с. 12].

Вищесказане стосуються також і слова у фольклорному поетичному тексті, де нова поетична забарвленість слова більше залежить від традиції. Але ж хіба слово в літературній поезії також не спирається на поетичну традицію? Т. Еліот, міркуючи над внутрішніми закономірностями побудови світової поезії як феномену, що передує кожному акту створення поетичного тексту в будь-якій національній літературі, постулює, що існуючі пам'ятки утворюють певну ідеальну впорядковану послідовність, яка видозмінюється з появою серед них нового (справді нового) твору мистецтва [21, с. 170].

Таким чином, найдоцільніше використовувати наведене твердження В.М. Русанівського тоді, коли йдеться про першого поета певного народу, що першим "вишиває" на загальномовному "тлі", як на "чистому полотні" свій особистий узор". Ситуація ускладнюється, коли придивитися уважно до "тла", на якому "вишиває" Т. Шевченко. Сказане В.М. Русанівським видається закомірним стосовно поета, який

не виступає "мовотворцем", а лише користується виробленою та нормованою літературною мовою. А Т. Шевченко таким не був.

Очевидно, що літературна мова для нього становила "тло" власної поетичної творчості, але, водночас, сама виступала об'єктом творення. Так, наприклад І. Білодід починає свою статтю про мову поета в Шевченківському словнику твердженням: "Шевченко – основоположник і найвидатніший творець нової української літературної мови" [2, с. 409: див. ще: 3].

Отже, як бачимо, співвідношення поетичного "слова" Т. Шевченка із "загальномовним" ускладнюється, по-перше, через те, що поет спирається на певну літературну традицію слововживання нової літературної мови, крім того, певною мірою й староукраїнської, ускладнену і фольклорною, а також "індивідуальною художньою творчістю" [19, с. 89]; по-друге, він сам виступає як творець тієї норми слововживання, яка стане "загальномовним", "тлом" для наступних генерацій письменників.

В.М. Русанівський підкреслював, що "церковнослов'янська мова приходила до українського селянина різними шляхами: через церкву, через колядки і щедрівки, через культову книгу, інколи через твори художньо-філософського змісту" [19, с. 87]. Крім того, "використанню Шевченком церковнослов'янізмів передувала тривала фольклорна традиція" [17, с. 196]. І у фольклорі "колядка, змикаючись із індивідуальною художньою творчістю, вбирала в себе нові церковнослов'янізми, хоч, звичайно, в переважній більшості випадків вона творилася за законами українського фольклору і з того ж мовного матеріалу" [19, с. 89]. Проте "варто також згадати, що вихідним матеріалом різдвяних пісень були й давньоукраїнські художні твори, зокрема різдвяні шкільні драми" [19, с. 89]. При цьому, як зазначає П. Гриценко, дослідник "підкреслював органічність поєднання у мові Шевченка мовних елементів різної генези" [5, с. 594] і саме "народнорозмовне джерело у формуванні мови творів Шевченка Русанівський уважав визначальним" [5, с. 594]. Тут науковець "в

.....

аналізі народнорозмовного складника мови Шевченка поглиблював погляди попередників (О. Синявського, М. Жовтобрюха, П. Тимошенка та ін.)" [5, с. 594–595]. І саме "як важливі розглядав народнопоетичний, церковнослов'янський та іншомовний складники, особливо – ономастичну лексику як свідчення зв'язку зі світовою культурою" [5, с. 594]. До речі, викликає подив той факт, що у статті П. Гриценка "Церковнослов'янізми" в Шевченківській енциклопедії [6, с. 682–688] не згадується такий важливий жанр, як думи серед фольклорних джерел збагачення словникового запасу цієї яскравої лексичної групи.

Не проходить В.М. Русанівський також повз таке складне питання, як ступінь розуміння пересічним селянином Шевченкового часу церковнослов'янізмів: "Що ж до Шевченкових сучасників, то вони переважно більшість церковнослов'янських слів розуміли, що давало їм можливість спонтанно творити свої варіанти колядок" [19, с. 89].

Цікаво, що згодом, через 70 років після останнього приїзду Шевченка в Україну, там же, на Звенигородщині, А. Кримський фіксує, що "церковнослов'янізми наших колядок стають для розуміння новітніх колядників усе важчими і важчими, а через те навіть і чисто українські стихи в колядках обертаються в щось покалічене, безглузде. Та от і відомая "нова рада" перевернулася в якусь "навереду" [№ 43]; а ще замість "Богъ на землю сниде" співають "бо на землю сніг іде" [№ 46]" [13, с. 236]. Це й не дивно, адже "йдеться про колядників 20-х років ХХ ст." [19, с. 88–89], коли у природний процес згасання, забування традиційного фольклорного твору втручаються "екстралінгвістичні чинники": активна боротьба з церквою, висаджування в повітря храмів, переслідування священників...

Проте таке згасання, схильність до ентропії церковнослов'янізмів у фольклорних текстах, цього разу в думках, фіксував ще П. Куліш у ХІХ ст. у "Записках о Южной Руси" [10, с. 2], а згодом підтримувала К. Грушевська [7, с. СXLVI].

Не можна не погодитися тут із твердженням Г. Винокура: "Мова дійсно відображає історію народу, але одночасно вона і сама є частиною цієї історії, одним зі створінь народної творчості" [4].

М. Кожина також зазначає: "Дуже помітні в процесі розвитку літературної мови не лише збагачення її системи новими стилістичними засобами, а також засобами і прийомами словесної образності та виразності, синонімічними, антонімічними та іншими ресурсами стилю, але й перетворення функціонально-стильової системи мови: формування стилістико-мовленнєвих різновидів (функціональних стилів), їх взаємодія, шліфування засобів вираження, композиції, розвитку жанрів, різних текстових одиниць та ін. Усе це пов'язано з функціональним розширенням і збагаченням літературної мови" [11, с. 417].

Отже, церковнослов'янськи тут треба розглядати як стилістично забарвлену лексику з емоційно-експресивною маркованістю. М. Кожина виділяє окрему групу, яка складається з таких лексичних одиниць, у яких оціночність і експресія не стільки полягають у значенні слова, скільки пов'язані з традицією вживання" [12, с. 108–109]. Саме це "видозмінює значення слова або позначається на ньому: *витія* (оратор), *віщати* (говорити, проголошувати), <...> *благий* (добрий, той, що заслуговує на схвалення)" [12, с. 109]. Дослідниця пояснює, що "стилістична високість, урочистість, риторичність таких слів зумовлена традицією їх вживання у відповідних сферах, переважно писемної мови. У зв'язку з цим їм притаманна й певна оціночність: звичайно значення інтенсивності позитивної якості" [12, с. 109].

У цьому контексті варто згадати й конкретні спостереження М. Мозера. Він зазначав, що "чимало церковнослов'янських у Шевченкових текстах <...> у багатьох випадках – передусім у поезії – стилістично марковані. В поезії ці елементи покликані зазвичай створювати урочистий, піднесений стиль і через історично сформований зв'язок із

біблійною тематикою передусім у пізніших творах підкреслюють образ поета-пророка" [14, с. 173].

Безперечно, й В.М. Русанівський мав рацію, коли підкреслював: "Давидові псалми, як згодом і слова пророків, дали Шевченкові великий запас високої, патетичної лексики й фразеології, що виходили з-під його пера як заклик до необхідності творення історії чистими руками переслідуваних сіячів правди" [17, с. 197].

А от із наступним твердженням науковця погодитися важко: "Не сприймаються як чужоземні слова *древо, муж, воспою, благая, восхвалили, яко в притчу, ізбави, беззаконіє, творящий, доколі*, а тим більше лексика, створена за церковнослов'янським зразком з українських або з українських і церковнослов'янських морфем" [17, с. 197]. І далі наводяться контексти з лексемами "*окрадені*", "*довготерпеливий*" та ін. Заперечення такому твердженню бачимо у П. Гриценка: "українська літературна (більшою мірою народнорозмовна) мова зберігала значну структурну та функціональну дистанцію стосовно церковнослов'янської, що увиразнювало іноджерельність та іностильовість церковнослов'янської в українських текстах, забезпечувало можливість стилістичного використання" [6, с. 686]. Наведені вище приклади переосмислень церковнослов'янських контекстів, помічені А. Кримським в записах колядок 20-х років минулого століття доводять, що ця тенденція стосується й народних мов, діалектів.

У контексті нашого дослідження не можна не звернути увагу на таке важливе джерело стилістичних засобів, як синонімію, адже "з синонімією пов'язана можливість *вибору* одного з ряду можливих мовних засобів, найбільш доречного в даному контексті. Принцип вибору, вибірковість – одна з основ стилістики й один із найважливіших її принципів" [12, с. 93].

В.М. Русанівський не раз звертав увагу на синонімічне багатство Шевченкової мови. Зокрема він зазначав, що в Кобзаря "в багатьох синонімічних рядах виступають церковнословнослов'янізми" і що "переважну більшість церковнословнослов'янізмів він уводить у синонімічні гнізда"

[8, с. 151]. Згодом науковець уточнював, що "Шевченко вводив окремі церковнослов'янські слова в репрезентовану ним українську літературну мову для позначення абстрактних понять і діячів" [17, с. 197]. При цьому він зазначав, що "в деяких випадках українські церковнослов'янізми, будучи спільними за походженням і змістом з російськими, відрізнялися від них формою" [17, с. 197].

Із наведених науковцем особливо привертають увагу композити: *верхотворець* замість *создатель* або *творець*, *криводушіє* (*лицемерие*), *самодержавець* (*самодержец*), *своєволя* (*своеволие*), а також слова з виразно маркованою афіксацією: *провозвіститель* (*провозвестник*), *судище* (*судилище*), *оновленіє* (*обновление*), *сборник* (*соратник*) та ін. [17, с. 197]. Пізніше науковець розширює цей ілюстративний ряд ще й за рахунок "прикметників – переважно складних, утворених за церковнослов'янським зразком, або ж дієприкметникового походження": *велелюдний* (*многолюдный*), *давнеколишній* (*давнепрошедший*), *златомальований* (*расписанный золотом*), *стародавній*, *староденний* (*старинный*, *древний*), *худосилий* (*тщедушный*, *слабосильный*)... [19, с. 93]. Перед нами не що інше, як послідовне стилістичне "відштовхування", яке закономірно виникає у близькоспоріднених мовах на етапі утворення у них нових літературних мов (М. Толстой).

Цікаве стилістичне явище, свого роду Шевченкові "авторські квазіцерковнослов'янізми", описав П. Гриценко: "У текстах широко представлені словотвірні деривати, які завдяки окремим формантам чи похідному слову в цілому сприймаються як типові церковнослов'янські елементи; при цьому сигналами віднесення до Ц(ерковнослов'янізмів) можуть виступати лише афікси чи лише твірні основи, або одночасно афікси і твірні основи" [6, с. 684].

В.М. Русанівський схилився, як можна здогадуватися, до думки, що творча зацікавленість Шевченка-мовотворця пояснюється генетично, вихованням його в селянській культурі, де мова православної церкви була одним зі складників

стилістики живого мовлення. В усякому разі, дослідник робить висновок: "Очевидно, в свідомості Т. Шевченка панувало поняття про невіддільність українського і церковнослов'янського мовних джерел у мовному вихованні. Інакше важко було б пояснити, чому він використовує і українську, і церковнослов'янську мови у своєму "Букварі оужнорусскому" (СПб, 1861)" [17, с. 198].

Один із основоположників наукового вивчення стилістики Г. Винокур наголошував на глибокому вивченні механізмів системного розвитку мов: "Мовна система змінюється, <...> вся загалом історія мови є послідовною зміною мовних систем, причому перехід від однієї системи до другої підпорядкований якимось закономірним відношенням. Отже, мало відкрити систему мови в один із моментів її історичного існування. Треба ще з'ясувати закономірні відношення цієї системи до тієї, яка їй передувала, й до тієї, яка заступила її" [4]. Наступний етап у вивченні функції старослов'янських у становленні й розвитку нової української літературної мови матиме статус, як гадаємо, важливого епізоду реконструкції замкнених систем української історичної стилістики на різних етапах її екзистенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев М. П. Стихотворение Пушкина "Я памятник себе воздвиг...": Проблемы его изучения / М. П. Алексеев. – Ленинград : Наука ; Ленингр. отд., 1967. – 272 с.
2. Білодід І. К. Мова Т. Г. Шевченка І. К. Білодід // Шевченківський словник : У 2-х т-х. – К. : УРЕ, 1976. – Т. 1. – С. 409–411.
3. Білодід І. К. Т. Г. Шевченко в історії української літературної мови / І. К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1964. – 136 с.
4. Винокур Г. О. О задачах истории языка [Эл. ресурс] / Г. О. Винокур. - Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/vinokur-59h.htm>.
5. Гриценко П. Русанівський Віталій Макарович / П. Гриценко // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 5: Пе–С / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – К., 2015. – С. 594–595.
6. Гриценко П. Церковнослов'янські / П. Гриценко // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. – Т. 6: Т–Я / НАН України, Ін-т

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – К., 2015. – С. 682–688.

7. Грушевська К. Мысли о малорусских народных думах. Теорія Житецького, її джерела і дискусія, що вона викликала / Збірання і видавання дум в ХХ і в початках ХХ віку / К. Грушевська // Українські народні думи: [У 2 т.]. – Т. 1. – К., 2004. – С. СХІ–СХІІІ.

8. Жанри і стилі в історії української літературної мови / [Авт. : Німчук В. В., Русанівський В. М., Чепіга І. П. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1989. – 283 с.

9. Жирмунский В. Введение в метрику : Теория стиха / В. Жирмунский. – Ленинград, 1925. – 288 с.

10. Записки о Южной Руси. В двух томах. Составление и издание Пантелеймона Кулиша. – К., 1994. Т 1. – С-Пб., 1856. – С. 2.

11. Кожина М. Н. Стилистика историческая (диахроническая) / М. Н. Кожина // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожиной. – 2-е изд., стереотип. – М. : ФЛИНТА ; Наука, 2011. – 696 с.

12. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : Учеб. пособие / М. Н. Кожина. – М. : "Просвещение", 1977. – 223 с.

13. Кримський А. Ю. Звенигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного / А. Ю. Кримський. – Ч. 1. Побутово-фольклорні тексти. К., 1928. – 434 с.

14. Мозер М. Тарас Шевченко і сучасна українська мова : спроба гідної оцінки / Переклав з німецької Володимир Кам'янець / М. Мозер. – Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 32. – Львів, 2012 (Серія "Історія мови"). – 328 с.

15. Мурьянов М. Ф. Поэтика старославянизмов / М. Ф. Мурьянов // Сравнительное изучение литератур: Сб. ст. к 80-летию М. П. Алексеева. – Ленинград : Наука; Ленингр. отд., 1976. – С. 12–17.

16. Пешковский А. М. Принципы и приемы стилистического анализа и оценки художественного текста / А. М. Пешковский // Ars roetica. – М., 1927. – Вып. 1. – С. 29–68.

17. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : Підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

18. Русанівський В. М. Слов'янські міжмовні зв'язки і формування функціональних стилів української літературної мови XVI—XVII ст. / В. М. Русанівський // VII міжнародний з'їзд славистів. – К., 1973. – С. 22-23.

19. Русанівський В. М. У слові – вічність (Мова творів Т. Г. Шевченка) / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.

20. Русанівський В. М. Шевченкове індивідуально-авторське слововживання / В. М. Русанівський // Слово і час. 1990. – № 11. – С. 60–64.

21. Элиот Т. С. Традиция и индивидуальный талант / Пер. с англ. Н. М. Пальцева / Т. С. Элиот // Зарубежная эстетика и теория литературы. Трактаты, статьи, эссе / Сост., общ. ред. Г. К. Косикова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 169–193.

REFERENCES

1. Alekseev M. P. *Pushkin's poem "I have erected a monument ...": Problems of its study* [Styhotvoreny'e Pushky'na "Ya pamyatny'k sebe vozdv'y'g...": Problemy ego y'zucheny'ya] / M. P. Alekseev. – Leny'ngrad : Nauka ; Leny'ngr. otd., 1967. – 272 s.

2. Bilodid I. K. *The language of T.G. Shevchenko* [Mova T.G. Shevchenka] / I. K. Bilodid // Shevchenkivs'ky'j slovny'k : U 2-x t-x. – K. : URE, 1976. – Т. 1. – С. 409–411.

3. Bilodid I. K. *Shevchenko in the history of Ukrainian literary language* [Shevchenko v istoriyi ukraïns'koyi literaturnoyi movy] / I.K. Bilodid. – K. : Naukova dumka, 1964. – 136 s.

4. Vy'nokur G. O. *On problems of language history* [O zadachah y'story'y' yazyka] [El. resurs] / G.O. Vy'nokur / - Rezhym dostupa : <http://www.philology.ru/linguistics2/vinokur-59h.htm>.

5. Gry'cenko P. [Rusanivs'ky'j Vitalij Makarovy'ch] / P. Gry'cenko // Shevchenkivs'ka ency'klopediya : v 6 t. – Т. 5: Pe–S / NAN Ukraïny', In-t l-ry' im. T.G. Shevchenka ; redkol. : M. G. Zhuly'ns'ky'j (gol.) [ta in.]. – K., 2015. – С. 594–595.

6. Gry'cenko P. *Old Church Slavonic words* [Cerkovnoslov'yanizmy'] / P. Gry'cenko // Shevchenkivs'ka ency'klopediya : v 6 t. – Т. 6 : T–Ya / NAN Ukraïny', In-t l-ry' im. T.G. Shevchenka ; redkol. : M.G. Zhuly'ns'ky'j (gol.) [ta in.]. – K., 2015. – С. 682–688.

7. Grushevs'ka K. *Thoughts of Little-Russian folk dumas. Theory of Zhitetsky, its source and the debate that it provoked* [Mysly' o malorussky'h narodnyh dumh. Teoriya Zhy'tecz'kogo, yiyi dzherela i dy'skusiya, shho vona vy'kly'kala / Zby'rannya i vy'davannya dum v XX i v pochatkax XX viku] / K. Grushevs'ka // Ukraïns'ki narodni dumy' : [U 2 t.]. – Т. 1. – K., 2004. – С. CXLI–CXLIII.

8. *Genres and styles in the history of Ukrainian literary language* [Zhanry' i sty'li v istoriyi ukraïns'koyi literaturnoyi movy] / [Avt. : Nimchuk V.V., Rusanivs'ky'j V.M., Chepiga I.P. ta in.]. – K. : Naukova dumka, 1989. – 283 s.

9. Zhy`rmunsky`j V. *Introduction to metric : the theory of verse* [Vvedeny`e v metry`ku: Teory`ya sty`ha] / V. Zhy`rmunsky`j. – Leny`ngrad, 1925. – 288 s.

10. *Notes on Southern Rus. In two volumes. Preparation and publication of Panteleimon Kulish.* [Zapy`sky` o Yuzhnoj Rusy`. V dvuh tomax. Sostavleny`e y` y`zdany`e Pantelejmona Kuly`sha]. – K., 1994. T 1. – S-Pb., 1856. – S. 2.

11. Kozhy`na M.N. *The historical (diachronic) stylistics* [Sty`ly`sty`ka y`story`cheskaya (dy`axrony`cheskaya)] / M. N. Kozhy`na // Sty`ly`sty`chesky`j ency`klopedy`chesky`j slovar` russkogo yazyka / pod red. M. N. Kozhy`noj. – 2-e y`zd., stereoty`p. – M.: FLY`NTA; Nauka, 2011. – 696 s.

12. Kozhy`na M. N. *The stylistics of the Russian language.* [Sty`ly`sty`ka russkogo yazyka. Ucheb. posoby`e] / M. N. Kozhy`na. – M. : "Prosveshheny`e", 1977. – 223 s.

13. Kry`ms`ky`j A.Y. *Zvenyhorodschyna in ethnographic and dialectological terms* [Zveny`gorodshhy`na z poglyadu etnografichnogo ta dialektologichnogo] / A.Y. Kry`ms`ky`j. – Ch. 1. Pobutovo-fol`klorni teksty`. K., 1928. – 434 s.

14. Mozer M. *Taras Shevchenko and modern Ukrainian language : an attempt of decent evaluation* [Taras Shevchenko i suchasna ukrayins`ka mov a: sproba gidnoyi ocinky`] / Pereklav z nimecz`koyi Volody`myr Kam`yanecz` / M. Mozer. – Ukrayinoznavcha naukova biblioteka NTSh. Ch. 32. – L`viv, 2012 (Seriya "Istoriya movy"). – 328 s.

15. Mur`yanov M. F. *Poetics of the Old Slavic heritage words* [Poety`ka staroslavlyany`zmov] / M.F. Mur`yanov // Sravny`tel`noe y`zucheny`e ly`teratur : Sb. st. k 80-lety`yu M. P. Alekseeva. – Leny`ngrad : Nauka; Leny`ngr. otd., 1976. – S. 12–17.

16. Peshkovsky`j A. M. *Principles and methods of stylistic analysis and evaluation of a literary text* [Pry`ncy`py y` pry`emy sty`ly`sty`cheskogo analy`za y` ocenky` xudozhestvennogo teksta] / A.M. Peshkovsky`j // Ars poetica. – M., 1927. – Vyp. 1. – S. 29–68.

17. Rusanivs`ky`j V. M. *History of the Ukrainian literary language.* [Istoriya ukrayins`koyi literaturnoyi movy`] / V.M. Rusanivs`ky`j. – K. : ArtEk, 2001. – 392 s.

18. Rusanivs`ky`j V. M. *Slavic cross-language communication and the formation of functional styles of Ukrainian literary language of the XVI–XVII centuries* [Slov`yans`ki mizhmovni zv'yazky` i formuvannya funkcional`ny`h sty`liv ukrayins`koyi literaturnoyi movy` XVI—XVII st.] / V.M. Rusanivs`ky`j // VII mizhnarodny`j zlyzid slavistiv. – K., 1973. – S. 22–23.

19. Rusanivs`ky`j V.M. *In a word - an eternity (Language of the Shevchenko texts)* [U slovi – vichnist` (Mova tvoriv T. G. Shevchenka)] / V.M. Rusanivs`ky`j. – K. : Nauk. dumka, 2002. – 240 s.

20. Rusanivs`ky`j V. M. *Shevchenko's individually-authorial usage of words* [Shevchenkove indy`vidual`no-avtors`ke slovovzhy`vannya] / V.M. Rusanivs`ky`j // Slovo i chas. 1990. – Vyp 11. – S. 60-64.

21. Ely`ot T.S. *Tradition and individual talent* [Trady`cy`ya y`y`ndy`vy`dual`nyj talant] / Per. s angl. N.M. Pal`ceva / T.S. Ely`ot // Zarubezhnaya estety`ka y` teory`ya ly`teratury. Traktaty, stat`y, esse / Sost., obshh. red. G. K. Kosy`kova. – M. : Y`zd-vo Mosk. un-ta, 1987. – S. 169–193.

Дата надходження до редакції – 28.10.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 25.11.2016 р.

МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА
В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

УДК 811.162.2

Дергач Д.В.

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ
АНАЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ У СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

***Анотація.** У статті аналізується стилістичний ресурс і потенціал мовних засобів аналітичних жанрів сучасних мас-медіа. У відповідності до важливих для ЗМІ критеріїв ілюструється актуалізація характерних для мови медійної аналітики функцій. Кваліфікуються функціональні, стилістичні особливості авторської оцінки в медійних аналітичних текстах, системно відображені в семантиці і структурі лексичних, синтаксичних одиниць, фразеології, стилістичних фігурах. Ілюструється актуалізація лінгвальних засобів аналітичних медіа, співвіднесена з часом, полем інформаційної культури та динамікою розвитку форм літературної мови в цілому.*

***Ключові слова:** жанр, стиль масової інформації, медійна аналітика, оцінність.*

***Інформація про автора:** Дергач Дмитро Валерійович – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: dimyla_philolog@ukr.net.*

Dergach D.V.

GENRE AND STYLE DOMINANTS OF ANALYTICAL
TEXTS IN MODERN MEDIA

***Abstract.** The author analyzes stylistic resource and potential of language units of analytical genres in modern mass media. According to various important for media criteria actual functions of media analytics – information, analysis, evaluation, influence, manipulation, emotional and expressive, cognitive, etc. are illustrated The research attention is paid to*

the dominant language means of media analysis of the information in the appropriate genres – analytical article, analytical interview, comments, blog, news, and others. Therefore, functional and stylistic features of the author's evaluation in media analytical texts, that regularly appear in the semantics and structure of lexical, syntactic units, phraseology, stylistic figures, are also qualified. It is also mentioned about actualization of the lingual means of analytical media, correlated with time, space of information culture and the dynamics of development of forms of literary language.

Key words: genre, mass media style, media analytics, evaluation.

Information about author: Dergach Dmytro Valerijovych – PhD, associate professor; associate professor of the department of stylistics and linguistic communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: dimyla_philolog@ukr.net.

Дергач Д.В.

ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫЕ ДОМИНАНТЫ АНАЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ В СОВРЕМЕННЫХ МАСС-МЕДИА

Аннотация. В статье анализируется стилистический ресурс и потенциал языковых средств аналитических жанров современных масс-медиа. В соответствии с различными важными для медиа критериями иллюстрируется актуализация характерных для языка медийной аналитики функций – информирования, анализа, оценки, влияния, манипуляции, эмоционально-экспрессивной, когнитивной и др. Исследовательское внимание обращается на доминантные языковые средства анализа медийной информации в соответствующих жанрах – аналитической статьи, аналитического интервью, комментария, блога, новостей и др. Следовательно, квалифицируются функциональные, стилистические особенности авторской оценки в медийных аналитических текстах, систематически отображающиеся в семантике и структуре лексических, синтаксических единиц, фразеологии, стилистических фигур. Иллюстрируется актуализация лингвальных средств аналитических медиа, соотносимая со временем, полем информационной культуры и динамикой развития форм литературного языка в целом.

Ключевые слова: жанр, стиль массовой информации, медийная аналитика, оценочность.

Информация об авторе: Дергач Дмитрий Валерьевич – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.
E-mail: dimyla_philolog@ukr.net.

Медійна аналітика сьогодні постає важливим джерелом інформації у просторі масової комунікації. На противагу інформаційним жанрам, функціональна природа й мовне забезпечення яких є прозорими для опрацювання фахівцями, аналітичні жанри спираються на ряд вторинних факторів, що ускладнюють дослідницький методологічний апарат їх медіалінгвістичної інтерпретації. Йдеться, перш за все, про багаторівневий процес створення та відтворення інформації – від власне повідомлення до аналізу, коментування, а в результаті – й до певного прогнозування динаміки / розв’язання відповідної ситуації.

Така спрямованість не стільки на інформацію, а скільки на її аналіз у зв’язку з першочерговими для медіа критеріями, актуалізує в жанрах медійної аналітики ряд інших характерних для мови медійної реальності функцій – оцінки, впливу, маніпуляції, емоційно-експресивної, когнітивної та ін. Це, у свою чергу, спостерігається також у варіативності термінологічних номінацій аналізованої групи жанрів у різних філологічних традиціях: аналітичні (Т. Шмельова, О. Тертичний, Л. Шевченко, Г. Бобровська, В. Коньков), інформаційно-аналітичні (Т. Добросклонська, Н. Пром), ситуативно-аналітичні (С. Гуревич), оцінні та спонукальні (Л. Дускаєва), дослідницькі (Л. Кройчик), жанри думки (W. Schneider, C. Mast, P.-J. Raue, K. Nafroth) та ін.

Смисловий і функціонально-стилістичний плюралізм аналітичних жанрів ЗМІ пов’язаний передусім із роллю особистості автора, погляд і концепція якого лежать в основі аналізу медійної інформації, створенням, на думку Н. Данилевської, "нового знання або такого, що є принципово

.....

важливим для формування або обґрунтування авторської концепції" [1, с. 71]. Автор сучасного медійного аналітичного тексту, як справедливо зазначає Г. Солганик, - "вільно (нерідко радикально) мисляча людина, що виступає від свого імені, ... яка реалізує себе у вільному, емоційному мовленні, позбавленому ... штампів" [4]. Тому часто медійну аналітику інтерпретують як авторську, що фіксує оригінальність думок у результаті процесу обробки матеріалу, і формулює ті чи інші прогнози, актуальні для різних сфер суспільного життя, конкретного часу та "поля культури". Це підтверджує тезу, зокрема, Т. Шмельової про те, що "новинний текст має мінімальну питому вагу авторського начала, тоді як аналітичні жанри – максимальну" [6].

Лінгвальна специфіка аналітичних жанрів медіа спирається, отже, з одного боку на вихідний для автора фактологічний матеріал (зокрема статистичні дані, термінологію, номенклатуру, онімну лексику та ін.), а з іншого, – на оригінальний добір і використання мовних одиниць, трансформацію відомих конструкцій (у першу чергу фразеологічних), створення нових форм (а не використання штампів), що часто актуалізує експресивний потенціал слова, розвиває його семантичну валентність і в результаті розширює функціонально-стилістичний ресурс мови, зокрема медійної аналітики, і ЗМІ в цілому.

Інтерпретативний характер аналітичних текстів медіа спирається на високий рівень оцінності і забезпечується функціональним потенціалом мовних одиниць. Не можна не погодитися з авторитетною думкою Г. Солганика, Н. Клушиної та ін. щодо прагматичного потенціалу знакових одиниць, зокрема й мовних, у медіа, оцінність яких виявляється в доборі та класифікації фактів дійсності, співвідношенні негативних і позитивних деталей, особливих стилістичних засобах [2, с. 88], співмірних із поліфункціональним ресурсом медійної мови.

Оцінність як ключова категорія аналітичного медіатексту вербалізується передусім у семантиці слова. При цьому можна говорити про різні стилістичні форми, фігури, які передають оцінку у структурі та функції оціночного судження.

Загалом характерними для медіа є кілька мовних типів аналізу інформації, реалізованих:

1) у значенні слова / словосполучення з певною конотацією, в якому *a priori* закладено оцінку, її точність і функціональну мотивацію: *Британські Віргінські Острови було вибрано не випадково: немає податків на доходи й приріст капіталу, податку на додану вартість, мит. А для того, щоб відкрити компанію, необхідно лише зареєструвати в реєстрі установчий договір* [Дзеркало тижня, № 13, 8.04.2016]; *Сумнівним є й інші виправдання... – мовляв, хто не відкривав офшорів, нехай першим кине в нього камінь* [Дзеркало тижня, № 13, 8.04.2016]; *Цей поділ необхідно долати, необхідно домогтися усвідомлення переважною частиною суспільства (в ідеалі – всім суспільством) важливості національної єдності...* [Дзеркало тижня, № 11, 25.03.2016]; *Виникає логічне запитання: невже судді, які зараз перебувають на "першій п'ятирічці" – саме та категорія служителів Феміди, які дискредитують весь суддівський корпус і винні у всіх бідах судової системи? Такий підхід є просто дискримінаційним* [Блог В. Пилипенка, 1.10.2015] та ін. Відповідно, форма оцінки в аналітичних жанрах тяжіє в більшості випадків до вживання загальномовних метафор, кліше, стилістичний ресурс яких мінімізує присутність автора і, відповідно, аналітичну природу їх смислового навантаження. В результаті цей вид оцінки на шкалі співвідношення "інформація / аналітика" можна вважати проміжним, таким, який дозволяє інформувати реципієнтів, лише підштовхуючи їх таким чином до формування тієї чи іншої думки.

2) у значенні вторинних стилістичних одиниць, переосмислення семантики яких актуалізує домінантне для автора тексту сприйняття названого об'єкта, явища, ситуації та ін. У першу чергу йдеться про фразеологію, стилістичний синтаксис, аналітичну семантику частотних для медіа фігур, типових для реалізації важливої у процесі інтерпретації модальної функції мови – суб'єктивної кваліфікації запропонованої в тексті інформації.

Функціональний плюралізм фразеологічного ресурсу в медійній аналітиці виявляється в численних засобах і формах використання оригінальних або змінених стійких словосполучень, виразів як засобу інтерпретації сказаного. У свою чергу, семантика відомої фрази, корелюючись із подіями, актуалізованими в медіа, або зберігається, або трансформується у зв'язку з її переосмисленням і адаптацією до реальності. Наприклад, емоційно-експресивна оцінка аналізованої інформації може виходити зі смислового навантаження самого фразеологізма (найчастіше афоризму чи крилатого вислову), використаного автором у певному контексті: *"Лебедина песня"* Людмили Улицкой *появиться на книжных полках осенью. 72-летняя писательница пообещала **поставить** жирную точку в своей литературной карьере* [Комсомольская правда в Украине, 19.08.2015]; *Как говорится, **все уже украдено до нас. Если же страна распродаст указанные активы, то окончательно утратит субъектность и суверенитет*** [Главком, 2.01.2014]; *Украинское общество крайне скептически настроено к текущему реформатированию Кабмина – доминирующая идея по этому поводу вполне исчерпывается фразой **"как ни садитесь..."*** [2000, № 15, 15.04.2016] та ін.

Експресія трансформованої фразеології функціонально співвідноситься з додатковими конотативними характеристиками семантично або структурно оновлених конструкцій, відображених у стилістичних фігурах іронії, сарказму, парадоксу та ін.: *Всі ці партії в Раді - це **50 відтінків коричневого*** [112, 21.03.2016]; *У разі прийняття змін до Конституції в запропонованій редакції, судді **"першої п'ятирічки"** фактично втрачають роботу* [блог В. Пилипенка, 1.10.2015]; ***50 відтінків місцевих виборів 2015 (ІНФОГРАФІКА)*** [Четверта влада, 9.10.2015]; ***Війна війною, а посівна за розкладом*** [1+1, 6.04.2014] та ін.

Часто результатом подібного роду трансформацій може бути поява антонімічного забарвлення в семантичній структурі висловлювання, що актуалізує у свою чергу іронічний ресурс оцінки: *Це розслідування лише **ставить жирну кому** в*

офишорному питанні [Дзеркало тижня, № 13, 8.04.2016]; *Когда известное становится явным. Акт публичного политического стриптиза* [2000, № 14, 8.04.2016]; *Сладкая парочка Матвиенко и Мирзоян отдохнули в Канаде* [ТСН, 2.07.2015]; *Сладкая парочка. Выход в свет Киркорова и Лорак рассмешил соцсети* [Багнет, 11.12.2015] та ін.

Еволюція фразеологічного ресурсу медіа простежується і в його поповненні висловлюваннями відомих, прецедентних, зокрема, для сучасної України людей, що вже стали крилатими. У свою чергу, аналітики використовують такі звороти як засоби оцінки їх же авторів, що ще більше підкреслює комічний, саркастичний ресурс оцінного контексту. Наприклад: *Основні гравці парламентської "кухні" НФ і БПП вирішили зіграти в чергову гру в стилі "напередніков"* [Український тиждень, № 15, 14.04.2016]; *Що вже казати про решту "любих друзів"* [Український тиждень, № 15, 14.04.2016]; *"Проффесор" Янукович отримав 26 мільйонів хабара за нібито написання книги* [Інформаційний акцент, 13.08.2015] та ін.

Більшість подібного роду конструкцій інтерпретується медіалінгвістами як перифрази, оцінність семантики яких корелюється з професійною діяльністю, характером та іншими особливостями номінованих об'єктів. Така лінгвістична модель актуалізується не залежно від часу чи простору культури. Зокрема, тут і далі свідомо використовуємо показовий у цьому разі зібраний нами для попередніх досліджень ілюстративний матеріал першого десятиліття XXI ст., що загалом вказує на універсальність аналізованих процесів для медійної практики: *Рабиня Ізаура української політики. Секрет політичної сили образу Юлії Тимошенко* [Хрещатик, № 151, 14.09.2007]; *Як, скажімо, трапилося на Рівненщині, де двічі судимому кабмінівському "пахану" конче заманулося взяти особисту участь у відкритті четвертого енергоблока атомної електростанції в Кузнецовську* [Україна молода, № 81, 7.05.2009]; *Після подій в аеропорту німецького міста Франкфурта-на-Майні про Юрія Луценка казали, що він уже – "лежачий поліцейський"* [Високий замок, № 105, 20.06.2009];

.....
"Україна не залишає Ірак", - засвідчив **"польовий командир"** Ющенко [Україна молода, № 244, 28.12.2005] та ін.

Як правило, оцінний ресурс медійних перифрастичних форм в аналітичних текстах виявляється в негативній конотації семантики висловлювання, і, що цікаво, в більшості випадків – по відношенню до номінації учасників політичного процесу. У свою чергу, аналіз діяльності представників культури, спорту, науки відображається у схожих за структурою формах, але таких, які мають протилежний – позитивний конотативний ресурс номінації. Наприклад: *Однією з учасниць стане наша знаменита спортсменка, **"українська золота рибка"**, олімпійська чемпіонка з плавання Яна Клочкова* [День, № 161, 10.09.2008]; *...**"берегиня народної пісні"**...у Ніни Матвієнко безліч таких неофіційних образних титулів* [Дзеркало тижня, № 38, 13-19.10.2007] та ін.

Продуктивним в аналітичних медіа також є прийом протиставлення реального значення слова / словосполучення його контекстуальній репрезентації. Це, безумовно, створює певний ефект, у який закладено стилістично маркований оцінний компонент, нерідко сатиричної, парадоксальної природи: *...представить кого-то из нынешних государственных и политических деятелей **"истинными патриотами Украины"**, смелыми, решительными, готовыми свергнуть ее, не считаясь с возможными последствиями, в полномасштабную войну, на кого-то бросит тень* [2000, № 14, 8.04.2016]; *К тому же, приватизировать уже особо нечего, кроме газотранспортной системы, атомных и гидроэлектростанций и кое-каких **"мелочей"**, вроде авиапрома, ракетной промышленности, **"Турбоатома"** и Припортового завода* [Главком, 2.01.2014]; *Понимаете, все уже украдено до нас, как у классика. Какой бы министр ни пришел, все равно он не сможет выдать **"зажигалки"**, которые есть на бумаге, но на самом деле их давно нет* [Аргумент, 6.01.2015] та ін.

Стилістичні засоби протиставлення в медійній аналітиці доповнюються також формами контекстуальної невідповідності

зі значенням слова поза текстом, що породжує свого роду контраст, який є способом аналізу матеріалу. Реалізується названий прийом написанням лексеми в лапках, при цьому її структурна організація залишається без змін: *"Переваги" т.зв. єдиної інформаційної бази, яку "створило" і так уперто охороняє Мінсоцполітики, описані в листі для голови профільного комітету ВР Людмили Денісової* [Дзеркало тижня, № 12, 1.04.2016] та ін.

Частотними одиницями в аналітичних жанрах ЗМІ можна назвати й медійні неологізми, вторинні на рівні форми, що в певному контексті набувають, як правило, негативно-іронічного значення: *Напря́м думки, взагалі-то, правильний, тільки річ у тому, що немає такої казкової тварини "технократ" і її різновиду – "технократ закордонний"...* Якщо гамузом зарахувати до цієї категорії бізнесменів без політичних амбіцій, там виявляться і торговці повітрям, котрі гордо йменують себе *"інвестбанкірами"*, і класичні *"схематозники"*, і власники *МАФ-сіті та "сірих обмінок"* [Дзеркало тижня, № 12, 1.04.2016]; *Панамагейт – очередная большая панама Или коктейль из спецоперации с провокацией* (2000, № 14, 8.04.2016); *Урядіада розбила всі можливі ілюзії щодо можливої концентрації влади в руках президентської команди* [Український тиждень, № 15, 14.04.2016] та ін.

Крім лексико-семантичних засобів аналізу інформації, в медійних текстах, як показують наші спостереження, звертає на себе увагу і синтаксичний ресурс, часто використовуваний для певної оцінки сказаного. Специфіка функціонування одиниць цього рівня мови визначає для медіалінгвіста дослідницьке поле саме стилістичного синтаксису, оскільки показовим у процесі аналізу матеріалу журналістами часто є вживання певних фігур різної природи, оцінність яких можна кваліфікувати як імпліцитну. Йдеться, в першу чергу, про риторичні питання: їх формальна організація нічим не відрізняється від звичайних питальних речень, загалом рідко використовуваних в аналітиці. А ось семантичний ресурс названих одиниць звертає на себе дослідницьку увагу. Функція питання в такому разі не

реалізується – на перший план виходить смислова акцентуація на актуальних проблемах, що цікавлять автора аналітичного тексту. Риторичне питання при цьому, швидше за все, – особлива альтернативна форма констатації думки як результату когнітивної діяльності аналітика. Наприклад: *Чому таке стало можливим? Хто керує процесами, а хто заплющує очі на мільярдні схеми?* [Дзеркало тижня, № 12, 1.04.2016] та ін.

У свою чергу, смислове та функціональне навантаження риторичних запитань в аналітичних жанрах медіа посилюється в ситуації, коли автор фактично не чекає відповіді на своє питання, а сам його формулює (часто у формі риторичного вигуку), акцентуючи увагу на іронічності сказаного, а може, й марності / непотрібності можливої відповіді адресанта у процесі вирішення аналізованої проблеми: *Але спочатку запитання: чи помічаєте ви різницю між трьома цифрами: 800 000, 1 000 000, 1 700 000? Доки ви думаєте, ми – починаємо рахувати* [Дзеркало тижня, № 12, 1.04.2016]; *А ответ на извечный вопрос "Кто виноват?" лежит на поверхности* [2000, № 15, 15.04.2016]; *Почему Украине выпала честь быть представленной особо? Почему руководители центра не стали ждать появления результатов этого более обширного расследования – остается тайной* [2000, № 14, 8.04.2016]; *Извините, но это, мягко говоря, не совсем правда! Это просто ювелирная, абсолютно точная работа социологов! Стратеги кампании не видели этих опросов?! Верится с трудом!* [2000, № 15, 15.04.2016] та ін.

Таким чином, можна говорити про складно структуровану систему стилістичних засобів аналітики, частотно використовуваних у сучасних мас-медіа. Їх функціональний потенціал, семантичний ресурс, принципи різного роду валентності співвідносяться з реаліями конкретного часу, визначеного поля інформаційної культури і проектується на формування / відображення масової мовної свідомості. В результаті це пояснює поліваріантність завдань, результатів і перспектив дослідницьких практик стилістів, медіалінгвістів,

присвячених вивченню динаміки, еволюції мови аналітики в сучасній суспільній комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1.Данилевская Н.В. Механизм развертывания текста в аспекте речеведения / Н.В. Данилевская // Медиалингвистика : международный научный журнал. - Санкт-Петербург, 2015.- Вып. 3 (9). - С. 64-72.

2.Клушина Н.И. Публицистический текст в прагматическом аспекте / Н.И. Клушина // Язык массовой и межличностной коммуникации. – М. : Медиа-Мир, 2007. – С. 75-106.

3.Приходько А.И. Оценочность как социокультурный признак журналистского текста / А.И. Приходько // Медиалингвистика : международный научный журнал. - Санкт-Петербург, 2016. - № 1 (11). - С. 73-81.

4.Солганик Г.Я. О закономерностях развития языка газеты в XX в. / Г.Я. Солганик // Вестник Московского университета. Серия 10 : Журналистика. – 2002. – № 2.

5.Шевченко Л.И. Аналитические медиажанры в пространстве времени и языка / Лариса Ивановна Шевченко // Медиалингвистика : сб. статей / под ред. Л.Р. Дускаевой ; Отв. ред. Н.С. Цветова. – СПб., 2014. – Вып. 3. – С. 48-51.

6.Шмелева Т.В. Авторское начало в стилистике медийного текста [Эл. ресурс] / Т.В. Шмелева // Медийное речеведение : сборник статей. – Режим доступа : http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1394527055_0816.pdf

7.Bürger H. Mediensprache. Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien / H. Bürger. – Berlin, New York, 2005. – 486 p.

8.Schneider W. Das neue Handbuch des Journalismus. Lizenzausgabe für die Bundeszentrale für politische Bildung / W. Schneider, P.-J. Raue. – Bonn, 2006. – 398 p.

REFERENCES

1.Danilevskaya N V. *The mechanism of deployment of the text in the speech aspect* [Mehanizm razvertyvaniya teksta v aspekte rechevedeniya] / N.V. Danilevskaya // Medialingvistika. – 2015.- Vyp. 3 (9). – S. 64-72.

2.Klushina N. I. *Journalistic text in the pragmatic aspect* [Publitsisticheskiy tekst v pragmaticheskom aspekte] / N.I. Klushina //

.....
Yazyk massovoy i mezhlichnostnoy kommunikatsii. – M., 2007. – S. 75-106.

3.Prihodko A. I. *Estimation as a socio-cultural feature of journalistic text* [Otsnochnost kak sotsiokulturniy priznak zhurnalistskogo teksta] / A.I. Prihodko // Medialingvistika. – 2016. – Vyp 1 (11). – S. 73-81.

4.Solganik G. Y. *About regularities of development of newspaper's language in the XX century* [O zakonomernostyah razvitiya yazyka gazety v XX v.] / G.Y. Solganik // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 10 : Zhurnalistika. – 2002. – Vyp. 2.

5.Shevchenko L.I. *Analytical media genres in the space of tome and language* [Analiticheskiye mediazhanry v prostranstve vremeni i jazyka] / Larisa Ivanovna Shevchenko // Medialingvistika. – 2014. – Vol. 3. – S. 48-51.

6.Shmeleva T. V. *The author's base in the stylistics of media text* [Avtorskoe nachalo v stilistike mediynogo teksta [El. Resurs] / T.V. Shmeleva // Mediynoe rechevedenie : sbornik statey. - Rezhim dostupa : http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1394527055_0816.pdf

7.Bürger H. *Mediensprache. Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien* / H. Bürger. – Berlin, New York, 2005. – 486 p.

8.Schneider W. *Das neue Handbuch des Journalismus. Lizenzausgabe für die Bundeszentrale für politische Bildung* / W. Schneider, P.-J. Raue. – Bonn, 2006. – 398 p.

Дата надходження до редакції – 25.10.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 29.11.2016 р.

УДК 811.161.2

Сизонов Д.Ю.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ: ДО ПРОБЛЕМИ СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. У статті розглядається наукова аргументація поняття "фразеологічна інновація" / "фразеологічні інновації", що у світовій стилістиці відносяться до сталих словосполучень

ідіоматичного характеру. Автором подані основні концепції дослідження нових фразеологічних одиниць, проаналізовані джерела появи фразеологізмів, зокрема в засобах масової комунікації, детально описані умови функціонування нових медійних фразеологізмів як певних суспільно-політичних, етнографічних, культурних маркерів.

Ключові слова: фразеологічна інновація, медіалінгвістичний аналіз, медійний фразеологізм, мова ЗМІ, медіалінгвістика.

Інформація про автора: Сизонов Дмитро Юрійович – кандидат філологічних наук; доцент кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: dm_sizonov@ukr.net.

Syzonov D.Y.

INNOVATION PHRASEOLOGY IN LITERARY LANGUAGE: THE PROBLEM OF STYLISTIC ANALYSIS

Abstract. The article is focused on interpretations of the term phraseological innovation / phraseological innovations. The author presents the main conceptions of research targeting new phraseological units, reviews the main sources of origin of new phraseological constructs, particularly those which are related to mass media. Conditions of functioning of new media phraseological units as socio-political, ethnographic, cultural and educational markers are also considered. New phraseological constructions are analyzed in the scope of functional, stylistic, linguo-cognitive and psycholinguistic aspects, which prove topicality of this field of linguistic research. Particular focus is made on extra- and intralingual factors causing creation of new phraseological units. Conditions stimulating wider use of phraseology in the mass media and its influence on Ukrainian language evolution are investigated in the article.

Keywords: phraseological innovation, mediallynguistic analysis, mass media phraseological unit, mass media language, mediallynguistics.

Information about author: Syzonov Dmytro Yuriyovych – PhD; associate professor of the department of the stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: dm_sizonov@ukr.net.

Сизонов Д.Ю.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ: К ПРОБЛЕМЕ СТИЛИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

***Аннотация.** В статье представлен научный анализ понятий "фразеологическая инновация" / "фразеологические инновации", относящихся в мировой стилистике к устойчивым словосочетаниям идиоматического характера. Автором представлены основные концепции исследования фразеологических инноваций и проанализированы источники появления фразеологизмов, в частности в средствах массовой коммуникации*

***Ключевые слова:** фразеологическая инновация, медиалингвистический анализ, медийный фразеологизм, язык СМИ, медиалингвистика.*

***Информация об авторе:** Сизонов Дмитрий Юрьевич – кандидат филологических наук; доцент кафедры стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.
E-mail: dm_sizonov@ukr.net.*

Новаторство в лексичних системах слов'янських мов стало особливо актуальним саме в 21 ст., що пояснюється небаченими раніше темпами оновлення мови, зокрема її словникового складу. Українська мова, як і багато інших світових мов, переживає на сучасному етапі т.зв. неологічний бум, викликаний прискоренням темпів суспільного життя, зростанням політичної активності мас, динамікою розвитку інформаційного поля (передусім завдяки Інтернет-простору), стрімким науково-технічним прогресом, що актуалізує пошук нових слів та значень, які активно входять в обіг українців.

Відомо, що саме ЗМІ найактивніше реагують на всі репрезентативні інновації в різноманітних сферах людської діяльності, яку відповідно вербально репрезентують в мові (про це зазначали ще у 20 ст. І. Білодід, В. Русанівський, Д. Баранник та ін.). На сучасному етапі знання про фразеологічні інновації в різних сферах суспільної комунікації,

зокрема медійній, говорять у своїх роботах О. Стишов, О. Тараненко, Л. Пашинська та ін.

У лінгвістиці двох останніх десятиліть визначилися риси поліпарадигмального вивчення мовних явищ, у тому числі лексико-фразеологічних інновацій. Так, структурно-семантичний підхід співіснує сьогодні з функціонально-стилістичним і комунікативно-прагматичним підходами (див. праці Л. Шевченко, С. Єрмоленко, М. Кожиної, Г. Солганика, Л. Дускаєвої та ін.). Саме така поліпарадигмальність дозволяє всебічно, багатоаспектно розглянути нові мовні явища в літературних мовах.

У неології першого десятиліття 21 ст. чітко визначилися нові аспекти, орієнтовані на вивчення "мови в дії" та мови в динаміці. Цим зумовлений значний інтерес стилістів та лексикологів до різного роду мовних інновацій, спрямований на встановлення функціонально-стилістичних і прагматичних характеристик нових номінативних одиниць. Звернімо увагу на те, що В. Русанівський ще в середині минулого століття наголошував на оновленні лексичної та фразеологічної систем української літературної мови, що пов'язано зі збагаченням активного її (системи) складу саме завдяки мові засобів масової інформації [4, с. 47]. На початку 2000-х у колективній монографії за редакцією проф. Л. Шевченко про еволюцію мовних процесів, зокрема спрямованих на оновлення / зміну слів та значень, наголошували і вчені Л. Лисиченко, Ф. Бацевич, О. Чередниченко та ін. [2]. Говорячи про перспективу стилістичного аналізу фразеологічних одиниць у мові ЗМІ, польський дослідник С. Гайда зазначав, що в сучасному мас-медійному просторі формується тенденція до використання неологічних одиниць (від слів до словосполучень) в різних жанрах мас-медіа. Ця тенденція пов'язана передусім із екстралінгвальними факторами розвитку ЗМІ: соціальної оцінності, спонукальності, масовому впливі на свідомість та ін. [1, с. 12]. Дослідник ще у 80-х рр. 20 ст. наголошував на потенційній конотаційній багатозначності слова / словосполучення / висловлювання, що реалізуються у тексті з

.....

конкретним значенням, породжуючи в мові нову семантику, структурні трансформації та образні інтенції [6].

У світовій практиці, зокрема в німецькій медіалінгвістиці [7], фразеологічну інновацію ("idiomatische innovation") розглядають як стале словосполучення ідіоматичного характеру; польські дослідники [6; 8] тлумачать фразеологічні інновації як лексичні маркери, що позначають актуальні процеси, пов'язувані з життям людини та елементами її інтелекту та суспільного розвитку. Ми погоджуємося з тим, що саме фразеологічна інновація виникає як вербальна рефлексія на активні процеси соціальної дійсності, і найбільше фразеологічні інновації виникають та прогресивно тиражуються в мас-медіа (звідси номінація – *медійний фразеологізм*).

Лексико-фразеологічні інновації, за нашими спостереженнями, з'являються в ряді традиційних неогенних сфер, зокрема в політиці, правознавстві, фінансовій та банківській справах, дипломатії, в сфері науки та техніки, в розробці сучасних комп'ютерних технологій, товаровиробництві, культурі, мистецтві, освіті тощо під впливом деяких факторів, серед яких найбільш важливими видаються закон мовної економії, закон лексичної аналогії, закон міжмовної та міжкультурної диференціації, а також тенденція до експресивності у вираженні мовних значень. Засоби масової комунікації, реклама та піар є найбільш продуктивними сферами творення нових фразеологем, на що також впливають екстралінгвальні фактори (наприклад, в Інтернет-комунікації твориться найбільше фразеологічних інновацій, що пов'язано з інформаційно-суспільною масштабністю цієї сфери та широким використанням віртуальної мережі реципієнтами).

Дослідження лексико-фразеологічних інновацій у стилістико-прагматичному аспекті (праці О. Стишова, О. Тараненка, Н. Клушиної та ін.) дозволяють встановити, що в медійному контексті реалізуються дві прагматичні установки: досягнення *інформаційно-оцінної насиченості* та *емоційно-експресивної виразності*. З цією метою адресант використовує такі найбільш типові прийоми, як стилістичний дисонанс,

прийом термінологічного насичення тексту, прийом угруповання емоційно-оцінних засобів, фігуру перефрази (трансформоване відтворення стійкого словесного комплексу), прийоми порівняння, антитези та ін. Роль неофразеологізма в цьому досить висока – автор може з легкістю через нього передати реалії буття, відтворивши через цитату, крилатий вислів, трансформовану конструкцію максимально точну соціокартину.

Л. Пашинська, наприклад, урахує низку принципово важливих критеріїв для називання стійкого словосполучення *фразеолововацією*, зокрема функціональний (нова фразема позначає нове поняття, явище), хронологічний (відповідає часу первинного ужитку неофразеологізма), лексикографічний (незафіксованість лексичної неоодиниці у словниках), статистичний (новизна визначається тиражованістю нового поняття в джерелах для масової аудиторії), експресивно-стилістичний (фразеологічна інновація супроводжується новою / оновленою семантикою та оцінкою) та ін. критерії. Готуючи до друку словник нових слів та фразеологізмів у мас-медіа, проф. Л. Шевченко як науковий редактор видання визначила основні вимоги до опису нового слова / фразеологізма в ЗМІ: фіксація нової мовної одиниці в медійному полі (новий семантичний варіант лексеми; нова сполучуваність; новий фразеологізм; новий крилатий вислів); максимально широкий контекст, в якому представлена мовна одиниця функціонує; "новизна" та актуальність (обов'язковим є покликання на авторитетні лексикографічні видання, в яких не зафіксовано нове слово, семантичний варіант слова, словосполучення, фразеологізм); широкий діапазон сфер уживання неолексеми / неофраземи (економіка, політика, культура, освіта тощо) [5, с. 8].

Так, поняття "фразеологізм" (в медіа) ми розуміємо як певну експресивну медіауніверсалію (неоодиниця медіадискурсу), що надає мас-медійному тексту додаткової емоційності й образності, додаткової виразності (навіть якщо традиційний, скажімо, народно-поетичний фразеологізм функціонує у прямому значенні, він все одно зазнає

семантичних процесів і сприймається реципієнтом у нових реаліях життя). При аналізі зібраного нами матеріалу зафіксовано, що і традиційні, і трансформовані фразеологізми відповідають тим фоновим знанням, які реципієнти мають на момент появи нового медіафразеологізма (без усвідомлення семантики нового фразеологізма та реакції з боку реципієнта одна з провідних функцій ЗМІ – впливу – не буде досягнута).

Стилістико-прагматичний аспект дослідження лексико-фразеологічних інновацій, яким користуємося ми при аналізі неофразем, заснований на двосторонньому принципі: з одного боку, на вивченні системності мовних засобів та їх динаміки; з іншого боку, на встановленні правил і способів використання фразеологічних інновацій у текстах певної функціонально-стильової приналежності (медіакомунікація тут є найпотужнішим джерелом наповнення лексико-фразеологічного складу української літературної мови). Поєднання двох дослідницьких аспектів – стилістичного і прагматичного – в дослідженні фразеологічних інновацій у стилі масової інформації (наголосимо на вибоках підходів у стилістичних працях В. Виноградова, Д. Баранника, В. Русанівського, і далі – І. Чередниченка, Л. Шевченко, С. Єрмоленко та ін.) зумовлено двома чинниками: 1) медійні мовні контексти мають яскраво виражену прагматичну основу: вони орієнтовані на інформативність, аналітичність, оцінність, емоційність та експресивність; 2) прагматичні характеристики комунікації досягаються за допомогою певних стилістичних прийомів та неолексичних засобів (зокрема, фразеологічних інновацій), які формують інформаційно-оцінний та емоційно-експресивний простір ЗМІ.

У своїх працях (див. статті у збірнику "Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика", вип. 29-32) ми вже досліджували фразеологічні інновації / нові медійні фразеологізми на базі чотирьох інформаційних платформ:

1) у *політичній комунікації* нова медійна фразеологія слугує маніпулятивним інструментом впливу на потенційний електорат. У теорії масової комунікації нові

фразеологізми, що виникли в політичних контекстах, виконують частково концептуальну функцію, що також приваблює сучасних лінгвістів при дослідженні цього мовного явища (зокрема, мова йде про тимчасові концептосфери та роль фразеологізмів у їх формуванні). Як мовні одиниці вони є елементом медійної технології, можуть бути основою мовної гри, мовного каламбуру (див. роботи дослідників С. Квіта, Г. Почепцова, А. Чудінова, що частково стосуються цих проблем);

2) у рекламі та піар-сфері нові фразеологізми можуть бути основою для т.зв. "рекламного гіпнозу", а деякі з них виконують особливу функцію, близьку до політичної комунікації, коли вони є основою для гасел і спіч-промов (див. роботи Л. Кудрявцевої, Н. Слухай, І. Грабовенко та ін.). Лексема-ярлик, яка близька за своїм структурним характером до фразеологізма, також є актуальним об'єктом аналізу в сучасній стилістиці; зокрема при аналізі "етнічної толерантності та конфліктності" в медіа (В. Малькова) важливими в описі і подальшому аналізі є саме лексеми-ярлики і фразеологізми, які мають особливі функції в медійних текстах впливу;

3) в Інтернет-комунікації, де фразеологічні інновації виникають максимально динамічно та функціонують не тільки у традиційному тексті, а й у мультимедійному (креолізаційному). Визначення поняття нового фразеологізма (фразеологічної інновації) в Інтернет-просторі зводиться до того, що це новий вираз, а також нове значення старої номінації або індивідуальна авторська новація оказіонального характеру, яка виникає в національній мові / мовах. Найбільш вразливою сферою до різного роду інновацій є нові жанри мас-медіа (частково нові фразеологізми в Інтернет-просторі описані С. Чемеркіним, Т. Колокольцевою та ін.);

4) у мові нових соціальних ЗМІ, зокрема у структурі Твіттер-репортажа, блогосфері, сторінках в ЖЖ ("LiveJournal"), де нові фразеологізми є невід'ємною частиною авторської думки, бо мають змогу робити висловлювання (Інтернет-пост) унікальним. Життя новому фразеологізму надають вже інші

.....

учасники соціальної комунікації, які тиражують найвдаліші з них (здебільшого це стосується популярних для молодіжної аудиторії тем – музики, кіно, спорту, освіти та ін.).

Перспективним вважаємо дослідження інших медіасфер, наприклад радіо, телебачення, соціальних ЗМІ, які не тільки творять нові фразеологізми, а й виступають зачинателями моди на їх подальше тиражування, адже аудиторія соціальних ЗМІ та електронних медіаформацій швидко збільшується на протигагу друкованим засобам комунікації (через популярність неосфер ЗМІ серед молоді очевидним є поява неофразем).

Отже, роль інноваційних фразеологізмів особлива: вони виступають вербальним "дзеркалом" реальної ситуації в суспільстві та показують динамізм літературної мови. У світовій науковій практиці фразеологічна інновація / лексична ідіома ("lexical idiom") розглядається в контексті стилістико-прагматичного підходу та потребує детального функціонального аналізу й опису на прикладі широкого медійного простору (адже в теорії масової комунікації медійний фразеологізм – це не просто установча мовна одиниця, а ширше – певний концепт, експресивна універсалія, що надає мас-медійному тексту додаткової емоційності). Тлумачення фразеологічних інновацій в науці про мову ЗМІ багатогранне і вказує на широкий стилістичний потенціал цих мовних одиниць в масовій комунікації (ми пояснюємо це мовною модою, лексичною економією, креативністю медійників та їхнім прагненням актуалізувати активну позицію в тексті, емоційно впливати на реципієнта).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайда С. Актуальные задачи стилистики / С.Гайда // Актуальные проблемы стилистики [международный научный журнал]. – М., 2015. – Вып. 1. – С. 11-22.
2. Літературна мова у просторі національної культури / Шевченко Л.І., Русанівський В.М., Лисиченко Л.А., Єрмоленко С.Я., Чередниченко О.І., Бацевич Ф.С. та ін. / Л.І. Шевченко (відп.ред.). – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004.
3. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. – К., 2014.

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

4. Русанівський В.М. Збагачення й оновлення мови / В.М. Русанівський // Українська мова і література в школі – 1976. – № 8. – С. 47-51.
5. Шевченко Л.І. Медійна лексикографія в лінгвістичній перспективі / Л.І. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2014. – Вип. 28. – С. 7-16.
6. Gajda S. Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym / S. Gajda. – Warszawa, 1982.
7. Perrin D. Medienlinguistik / Daniel Perrin. – Konstanz : Utb, 2006.
8. Zgółkowie T. Poprawność językowa a skuteczność komunikacyjna / T. Zgółkowie. – Wrocław, 1999.

REFERENCES

1. Gajda S. *Actual issues of stylistics* [Aktual'nye zadachi stilistiki] / S. Gajda // Aktual'nye problem stilistiki. – M., 2015. – Vyp. 1. – S. 11-22.
2. *Literary language in the space of the national culture* [Literaturna mova u prostori nacional'noї kul'turi] / Shevchenko L.I., Rusanivs'kij V.M., Lisichenko L.A., Jermolenko S.Ja., Cherednichenko O.I., Bacevich F.S. ta in. / L.I. Shevchenko (vidp.red.). – K. : VPC "Kijivskij universitet", 2004.
3. *Medialinguistics : The dictionary of terms and concepts* [Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i ponyat'] / L.I. Shevchenko, D.V. Dergach, D.Y. Syzonov / Za red. L.I. Shevchenko. – K., 2014.
4. Rusanivs'kij V.M. *Update enrichment and language* [Zbagachennja j onovlennja movi] / V.M. Rusanivs'kij // Ukrajinska mova i literatura v shkoli – 1976. – № 8. – S. 47-51.
5. Shevchenko L.I. *Media lexicography in the linguistic perspective* [Medijna leksikografija v lingvistichnij perspektivi] / L.I. Shevchenko // Aktual'ni problem ukrajins'koi lingvistiki: teorija i praktika. – K., 2014. – Vyp. 28. – S. 7-16.
6. Gajda S. Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym / S. Gajda. – Warszawa, 1982.
7. Perrin D. Medienlinguistik / Daniel Perrin. – Konstanz : Utb, 2006.
8. Zgółkowie T. Poprawność językowa a skuteczność komunikacyjna / T. Zgółkowie. – Wrocław, 1999.

Дата надходження до редакції – 4.10.2016 р.
Дата затвердження редакцією – 24.11.2016 р.

УДК 811.161.2

Булах М.Б.

ЕВФЕМІЗМИ В МЕДІАТЕКСТІ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті розглянуто лінгвальні особливості евфемізмів на матеріалі українських медіа. Проаналізовано підходи до визначення явища евфемізації та висвітлено питання функціональних особливостей евфемізмів на основі концепцій вітчизняних та зарубіжних дослідників. Окреслено питання мотивації творення евфемізмів у медіадискурсі та комунікативного потенціалу евфемістичних одиниць.*

***Ключові слова:** евфемізм, перифраз, функція, маніпулятивний вплив, стиль масової інформації.*

***Інформація про автора:** Булах Майя Богданівна – аспірант кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: bulakh1@ukr.net.*

Bulakh M.B.

EUPHEMISMS IN MEDIA TEXT: FUNCTIONAL ASPECT

***Abstract.** The paper focuses on the analysis of the euphemistic process in Ukrainian media. The approaches to the definition of the phenomenon of euphemism based on the concepts of domestic and foreign researchers are highlighted. The motivation of creating euphemisms in the media discourse and communicative potential of euphemistic units are analyzed.*

The research shows that significant impact of media on society manifested on many levels: the actual language, evaluation, conceptual, ideological and probably most clearly, communicative.

The author points out that the approach to this problem in linguistics mainly diachronic, etymological and dialectological, and focuses primarily on the causes of euphemism than to its own linguistic peculiarities. In particular, researchers focus on euphemisms associated with the original

taboo. In the language of media euphemism is mitigation device, which softens the language, camouflage and concealment of negative phenomena. Euphemisms used as a means of manipulation, especially in the speeches of politicians. In the main, in our view, the task euphemisms perform other functions such as unifying, game.

Key words: *euphemism, periphrasis, function, manipulative influence, mediastyle.*

Information about author: *Bulakh Maija Bohdanivna – post-graduate student of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: bulakh1@ukr.net.*

Булах М.Б.

ЭВФЕМИЗМЫ В МЕДИАТЕКСТЕ: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация. *В статье рассмотрены лингвальные особенности эвфемизмов на материале украинских медиа. Проанализированы подходы к определению явления эвфемизации и освещены вопросы функциональных особенностей эвфемизмов на основе концепций отечественных и зарубежных исследователей. Проанализированы мотивации создания эвфемизмов в медиадискурсе и коммуникативный потенциал эвфемистических единиц.*

Ключевые слова: *эвфемизм, перифраз, функция, манипулятивное воздействие, стиль массовой информации.*

Информация об авторе: *Булах Майя Богдановна – аспирант кафедры стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: bulakh1@ukr.net.*

Сучасні лінгвістичні дослідження мови медіа багато уваги приділяють вивченню маніпулятивного впливу засобів масової інформації на соціум. На сьогодні, як відомо, медіа комунікативно домінують серед інших текстів, формують світоглядні уявлення та ціннісні пріоритети.

Заміну слів і виразів, які мовець (автор тексту) вважає нетактовними, неввічливими або грубими на стилістично нейтральні, традиційно пов'язують із евфемізацією. Як відомо,

.....

це явище спирається на психологічні універсалиї сприйняття людиною світу, а тому й існує в різних мовах, зокрема, й у слов'янських та германських. Численні праці з аналізу евфемізмів в англійській мові, слов'янських мовах вивчають евфемізми в різних стильових репрезентаціях.

Удаючись до різноманітних способів евфемізації, мовець, як відомо, дотримується видозміненого способу подачі інформації. Нейтральні за формою формулювання, тобто евфемізми, часто свідомо використовують для маскування певних явищ та дій, вони дозволяють варіювати мовлення, словесно змінювати властивості та характеристики об'єктів або предметів. Відтак, використання евфемізмів призводить до поповнення вже існуючих у мові синонімічних рядів, тобто впливає на активні процеси розвитку мови.

Медіатизація сучасного життя, значний вплив медіа на соціум, чи не найкраще свідчить про зміни в масовій свідомості останніх десятиліть, що відбуваються в усьому світі. Цей вплив виявляється на багатьох рівнях: власне мовному, оцінному, концептуальному, ідеологічному й, очевидно найвиразніше, комунікативному.

Огляд англійської літератури з проблеми дозволяє вивести певний загальний підхід до евфемізмів у західноєвропейському мовознавстві. В сучасному розумінні евфемізм – це пом'якшений, двозначний перифрастичний вислів, який замінює неприємний для комунікантів вираз. А отже, евфемізми використовують для заміни слів і виразів, що здаються непристойними – наприклад, стосуються смерті, релігії, статевих стосунків, частин тіла.

У слов'янському мовознавстві евфемізм традиційно визначають як троп, що представляє собою непряме, прикрите, ввічливе, пом'якшувальне позначення якого-небудь предмета або явища [1, с. 521] та виникає внаслідок таких прагматичних причин: ввічливість, делікатність, благопристойність, прагнення завуалювати негативну сутність окремих явищ дійсності. Порівнюючи таке визначення з дефініціями, представленими в англійській літературі, бачимо, що розуміння евфемізму в цих

лінгвістичних концепціях є аналогічним. Зазначимо, що підхід до розглядуваного явища в мовознавстві переважно діахронічний, етимологічний і діалектологічний, та зосереджений передусім на причинах появи евфемізму, а не власне лінгвістичних особливостях. Зокрема, дослідники звертають увагу на евфемізми, пов'язані з первісними табу. На це вказує В. Москвін, який також актуалізує основні проблеми у вивченні евфемізмів: нечітке відокремлення евфемізмів від інших мовних явищ, зокрема прийомів шифрування мови; віднесеність евфемізмів до перифразів; зарахування евфемізмів до тропів (порівняймо з наведеним вище визначенням О. Ахманової [1]).

Механізм творення евфемізму, на нашу думку, полягає в тому, що евфемістичний вираз замінює табуйований вираз, виділяючи позитивні аспекти цільового домену, в той час як негативні аспекти приховані. І в цьому смислорозрізнавальний механізм творення евфемізму, що дозволяє ідентифікувати його в комунікації.

У науковій літературі знаходимо водночас різні підходи до аналізу евфемізму, які можуть бути скласифіковані, в основному, у дві групи: побудовані на екстралінгвістичних і власне лінгвістичних характеристиках явища. Традиційним є описовий аналіз явища евфемізації з позицій лексичної семантики і комунікативної прагматики, в той час як в літературі [5] висловлена й нова пропозиція для лінгвістичного визначення явища евфемізму, що починається з відмінності між словесним табу і лінгвістичним табу, а також концептуальним табу або концептуальною заборонаю (лінгвістична заборона).

Цей погляд заснований на детермінованих традицією концептуальних категоріях або реаліях, а отже, дає більш широке поняття евфемізму, не обмежуючись лексичною площиною і виходячи за рамки процесу простої заміни. З цим новим поглядом на явище, до пізнавального виміру, запропоновано нове визначення евфемізму, яке, на наш погляд, повніше відповідає своїй суті. З прагматичного погляду нове визначення бере до уваги відносний характер евфемізму, а

.....

також дискурсивні функції пізнаваних мовних процесів, оскільки лінгвістичний вираз не може безпосередньо бути визначений як евфемізм або дисфемізм, а тільки в певному контексті й у даній ситуації, де розкритий реальний сенс намірів мовця і функції виразу як комунікативної цінності. Зауважимо, нове визначення враховує різні аспекти комунікативного процесу: наприклад, інтенції мовця і слухача, або обставини часу, місця, аспекти, які висвітлюють соціальний і відносний характер евфемізму.

Евфемізм полягає також у трансформованій назві негативного з погляду мовця факту. Часто заміником виступає слово, яке у прямому значенні має інший зміст. Тому евфемізм лінгвістично складається з трансформації значення слова, або розширення його значення. Таким чином, евфемізм визначає зв'язок, який існує між буквальним значенням слова і його заміником [5, с. 729].

На наш погляд, у широкому розумінні евфемізм відноситься до синонімів, хоча він і не є прямим синонімом. А отже, при утворенні нових евфемізмів, особливо у мові ЗМІ, необхідно намагатися досягнути його правильного сприйняття слухачем, тому варто зважати на різні рівні сприйняття мовця і слухача (фонові знання, картину світу). Адже механізм евфемізації полягає, як вже було сказано, у заміні, приховуванні прямої номінації. Вторинні номінації, які замінюють табуйовані вислови, базуються на ментальних метафоричних образах, що визначаються способом мислення людини та її сприйняттям світу. Зважаючи на це, автору евфемізму необхідно враховувати фонові знання учасників комунікації. Разом із тим реципієнти мають взяти до уваги контекст та конситуацію вислову.

Синоніми й евфемізми, отже, – ономасіологічні явища, які використовує мовець, хоча для останніх необхідною є умова адекватного розуміння заміників або його конкретного використання з боку слухача. В цьому сенсі евфемізм пов'язаний із пояснювальним аспектом, який притаманний полісемії або омонімії, на відміну від прямих синонімів, де відсутня ця вимога [5, с. 731].

Евфемізація, відтак, – це "мовний акт, який є дискурсивним використанням мовцем деяких лексичних заміन – звичних, лексикалізованих, okazіональних або створених – що, шляхом мовних та паралінгвістичних одиниць, з урахуванням певного прагматично визначеного контексту або ситуації, дозволяють лексично нейтралізувати заборонену номінацію" [5, с. 732].

Як було зазначено, причиною породження евфемізму стала соціальна мотивація. Хоча іноді евфемістична заміна відбувається одночасно з погіршенням ясності спілкування. В усіх випадках, із комунікативного погляду, евфемізм є частиною стратегії, необхідної для максими ввічливості та за умови, що сенс повідомлення не втрачається.

У рамках сучасного підходу до аналізованого явища, на наш погляд, необхідно враховувати такі чинники:

- (1) актуальність заборони як психологічного та соціального факту, який генерує евфемістичну заміну;
- (2) чітке розмежування евфемістичного процесу та звичайної лексичної заміни;
- (3) увага до комунікативної мети, яка зумовлює процес евфемізації.

Разом із тим, дослідником має бути зосереджена увага на описі евфемізму не як лексичного замінника й не тільки в лексичній площині, і, насамперед, не як прямого відповідника процесу заміни. При такій постановці питання можна пояснити існування нелексичних евфемістичних замінників, як наприклад, жести, які не репрезентовані лексикою.

Новий підхід полягає в тому, що евфемізм слід розглядати не як лексичне явище, але як дискурсивне, в рамках прагматичного визначення, інтегрованого в комунікативну лінгвістику. В контексті цього підходу пропонується визначення евфемізму або дисфемізму як когнітивного процесу концептуалізації забороненого слова, яке виявляється в дискурсі шляхом використання мовних механізмів, включаючи різні види замінь: лексичну заміну, фонетичну заміну, морфологічну заміну, композицію або інверсію, синтагматичні угруповання

.....

або комбінації, що надають змогу в певному контексті або в певній прагматичній ситуації ослабити або, навпаки, посилити певний заборонений вислів [5, с. 738].

А отже, можна виділити дві основні функції евфемізмів – завуалювати та приховати неприємні, образливі вислови, реалії. Порівняймо з цього погляду підхід до функціональних особливостей евфемізмів у слов'янському і європейському мовознавстві.

Так, В. Москвін виділяє шість основних функцій евфемізмів: евфемізми для заміни слів, які лякають (наприклад, пов'язані зі смертю); для заміни назви неприємного об'єкта; для позначення того, що вважається непристойним, в основному пов'язане з фізіологічними потребами людини; "етикетні" евфемізми – використовуються для того, щоб уникнути образи співрозмовника або третьої особи; евфемізми, які маскують справжню суть позначуваного, зокрема, автор виокремлює серед них політичні евфемізми; евфемістичні замітники, які позначають непрестижні для даного соціуму професії.

Натомість австралійська дослідниця Кейт Беррідж пропонує також шість різних типів евфемізмів, відповідно до їхніх функцій [4, с. 66]. У класифікації Кейт Беррідж це:

Захисний евфемізм – щоб знівелювати негативне значення і уникнути образи.

Секретний евфемізм – щоб містифікувати й зображувати інформацію у фальшивому світлі, спотворювати.

Евфемізм, що надихає, – щоб підносити і підвищувати.

Провокаційний евфемізм – щоб викривати і спонукати.

Об'єднувальний евфемізм – щоб проявити солідарність і допомогти ідентифікувати групу. Такі евфемізми пов'язані з соціальними діалектами, як, зокрема, сленг і жаргон; виступають як засіб ідентифікації себе в групі або об'єднанні групи. Це периферійна функція евфемізму [4, с. 71].

Ігровий евфемізм – щоб веселитися й розважатися. Виявляється в мовних трансформаціях одиниць мови, яку використовують мовці часто в гумористичному контексті – створюють зі звичайних слів і фраз незвичні [4, с. 71].

Як бачимо, підходи до функціональної класифікації в лінгвістів, представників різних лінгвістичних шкіл, мають значні відмінності. Функції, що їх виділяє В. Москвін, відповідають першим двом функціям у класифікації К. Беррідж, яка, на противагу слов'янському досліднику, пропонує зовсім новий погляд на евфемізми, виходячи з таких смислів і назв, як ігровий евфемізм, надихаючий евфемізм. Українська дослідниця О. Селіванова, у свою чергу, виокремлює магічну, ідеологічну, етикетну, іронічну та криптофорну функції евфемізмів [3, с. 135]

Зауважимо, що лінгвістичні прийоми, які використовують при утворенні евфемізмів, можна розподілити на три основні групи за видом механізму заміни: аналогія, модифікація і запозичення. Функція евфемізму, отже, перебуває у відношеннях взаємозалежності зі способом його утворення [4, с. 72].

Звернімо увагу, одним із механізмів творення евфемізмів є прийом, при якому не створюють нові форми в мові, а використовують вже існуючі вирази як евфемізми. Найбільш розповсюдженим і вживаним є механізм аналогії. Процес аналогії полягає у перенесенні значення з одного контексту до іншого. Це також можна описати як тип внутрішнього запозичення, оскільки такі перенесення відбуваються в межах однієї мови.

Серед засобів аналогії, звичайно, найбільш поширеною є метафора, її аналіз водночас є найгрунтовнішим у дослідників. Також для утворення евфемізмів використовують синекдоху і метонімію. Особливим типом заміни є літота, в якій художньо зменшується значення предмета чи явища (у випадку з евфемізмом – забороненого).

Модифікація є загальною стратегією для створення евфемізму, щоб замаскувати заборонену тему за допомогою модифікації забороненого вислову. Один із таких прийомів – скорочення. Зокрема, для цього використовують акронім і абрєвіатуру [4, с. 75]. Мовець може навіть просто взяти початкову літеру забороненого слова – як приклад у англомовних текстах наводять моделі "F" слова. Ще одним із

засобів заміни є прийом еліпса, коли образливі слова просто опущені. В таких випадках в текстах можуть друкувати зірочки або заглушувати заборонені слова іншим звуком в ефірі.

На противагу стратегії скорочення існує прийом багатослівності, який включає в себе модифікацію первинного виразу. За формою такий заміник є перифразом, як зокрема, вираз *"людина з особливими потребами"* замість інвалід, або *"жінка бальзаківського віку"* замість *"жінка похилого віку"* (1 жовтня громадськість відзначає Міжнародний день *людей похилого віку* та День ветерана. До цього День *людей поважного віку* відзначали спочатку в Європі, потім свято поширилося у Сполучених Штатах і до кінця 80-х років стало відомим у всьому світі [30.09.2016. zik.ua]; Ольга ретельно приховувала *цікавий стан* за широким вбранням, проте від пильних папараці приховати цей факт було важко. [19.01.2016, ukrreal.info]).

Ще одним зі шляхів утворення евфемізмів є внутрішнє запозичення з діалектного багатства мови, наприклад з жаргону і сленгу тієї ж мови. Також у ролі евфемізмів можуть виступати технічні або медичні терміни. (Чому *"зелений змії"* страшніший за сепаратиста? [1.07.2015., zik.ua]; На Закарпатті *"зелений"* змії штовхнув батька на вбивство. [03.11.2016., aktualno.km.ua]; Навіть важко уявити, яку суму він збив на продажу порошку смерті: йдеться не про мільйони, а про мільярди доларів. [7.11.15., visnyk.lutsk.ua]; За словами охоронців, він приїхав у заклад, розсипав по столу білий порошок та нібито нюхав його. [17.08.2016, ar.volyn.ua]).

У медіа типовою є ситуація, коли процес евфемізації відображає мовну тенденцію до дотримання політичної коректності.

Для мовознавчого аналізу важливо розглянути такі аспекти, як функціонування евфемізмів, їх роль у мовленні та тривалість існування в мові (семантична стійкість і довговічність). Зауважимо, що термін їхнього життя в мові, період активного вжитку може значно відрізнитися залежно від стійкості традиції, соціальних і культурних трансформацій суспільства.

Лінгвісти К. Алан та К. Беррідж, досліджуючи евфемізми й табу в діакронії, вивели універсальний закон семантичної заміни: негативна конотація заміщує позитивну. Ефект цього закону полягає в тому, що багато евфемізмів набувають негативного значення з плином часу. З'являючись як нейтральний або навіть позитивний заміник забороненого слова, зміщуючи емоційну домінанту, з часом значення евфемізму прямо пов'язується із забороненим предметом чи явищем дійсності. Дослідники описують це як "звичайну долю евфемізмів – нейтральне слово стає негативним, оскільки замінює заборонене слово і тепер відкидається, в свою чергу" [4, с. 80]. На етапі виникнення евфемізм приховує негативне значення поняття, але згодом посилює зв'язок між евфемізмом і замінюваним ним поняттям як пряма назва. З часом евфемізм починає сприйматися як прямий відповідник забороненого або непристойного поняття і переходить до прямих найменувань, потребуючи нової заміни.

Незважаючи на цю закономірність, деякі евфемізми мають коротке життя і не затримуються досить довго, щоб стати непридатними для вживання. Багато з таких виразів просто зникають, перш ніж набувають негативної конотації.

При дослідженні евфемізмів, на наше переконання, необхідно залучати до аналізу не лише самі евфемічні вирази, але й той соціально-культурний фон та мовне оточення, на тлі якого в них виникає потреба.

Особливо частотним на сучасному етапі є вживання евфемізмів у медіа. Це пов'язане, як сказано вище, з природою медіа, їхніми функціями. В текстах ЗМІ, зокрема, в публічних виступах політиків, часто з метою політкоректності, використовують саме евфемізми. У працях, присвячених евфемізмам у політичному дискурсі, дослідники доводять, що евфемізми відіграють особливу роль для соціальної комунікації. Дійсно, евфемізм постійно використовується в політичній мові та відповідає потребі політиків із метою підтримки їх позитивного іміджу. Активне використання евфемізмів у мовленні політиків можна пояснити також вимогою з боку

політичних партій, які вони представляють, або через необхідність виглядати толерантним. Словесна ввічливість відіграє важливу роль й у мовній стратегії політиків, щоб завоювати прихильність людей. Якщо взяти до уваги, що в сучасному суспільстві багато табу, пов'язаних із соціальними аспектами (вік, раса, стать, матеріальне становище) і, отже, "соціальні санкції" застосовують до поведінки, яка розглядається як образлива або, принаймні, неввічлива в межах даного соціального контексту, вживання евфемізмів є закономірним. Зрозуміло, що ця соціальна санкція – це саме те, що політики, та публічні люди загалом, намагаються уникнути за допомогою евфемізмів [7, с. 3].

Перифраз у цьому випадку є одним з прийомів евфемістичних заміन, тому що застосовується з метою уникнення прямого називання того, що вважається неприємним або потенційно може образити. Для заміни слів, які могли б спровокувати дискомфорт у спілкуванні, свідомо обираються альтернативні, менш експресивні [7, с. 10].

Цей тип перифрастичних назв розглядають у лінгвістиці як соціально прийнятний спосіб замаскувати жорстоку реальність і при цьому уникнути дискримінації щодо соціально незахищених груп населення. Політичні особи вдаються до таких засобів, щоб не виглядати жорсткими у ставленні до уразливих груп та осіб і, таким чином, підтримати свій імідж [7, с. 11].

Поява перифрази стимулюється, як правило, позамовними факторами. Він виникає у зв'язку з бажанням мовця дати предметові, явищу чи дії певну емоційну оцінку або у зв'язку з певними евфемістичними причинами (наприклад, *"володар пекла"* замість диявол). Відтак, одним із важливих із функціонального погляду видів перифраз є евфемістичні перифрази. Вони вживаються для завуальовування негативних за значенням (морального або політичного погляду) слів; заміни різких, грубих слів і виразів, явищ, які соціально й культурно не сприймаються як правильні (вади, недоліки суспільства і

людини). Смісл понять не змінюється, але форма вираження є більш прийнятною для суспільної комунікації.

На рівні лексики ефект політичного евфемізму видно більш чітко. Підкреслимо, більшість евфемізмів виникають саме на рівні слова – насамперед шляхом применшення. Проте політичний евфемізм не може розглядатися виключно як лексико-семантичний процес. Він також працює на рівні пропозиції через набір дискурсивних тактик, що діють на мовленнєву поведінку, яка не відповідає законам ввічливості [7, с. 14].

У мові ЗМІ евфемізми стають засобом мітигації, тобто пом'якшення мови, маскуванню та приховуванню негативних явищ, що може переслідувати як позитивні, так і негативні цілі. Евфемізми використовують як засіб маніпуляції, особливо у промовах політиків. Крім основного, на наш погляд, завдання, евфемізми виконують й інші функції – об'єднувальну, ігрову, що ілюструє реальне життя мови. Поява евфемізмів у мові ЗМІ зумовлена не тільки соціальними та політичними факторами, вони є свідченням інтелектуалізації мовної свідомості українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 606 с.
2. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования / В.П. Москвин // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 58-70.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
4. Allan K. Forbidden Words : Taboo and the censoring of language / K. Allan, K. Burridge. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006 – 303 p.
5. Casas M. Towards a new approach to the linguistic definition of euphemism / M. Casas. – Language Sciences. – 2009. – Vol. 31. – P. 725-739.
6. Coulson S. Blending and coded meaning : Literal and figurative meaning in cognitive semantics / S. Coulson, T. Oakley. – Journal of Pragmatics. – 2005. – Vol. 37. – P. 1510-1536.

7. Crespo-Fernández E. Euphemisms and political discourse in the British regional press / E. Crespo-Fernández. – Brno studies in English. – 2014. – Vol. 40, iss. 1. – P. 5-26.

ДЖЕРЕЛА

- aktualno.km.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aktualno.km.ua>
 ar.volyn.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar.volyn.ua>
 zik.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zik.ua>
 ukrreal.info [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrreal.info>
 visnyk.lutsk.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.lutsk.ua>

REFERENCES

1. Akhmanova O.S. *Dictionary of linguistic terms* [Slovar lnhvisticeskikh terminov] / O.S. Akhmanova. – M. : Sovetskaya entsyklopediya, 1969. – 606 s.
2. Moskvina V.P. *Euphemisms : communication system, functions and methods of creation* [Eufemizmy : systemnyie svyazy, funktsyy y sposoby obrazovaniia] / V.P. Moskvina // *Voprosy yazykoznaviia*. – 2001. – № 3. – S. 58-70.
3. Selivanova O.O. *Modern linguistics : encyclopedia* [Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia] / O.O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia – K., 2006. – 716 s.
4. Allan K. *Forbidden Words : Taboo and the censoring of language* / K. Allan, K. Burridge. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006 – 303 p.
5. Casas M. Towards a new approach to the linguistic definition of euphemism / M. Casas. – *Language Sciences*. – 2009. – Vol. 31.– P. 725-739.
6. Coulson S. Blending and coded meaning : Literal and figurative meaning in cognitive semantics / S. Coulson, T. Oakley. – *Journal of Pragmatics*. – 2005. – Vol. 37. – P. 1510-1536.
7. Crespo-Fernández E. Euphemisms and political discourse in the British regional press / E. Crespo-Fernández. – Brno studies in English. – 2014. – Vol. 40, iss. 1. – P. 5-26.

RESOURCES

- aktualno.km.ua [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu :
<http://aktualno.km.ua>
- ar.volyn.ua [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu :
<http://ar.volyn.ua>
- zik.ua [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu : [http:// zik.ua](http://zik.ua)
- ukrreal.info [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu :
<http://ukrreal.info>
- visnyk.lutsk.ua [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu :
<http://visnyk.lutsk.ua>

Дата надходження до редакції – 28.10.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 15.11.2016 р.

.....
**АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В АВТОРСЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ**

УДК 81`25

Дорофєєва М.С.

**УНІВЕРСАЛІЇ ПЕРЕКЛАДУ
В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИКИ**

***Анотація.** У статті розглянуто зміст поняття "перекладацькі універсалії" крізь призму синергетики. Виявлено розбіжність між семіотичним та синергетичним розумінням універсалії перекладу. Запропоновано визначення поняття "синергетичні універсалії" в теорії перекладу. Встановлено перелік синергетичних універсалій для перекладу-процесу та перекладу-результату.*

***Ключові слова:** перекладацькі універсалії, мовні універсалії, синергетичні універсалії, синергетична система перекладу, рівень самоорганізації, синергізм, синергія, атрактор, репелер.*

***Інформація про автора:** Дорофєєва Маргарита Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри германської філології і перекладу; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
E-mail: margarita_dorofeeva@hotmail.com.*

Dorofeyeva M.S.

**TRANSLATION UNIVERSALS
IN THE CONTEXT OF SYNERGETICS**

***Abstract.** The article is devoted to the translation universals' concept from a synergetic point of view. The different concepts marked with a term "universal" in linguistics, translation theory and synergetics were looked upon. The difference between a semiotic and synergetic mean of the term "universal" in translation theory was founded out. The definition for the concept "synergetic universals" in translation was brought to a focus.*

Synergetic universals are defined as immanent regularities in translation functioning, which are common for all intelligent social systems of high complexity. Synergetic universals for the translation process and translation result were determined as well. To the synergetic universals of translation -as-process belong synergism, synergy and self-organization of translation system. The synergetic universals of translation-as- result involve attractors and repellers, situated on external level, internal level and on target culture' level of synergetic translation system.

Keywords: translation universals, language universals, synergetic universals, synergetic translation system, self-organization level, synergism, synergy, attractor, repeller.

Information about author: Dorofeyeva Margaryta Sergiyivna – PhD, associate professor; associate professor of department of German philology and translation; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: margarita_dorofeeva@hotmail.com.

Дорофеева М.С.

УНИВЕРСАЛИИ ПЕРЕВОДА В КОНТЕКСТЕ СИНЕРГЕТИКИ

Аннотация. В статье рассмотрено содержание понятия "переводческие универсалии" сквозь призму синергетики. Обнаружено различие между семиотическим и синергетическим пониманием универсалий перевода. Предложено определение понятия "синергетические универсалии" в теории перевода. Установлен перечень синергетических универсалий для перевода-процесса и перевода-результата.

Ключевые слова: переводческие универсалии, языковые универсалии, синергетические универсалии, синергетическая система перевода, уровень самоорганизации, синергизм, синергия, аттрактор, репеллер.

Информация об авторе: Дорофеева Маргарита Сергеевна – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры германской филологии и перевода; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: margarita_dorofeeva@hotmail.com.

На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук все більше дослідників розглядають мову як надскладний багаторівневий об'єкт, що функціонує за принципами самоорганізації [12, с. 34; 3; 10, с. 7].

Синергетичний характер мовної системи докладно висвітлено, зокрема, у працях представників німецької та вітчизняної шкіл лінгвосинергетики [див., напр., 4; 11; 17].

У семіотично-процесуальному значенні переклад подібно до мови демонструє ознаки надскладних утворень, здатних до самоорганізації [8, с. 81]. Доречність аналогії між двома системами пояснюється тим, що мова й переклад мають однакову комунікативну природу, пов'язану з передачею інформації. Різниця полягає лише в опосередкованій формі комунікації при перекладі.

Розглядаючи синергетичні паралелі між мовою і перекладом, серед спільних ознак обох системних утворень слід згадати мовні й перекладацькі універсалії. В терміносистемах суміжних гуманітарних наук ці поняття отримують одне позначення – *універсалії*. Втім, доцільно уточнити зміст наведених понять, оскільки в категорійно-поняттєвому апараті лінгвістики й перекладознавства вони не тотожні. Цим зумовлюється **актуальність** нашої розвідки.

Пропоноване дослідження має на **меті** встановити універсалії перекладу з погляду синергетики. Поставлена мета передбачає вирішення таких конкретних **завдань**: 1) розділити категорії "мовні універсалії" та "перекладацькі універсалії" за змістом поняття; 2) розглянути тлумачення поняття "перекладацькі універсалії" у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві; 3) запропонувати власне визначення категорії "синергетичні універсалії перекладу"; 4) встановити перелік синергетичних універсалій у перекладі; 5) класифікувати синергетичні універсалії з огляду на процес і результат перекладу.

За даними Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна, загальна теорія перекладу розглядає "проблеми, що мають основоположне значення для науки про переклад,

тобто перекладацькі універсалії. В цьому плані загальна теорія перекладу слідує за лінгвістикою. Але лінгвістичні універсалії стосуються явищ, які прослідковуються у всіх мовах світу, а перекладацькі універсалії властиві усім видам і формам перекладу" [9, с. 124].

У словниковій статті під назвою "Перекладацькі універсалії" наведені два тлумачення цієї категорії: 1) *поняття і категорії* перекладу, які існують незалежно від умов перекладу, жанрового характеру текстів та контактуючих мов. До перекладацьких універсалій можна віднести інваріант, повідомлення, способи перекладу, відповідники, одиницю перекладу; 2) явища та категорії, властиві усім різновидам перекладацької діяльності: схема процесу перекладу, інваріант перекладу, одиниці перекладу [9, с. 150].

У статті "Лінгвістичні універсалії" згаданого джерела поняття мовних універсалій тлумачиться так: 1) загальні риси, властиві мові загалом, які, відповідно, виявляються у всіх мовах світу; 2) мовні явища, властиві усім мовам (наприклад, займенники, категорія числа) [9, с. 98].

Розглянемо тлумачення категорії перекладацьких універсалій, запропоноване у західноєвропейській теорії перекладу. Так, у монографії румунської дослідниці Магди Жанрено фіксуємо більш узагальнене визначення: "універсалії перекладу – сукупність всіх елементів, які зустрічаються під час перекладу (мовної або позамовної природи)" [16, с. 238]. В енциклопедії перекладознавства під редакцією Мони Бейкер знаходимо таку дефініцію перекладацьких універсалій: "якості та ознаки перекладацького процесу, які існують незалежно від характеристик конкретних мовних пар у процесі перекладання" [18, с. 288]. Авторка словникової статті у згаданій енциклопедії Сара Лавіоза-Брейтвейт наводить перелік конкретних явищ, які належать до перекладацьких універсалій: 1) спрощення і зменшення повторів у цільовому тексті (ЦТ) по відношенню до оригіналу; 2) експлікація у ЦТ; 3) нормалізація ЦТ; 4) перенесення дискурсу (*discourse transfer*) та інтерференція у

ЦТ; 5) диференційна дистрибуція повідомлень у цільовій мові [18, с. 289-291].

Вивчаючи питання впливу перекладацької діяльності на стан культури-приймача, М. К. Гарбовський підкреслює той факт, що "незалежно від історичної обумовленості, умов комунікації, мовних комбінацій, які стикаються у перекладі, розбіжностей у прагматичній орієнтованості переклад як особливий вид мовленнєвої діяльності дозволяє виявити *універсальні іманентні якості*" [2, с. 3-4]. Саме такі якості ототожнюються з перекладацькими універсальями. Наприклад, Мона Бейкер визначає універсалії перекладу як риси, що виявляються у перекладних, але відсутні у неперекладних текстах, причому такі риси не стають результатом взаємного впливу мовних систем [14, с. 225].

Як бачимо, визначення перекладацьких універсальій в даному випадку обмежується розрізняльними характеристиками мовного та дискурсивно-текстового характеру, притаманними текстам цільової мови в порівнянні з вихідними текстами і паралельними текстами, створеними мовою оригіналу.

Український перекладознавець С. В. Засекін виділяє три підходи до наукового вивчення універсальій перекладу: 1) розгляд історичних та соціальних детермінант перекладу; 2) типові мовні риси перекладу, спільні для всіх цільових текстів; 3) когнітивні процеси обробки та передачі інформації, які зумовлюють появу перекладацьких універсальій. Беручи до уваги синтез усіх названих підходів, дослідник висуває гіпотезу про психолінгвістичну природу перекладацьких універсальій. Як результат психолінгвістичного експеримента, зокрема, на матеріалі зіставного аналізу оригіналу та версій перекладу художнього тексту, вчений пропонує поняття "психолінгвістичні універсальії" [5, с. 112]. На базі емпіричного дослідження були виділені такі типові риси цільових текстів: (а) збільшення обсягу перекладу порівняно з оригіналом; (б) експлікація синтаксичних зв'язків у тексті перекладу шляхом уведення дискурсивних маркерів у цільовий текст; (в) стереотипізація перекладного тексту; (г) спрощення тексту

перекладу за рахунок зменшення обсягу лексичного складу та підвищення частоти вживання окремих лексем [5, с. 115]. Водночас дослідник не акцентує увагу на суто мовних явищах, які зустрічаються в перекладних текстах, а підкреслює своє розуміння психолінгвістичних універсалій як *імовірнісних суб'єктивних рішень* перекладача, пов'язаних з евристичним вибором стратегії перекладу.

Російська дослідниця Є. Краснопеєва, розглядаючи взаємодію понять "перекладний дискурс" та "перекладацькі універсалії", також орієнтується на реалізацію універсалій у тексті перекладу. Вона розуміє універсалії перекладу як "відображення впливу особливостей ментальних операцій в процесі перекладу, а також прагматичного складника прототипної комунікативної ситуації, в межах якої породжується перекладний дискурс" [7, с. 110].

Отже, можна зробити висновок, що категорія перекладацьких універсалій має дивергентні тлумачення як у вітчизняній, так і в зарубіжній теоріях перекладу. Більшість перекладознавців розуміють універсалії перекладу за аналогією з семантичними (мовними) універсаліями, презентуючи конкретні реалізації таких явищ у перекладних текстах. Такий підхід пояснюється дослідженнями універсалій перекладу переважно з позицій корпусного перекладознавства – перспективного напрямку теорії перекладу, пов'язаного із комп'ютерною обробкою великих баз даних (корпусів) оригіналів, перекладів та паралельних текстів, що належать до вибіркового об'єкта розвідки.

Ми, у свою чергу, ототожнюємо універсалії перекладу не з типовими результатами перекладацьких рішень, які реалізуються в цільовому тексті, а з набором універсальних категорій, притаманних будь-якому виду перекладацької діяльності.

З погляду синергетики переклад становить *надскладну систему зовнішнього та внутрішнього рівнів самоорганізації своїх компонентів, яка відзначається набором синергетичних універсалій*. Відтак, під універсалією ми розуміємо не типові

мовні риси перекладних текстів, а універсальні закономірності, притаманні будь-якому виду перекладу незалежно від жанру тексту й пари мов.

У плані виокремлення синергетичних універсалій плідною для нашого дослідження виявилась розвідка Т. І. Домброван, представлена у статті "Лінгвосинергетика: від бінарності до тернарності" [4, с. 341-348]. Авторка розглядає системні тріади категорій лінгвосинергетики, базуючись на синергетичній методології конструктивізму. У статті досліджуються полікомпонентні єдності (тріади) фундаментальних категорій лінгвістики та філософії як засоби відновлення цілісності синергетичної системи мови. Інакше кажучи, тріади використовуються у вигляді інструментів синтезованого опису мовної системи. Дослідниця звертає увагу на три онтологічні властивості мови з погляду синергетики: відкритість, нелінійність, когерентність [4, с. 343].

Суть поняття самоорганізації репрезентовано за допомогою тріади рівноправних компонентів "нелінійність – відкритість – когерентність", всередині якої кожен з них знаходиться у відношеннях комплементарності, а третій компонент слугує мірою суміщення двох інших компонентів [1, с. 26]. Т. І. Домброван справедливо вважає тріади інструментом синтезу, на відміну від класичних діад типу "синхронія-діахронія", "план вираження-план змісту", "мова-мовлення", що функціонують як засоби аналізу об'єкта шляхом розділу останнього на опозиції [4, с. 344].

У класичній семіотиці знаходимо приклади існування тріад (трикутників) для пояснення понять знаку, знакової системи та перебігу процесів означення. Так, Ю. С. Степанов наводить визначення знакової системи як "матеріального посередника, що слугує обміну інформацією між двома іншими матеріальними системами" [13, с. 90]. У свою чергу, дефініція поняття "знак", на думку вченого, детермінується визначенням знакової системи, тобто знак є посередником між двома різними системами [13, с. 92].

Відношення між знаком-посередником та двома іншими компонентами семіотичної системи, за Ю.С. Степановим, представлене у формі лінії, відтак, має місце лінійність, закритість та детермінованість. Утім, сам автор підкреслює, що згадана схема стосується лише найпростіших форм знаків і втрачає актуальність у випадку її використання у надскладних системах, наприклад, у мові. Тому для високо розвинених семіотичних систем було запропоновано інше відношення, відоме під назвою семантичний трикутник Г. Фреге [15, с. 28]. Отже, можна пересвідчитись, що в семіотиці, починаючи з кінця ХІХ століття, вже існувала тріада як інструмент синергетичного опису процесів означення всередині системи мови.

На нашу думку, елементи синтезу у вигляді тріад цілком можливо застосувати для опису синергетичної системи перекладу. З цією метою скористаємось концепцією тернарності категорій і запропонуємо власну тріаду представлення перекладацького процесу з позицій синергетики (див. Схему 1):

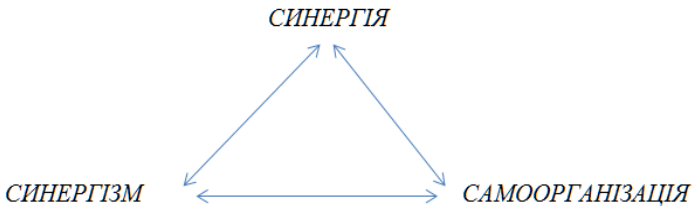

Схема 1. Синергетична тріада процесу перекладу

На схемі представлено три категорії-детермінанти відкритої системи процесу перекладу крізь призму синергетики. Як ми вже згадували, переклад становить надскладну систему зовнішнього та внутрішнього рівнів самоорганізації своїх компонентів із певним набором синергетичних універсалій. Оскільки синергетичне знання ґрунтується на "принципі циклічної причинності між елементами та системою в цілому, поведінкою елементів та параметрами порядку, системою і навколишнім середовищем, суб'єктом і об'єктом" [6, с. 16],

.....

можна припустити, що самоорганізація системи в цілому упорядковується фазами синергізму та синергії.

Таким чином, синергетична система перекладу є системою самоорганізації, яка на кожному рівні свого функціонування проходить через фази синергізму та синергії своїх елементів. Наприклад, на внутрішньому рівні самоорганізації здійснюється робота перекладача безпосередньо з текстом повідомлення, яка включає синергізм та синергію першого і другого порядку.

У першій фазі перекладацького процесу транслятор сприймає інформацію та розуміє ("девербалізує") повідомлення. Результат першої фази перекладу, тобто розуміння вихідного тексту або його частин з боку перекладача ми називаємо *синергією першого порядку*. Втім, синергія не може відбутися без синергізму, тобто процесу когерентної взаємодії елементів, у даному випадку когнітивних зусиль виконавця перекладу (узгодженої послідовності нейронних зв'язків у його мозку). У другій фазі трансляції перекладач знову вдається до когнітивних зусиль з метою ревербалізації повідомлення – відбувається синергізм. Результат синергізму другого порядку становить остаточне формулювання повідомлення цільовою мовою (синергія), відоме як результат перекладу.

Відтак, усі компоненти синергетичної тріади перекладацького процесу взаємозумовлені та функціонують у кооперативній взаємодії, оскільки без синергізму та синергії немає самоорганізації системи, а без потенційної здатності системи до такої самоорганізації у ній не можуть відбутись ані синергізм, ані синергія. У свою чергу, потенційну здатність системи до самоорганізації визначають її базові синергетичні характеристики відкритості, нелінійності та когерентності.

У запропонованому вище визначенні перекладу як синергетичної системи залишається відкритим питання про синергетичні універсалії. З нашого погляду, до таких універсалій належать саме категорії синергетичної тріади процесу перекладу: синергізм, синергія та самоорганізація. Оскільки можна стверджувати, що процес перекладу становить

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

таку саму відкриту нелінійну когерентну систему, як і мова, ми відносимо *самоорганізацію* з її складовими *синергізмом* та *синергією* до синергетичних універсалій перекладу. Згадані категорії характеризують будь-які види і форми перекладу, незалежно від пари мов, тому що відтворюють універсальні закономірності обробки та передачі інформації у надскладних системах.

Якщо далі розвивати думку про синергетичні універсалії перекладу, не обмежуючись лише процесуальним аспектом перекладацької діяльності, можна висунути гіпотезу про синергетичну тріаду категорій перекладу-як-результату.

Ми вважаємо, що на відміну від трансляції *транслят* матиме інші складові тріади універсальних категорій (див. Схему 2).

Наведена схема висвітлює три синергетичні універсалії перекладу, які характеризують його кінцевий результат – транслят. На основі наведеної тріади можна визначити *результат перекладу* як реалізацію синергетичної взаємодії внутрішнього та зовнішнього рівнів самоорганізації перекладацького процесу із культурою-приймачем. Під атракторами та репелерами кожного рівня ми розуміємо доміанти перекладу й обмежувальні фактори відповідно.

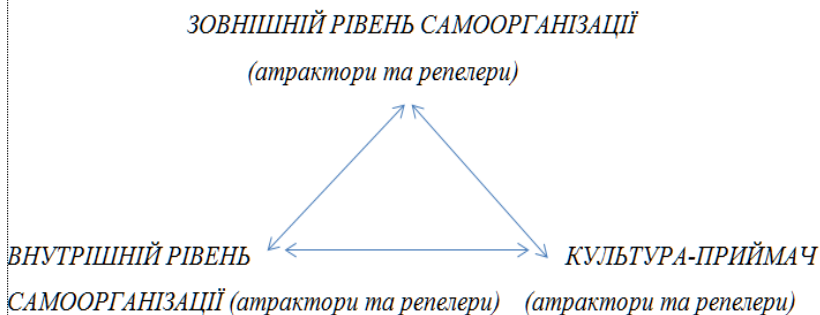

Схема 2. Синергетична тріада результату перекладу

Відображення внутрішнього рівня самоорганізації у трансляті стосується відношень *еквівалентності* між

оригіналом і транслятом, зовнішній рівень включає відношення *адекватності*, пов'язані з екстралінгвістичними факторами, зокрема, перекладацькою компетенцією та дискурсом. Вплив фактора культури на переклад реалізується через *прийнятність* транслята в цільовій культурі, яка може мати різні ступені: центральна або маргінальна роль перекладу, "непрозорість" перекладу серед паралельних текстів цільовою мовою або, навпаки, "прозорість" транслята як зразок нового жанру для культури-приймача. Отже, на підставі проведеного аналізу поняття універсалій можна зробити такі **висновки**.

1. Категорія "мовні (семантичні) універсалії" включає сукупність *лінгвістичних явищ*, які є спільними для всіх мов світу й реалізуються на рівні мови. Категорія перекладацьких універсалій охоплює сукупність *понять і категорій*, властивих усім видам і формам перекладу незалежно від пари мов, жанру текстів і характеру перекладацької діяльності.

2. Наукове визначення універсалій перекладу відбувається у двох напрямках: з одного боку, під універсаліями розуміють типові риси перекладних текстів, не пов'язані зі структурно-мовними розбіжностями, які не мають місце у паралельних текстах, створених цільовою мовою. З іншого боку, універсалії перекладу ототожнюють з категоріями, якостями або ознаками, що існують незалежно від виду перекладу, типу текстів та пари мов.

3. *Синергетичні універсалії* становлять іманентні закономірності функціонування перекладу, спільні для надскладних систем розумової природи, причому такі універсалії розрізняються для перекладу-процесу та перекладу-результату.

4. З огляду на *процес перекладу* було виділено такі синергетичні універсалії: синергізм, синергія, самоорганізація. До синергетичних універсалій, які реалізуються в *результаті перекладу*, належать: (1) атрактори (A) та репелери (R) внутрішнього рівня самоорганізації (маркери еквівалентності); (2) A та R зовнішнього рівня самоорганізації (маркери

адекватності); (3) А та R культури-приймача (маркери прийнятності).

Беручи до уваги два основних тлумачення перекладацьких універсалій, прийняті в перекладознавстві, **перспективною** досліджень у цьому напрямі можна вважати розгляд опозиції *семіотичні vs. синергетичні універсалії перекладу*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранцев Р.Г. Синергетика в современном естествознании/ Р.Г. Баранцев / Предисл. Г.Г. Малинецкого. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 160 с.
2. Гарбовский Н.К. Перевод и "переводной дискурс" / Н.К. Гарбовский // Вестн. Моск. ун-та. – 2011. – № 4. – Сер. 22. Теория перевода. – С. 3–19.
3. Герман И.А. Лингвосинергетика : Монография / И.А. Герман. – Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
4. Домброван Т.И. Лингвосинергетика : от бинарности к тернарности / Т.И. Домброван // Слов'янський збірник : Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 341-348.
5. Засєкін С.В. Імовірність чи закономірність? Про психолінгвістичні універсалії в перекладі / С.В.Засєкін // Вісник СумДУ, 2006. – №11 (95). – С.110-117.
6. Князева Е.Н. Основания синергетики : Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2011. – 264 с.
7. Краснопеєва Е.С. О месте понятия "переводческие универсалии" в исследованиях переводного дискурса / Е.С.Краснопеєва // Вестник Челябинского государственного университета. – 2015. – № 27 (382). – Филологические науки. – Вып. 98. – С. 108-113.
8. Кушнина Л.В. Перевод как синергетическая система / Л.В.Кушнина // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – Вып. 3(15).– 2011. – С. 81-86.
9. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л.Нелюбин. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
10. Пиотровский Р.Г. Лингвистическая синергетика: исходные положения, первые результаты, перспективы / Р.Г.Пиотровский. – СПб. : Изд-во С.-Пб. гос. ун-та, 2006. – 160 с.

11. Синергетика в филологических исследованиях : монография / Т.И. Домброван, С.М. Еникеева, Л.С. Пихтовникова, А.Н. Приходько [и др.] ; под общ. ред. проф. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. – 340 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник / О.О.Селіванова. – Полтава : Довкілля_К, 2008. – 712 с.
13. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
14. Baker M. Corpus Linguistics and Translation Studies : Implications and Applications / Mona Baker // Text and Technology : In honour of John Sinclair. – Amsterdam, 1993. – P. 223–243.
15. Frege G. Über Sinn und Bedeutung / Gottlob Frege // Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. – Leipzig, 1892.
16. Jeanrenaud M. Universalien des Übersetzens / Magda Jeanrenaud // Julia Richter, Larisa Schippel (Hg.) – Berlin, Frank&Timme, 2014. – 340 S.
17. Köhler R. Elemente der synergetischen Linguistik / R.Köhler // Glottometrika 12. – Bochum : Brockmeyer, 1990. – S. 179-187.
18. Laviosa-Braithwaite S. Universals in translation / Sara Laviosa-Braithwaite // Baker M. (ed.) / Routledge's Encyclopedia of Translation Studies. – London and New York : Routledge, 1998.

REFERENCES

1. Barancev R.G. *Synergetics in modern natural sciences* [Синергетика в современном естествознании] / R.G. Barancev. – М. : Knizhnyj dom "LIBROKOM", 2009. – 160 p.
2. Garbovskij N. K. *Translation and "translation discourse"* [Perevod i "perevodnoj diskurs"] / N.K. Garbovskij // Vestn. Mosk. un-ta. – 2011. – № 4. – Ser. 22. Teoriya perevoda. – P. 3-19.
3. German I.A. *Linguosynergetics : monograph* [Лингвосинергетика : Монографія] / I.A. German. – Barnaul : Izd-vo Altajskoj akademii ekonomiki i prava, 2000. – 168 p.
4. Dombrovan T.I. *Linguosynergetics : from binarity to ternary* [Лингвосинергетика : от бинарности к тернарности] / T.I. Dombrovan // Slov'yanskij zbirnyk. – 2012. – Vyp. 17. – Ch. 2. – P. 341-348.
5. Zasekin S.V. *Probability or regularity? About psycholinguistic universals in translation* [Imovirnist' chi zakonimist'?

Pro psiholingvisyichni universaliiyi v perekladii] / S.V. Zasekin // Visnyk SumDU, 2006. – №11 (95). – S. 110-117.

6. Knyazeva E.N. *Synergetical foundation : a man constructing himself and his future* [Osnovaniya sinergetiki : Chelovek, konstruiruyushhij sebya i svoe budushhee] / E.N. Knyazeva, S.P. Kurdyumov. – M. : Knizhnyj dom "LIBROKOM", 2011. – 264 p.

7. Krasnopeyeva E.S. *About translation universals' concept and its place in the translation discourse research* [O meste ponyatiya "perevodcheskie universaliiyi" v iissledovaniyah perevodnogo diskursa] / E.S. Krasnopeyeva // Vestnik Chelyabinskogo gos. un-ta. – 2015. – № 27 (382). – V.98. – p. 108-113.

8. Kushnina L.V. *Translation as a synergetic system* [Perevod kak sinergeticheskaya sistema] / L.V. Kushnina // Vestnik Permskogo universiteta – Vyp. 3 (15).– 2011. – P. 81-86.

9. Nelyubin L.L. *Translation thesaurus* [Tolkovyj perevodovedcheskij slovar'] / L.L. Nelyubin. – M. : Flinta : Nauka, 2003. – 320 p.

10. Piotrovskij R.G. *Linguosynergetics: basic ideas, results, perspectives* [Lingvisticheskaya sinergetika: ishodnye polozheniya, pervye rezul'taty, perspektivy] / R.G. Piotrovskij. – SPb. : S.-Pb. gos. un-t, 2006. – 160 p.

11. *Synergetics in philological research* [Sinergetika v filologicheskikh iissledovaniyah] / T.I. Dombrovan, S.M. Enikeeva [i dr.]. – Kh. : KhNU imeni V.N.Karazina, 2015. – 340 p.

12. Selivanova O.O. *Modern linguistics : research trends and problems* [Suchasna lingvistika : napryami ta problemi] / O.O. Selivanova. – Poltava : Dovkillya_K, 2008. – 712 s.

13. Stepanov Y.S. *Language and method. About a modern philosophy of language* [Yazyk i metod. K sovremennoj filosofii yazyka] / Y.S. Stepanov. – M. : Yazyki russkoj kul'tury, 1998. – 784 s.

14. Baker M. *Corpus Linguistics and Translation Studies : Implications and Applications* / Mona Baker // Text and Technology : In honour of John Sinclair. – Amsterdam, 1993. – P. 223–243.

15. Frege G. *Über Sinn und Bedeutung* / Gottlob Frege // Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. – Leipzig, 1892.

16. Jeanrenaud, M. *Universalien des Übersetzens* / Magda Jeanrenaud // Julia Richter, Larisa Schippel (Hg.) – Berlin, Frank&Timme, 2014. – 340 s.

17. Köhler R. *Elemente der synergetischen Linguistik* / R.Köhler // Glottometrika 12. – Bochum : Brockmeyer, 1990. – S. 179-187.

18. Laviosa-Braithwaite, S. *Universals in translation* / Sara Laviosa-Braithwaite // Baker M. (ed.) / Routledge's Encyclopedia of Translation Studies. – London and New York : Routledge, 1998.

Дата надходження до редакції – 3.10.2016 р.
Дата затвердження редакцією – 20.10.2016 р.

УДК 811.161.2:141.338:616.3

*Шевченко Л.І.,
Шматко В.І.*

СИНКРЕТИЗМ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАУКОВІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МЕДИЧНОГО ЗНАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано домінуючу характеристику сучасної стоматологічної термінології – синкретизм. Апробовано тезу щодо "нерозрізняювальної цілісності" у фаховій метамові медичних термінопонять (загальних і спеціальних), а також термінів суміжних галузей знання, що фармакологічно й технологічно забезпечують стоматологічну теорію і практику. Розглянуто аспекти лексико-семантичного і понятійного паралелізму стоматологічних термінів української та англійської мов.

Ключові слова: стоматологія, стоматологічна терміносистема, синкретизм стоматологічної термінології, метамова науки, теоретична і практична медицина, загальнонаукова термінологія, спеціальна термінологія.

Інформація про авторів: Шевченко Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: style_m_k@ukr.net;

Шматко Володимир Іванович – кандидат медичних наук, доцент; доцент кафедри дитячої терапевтичної стоматології та профілактики стоматологічних захворювань; стоматологічний факультет; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця.

*Shevchenko L.I.,
Shmatko V.I.*

SYNCRETISM OF DENTAL TERMINOLOGY IN SCIENTIFIC REPRESENTATION OF MEDICAL KNOWLEDGE

Abstract. *The article touches upon the problem of syncretism as dominant characteristic of modern dental terminology. The authors investigate the integrity of medical terms in the scientific metalanguage with the terms of other branches of professional knowledge, that technologically and pharmacologically provide dental theory and practice. The aspects of lexical-semantic and conceptual parity of dental terms in Ukrainian and English languages are also analyzed in the article.*

Keywords: *stomatology, dental terminological system, syncretism of dental terminology, metalanguage of science, theoretical and practical medicine, general scientific terminology, special terminology.*

Information about authors: *Shevchenko Larysa Ivanivna – doctor of philology, professor; head of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: style_m_k@ukr.net;*

Shmatko Volodymyr Ivanovych – candidate of medical sciences, associate professor; associate professor of department of pediatric dentistry and prevention of dental diseases; stomatological faculty; National O.O. Bohomolets medical university.

*Шевченко Л.И.,
Шматко В.И.*

СИНКРЕТИЗМ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В НАУЧНОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ МЕДИЦИНСКОГО ЗНАНИЯ

Аннотация. *В статье проанализирована доминантная характеристика современной стоматологической терминологии – синкретизм. В категориях современного терминоведения рассмотрен тезис о целостности специального метаязыка медицины, комплекса его понятий (общенаучных и специальных), а также терминов других*

отраслей научного знания, фармакологически и технологически обеспечивающих стоматологическую теорию и практику. Определены и рассмотрены некоторые аспекты лексико-семантического и понятийного параллелизма стоматологических терминов в украинском и английском языках.

Характеристики системности, функциональной вариативности, понятийной диффузии и др. анализируются в терминосистеме стоматологии как определяющие синкретизм исследуемой терминологии.

Ключевые слова: стоматология, стоматологическая терминосистема, синкретизм стоматологии, метаязык науки, теоретическая и практическая медицина, общенаучная терминология, специальная терминология.

Информация об авторах: Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор; заведующая кафедрой стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: style_m_k@ukr.net;

Шматко Владимир Иванович – кандидат медицинских наук, доцент; доцент кафедры детской терапевтической стоматологии и профилактики стоматологических заболеваний; стоматологический факультет; Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца.

Поняття синкретизму в термінознавстві характеризує загальні тенденції розвитку наукової мови, що особливо інтенсивно виявляються з початку ХХ ст. Зважаючи на відносну новизну поняття синкретизму в науковій метамові й водночас полісемію, що пов'язана з історією запозичення та еволюцією значення слова [6, с. 560], поняттєвий обсяг синкретизму як загальнонаукової категорії пов'язується з поєднанням різнорідних елементів / компонентів / складників у формально нерозрізняльну цілісність.

У стоматологічній терміносистемі сформульована "нерозрізняльна цілісність" є генетичною характеристикою фахової метамови, тому що традиційно терміноряд об'єднує власне медичні поняття й терміни, а також суміжні

фармакологічне й термінологічне забезпечення стоматологічної практики.

Зауважимо й на тому, що загальна медична термінологія, як особлива поняттєва сфера наукового знання, є універсальною системою базових понять, що також спираються на окремі фундаментальні підсистеми термінів – анатомічну, фізіологічну та ін. А отже, *a priori* базова медична підсистема є синкретичною, дифузною для нових знань та їх понятійно-термінологічних репрезентацій. Власне, метафора "древа пізнання", часто використовувана як унаочнення до еволюції інтелектуальної свідомості, чи не найближче характеризує медицину – в її витоках, стадіальному розвитку, розгортанні спеціальних локусів знання й формуванні відповідних фахових сегментацій – основних (терапія, хірургія, педіатрія, гінекологія, стоматологія та ін.) і спеціалізованих, зокрема у стоматології науково опрацьованими є ортопедія, ортодонція, терапевтична стоматологія та інші напрямки фахового стоматологічного знання.

Стоматологічна термінологія в дискурсі пізнаваної медичної системи є розгалуженим і строго організованим комплексом понять, який всебічно характеризує анатомічні, фізіологічні, патофізіологічні та ін. особливості ротової порожнини людини / біологічних істот, причини захворювань, діагностику і методи лікування хвороб, а також пропедевтику і профілактику у стоматології.

З огляду на визначений вище комплекс різнорівневих наукових напрямків і практик, що їх вивчає стоматологія, синкретизм постає домінантним принципом формування термінології цієї медичної галузі. Сучасний професіонал із очевидних причин відповідності актуальному розвитку знання не може не володіти базовим термінорядом фундаментальних медичних напрямків, що визначають його фахову компетенцію. Логічно, отже, що базовий терміноряд у стоматології системно об'єднує різні розділи теоретичної та клінічної медицини, фармакології, медичної техніки й великого числа суміжних наук, як уже зазначалося вище. Серед них не тільки біологія,

психологія, генетика й інші близькі за об'єктністю сфери наукових досліджень, але й виниклі у новому часі пошукові перетинання з фізикою, хімією, науками про навколишнє середовище, матеріалознавством та ін.

Характеристика синкретизму стоматологічної термінології водночас поширюється і на фармакологію – лікарські препарати (хімічні речовини і рослинну сировину), які супроводжують стоматологічну практику або її академічне осмислення. Відтак, стоматологічна терміносистема є рухливою, відкритою, базисно співмірною з іншими **терміносистемами медицини, актуалізованою щодо понять різних галузей наукового знання** (що комплексно характеризують об'єктність і предметність стоматології), **поліфункціональною** з погляду спектру стоматологічних напрямків (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія та ін.), які сформувалися й активно розвиваються в сучасній медицині. Названі характеристики, на наш погляд, і визначають синкретизм стоматології як домінуючу характеристику спеціальної галузі знання, що складаються з наукових понять різних рівнів.

Передусім це загальна наукова термінологія спеціальних сфер пізнання, що в аспекті структуризації стоматологічної терміносистеми відбиває метонімічний принцип організації. Йдеться про множинні вербалізовані репрезентації знання про людину, її місце в екосистемі й науковотехнічній моделі цивілізації, соціокультурні й інші мотивації способу життя, що здатні впливати на аналізований медициною стан ротової порожнини, методи діагностики захворювань, технологічного й фармацевтичного забезпечення медичної практики та ін. Відтак у стоматології статусу одиниць системного порядку набувають терміни новітніх галузей знання та людської діяльності, такі як *бренднейм* (англ. *brand name*) – зареєстрована патентована назва лікарського засобу, *екранована камера* (англ. *Faraday cage*), *фідбек* (англ. *feedback*) – зворотний регуляторний механізм, *ефект звикання* (англ. *habituation effect*), *жорстке випромінення*

(англ. *hard radiation*), *шкідливий фактор* (англ. *hazard*) чи *шкала небезпеки/ризик* (англ. *hazard rating*) та ін.

Названі терміни розширюють і доповнюють традиційні для стоматологічної терміносистеми загальні поняття, що супроводжують медичну діяльність, такі як: *гарячеповітряна камера* для дезінфекції (англ. *heated chamber*), виробнича травма (англ. *industrial accident*) чи *м'ята перцева* / *Mentha piperita* (англ. *brandy mint*), *любка дволиста* / *фіалка ніжна* / *Planthera bifolia Rich* (англ. *butterfly orchid*), *календула* / *назідку* / *Calendula officinalis* (англ. *calendula*) – суміжний зі стоматологічним ботанічний терміноряд, рівно як і такі поняття як *марля* (англ. *butter muslin*), *індуктор* (англ. *inductor*) та ін. – їх чисельність, варіативність і частота використання залежать від ряду причин: наукової / практичної діяльності, конкретної комунікативної ситуації, інших об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Інший рівень актуалізованої у стоматології загальнонаукової термінології становлять полісемантичні поняття, що диференціюються за різними галузями знання. До їх ряду належать, зокрема, такі, як: *бор* (стомат.) і *трепанацийне свердло* (хірур.), що формально є різними лексемами в українській мові, проте в міжнародній системі термінопонять позначаються одним словом (порівн. англ. *bur*, яке об'єднує названі терміни). Аналогічно представлений ряд термінопонять: *міжклітинний місток*, *верхня частина (спинки носа, перенісся)*, *мостоподібний зубний протез*, що об'єднуються спільним англійським терміном *bridge* і мають в міжнародних терміносистемах віднесеність до різних галузей медичної науки.

Наголосимо й на тому, що навіть у межах стоматологічної метамови англійський термін *bridge* має численні понятійні модифікації, які його уточнюють або уконкретнюють. Так, *цемент для фіксації мостоподібного зубного протеза* (англ. *bridge cement*), *фасетка комбінованого зубного протеза* (англ. *bridge facing*), опорний елемент мостоподібного зубного протеза (англ. *bridge retention*) та ін. І навіть узагальнене поняття *bridgework* має ряд відповідників, до яких входять:

.....

протезування (як узагальнена назва певного виду стоматологічної роботи); *заміщення дефекту* (будь-якого, не тільки медичного); *мостоподібний зубний протез*; *виготовлення мостоподібного зубного протеза* та ін.

Синкретизм стоматологічної термінології в її проекції на загальну медичну термінологію не вичерпується окремими словоформами, а має системний характер. Названа характеристика в цілому свідчить про дифузію термінопонять у медицині, що зумовлено вочевидь й історично, й соціокультурно й, насамперед, об'єктністю науки, про що вже згадувалося. Із цього погляду функціонально синкретичними є термінопоняття *больовий* / *болісний* / *болючий* (англ. *algescic*), *підвищена чутливість до болю* (англ. *algescic*), *больова чутливість* (англ. *algescic*), які об'єднуються спільною англійською номінацією *algescic* та використовуються як у стоматології, так і в інших сферах медичної діяльності. Чи представлений у фаховому спілкуванні за цією ж моделлю семантичної спорідненості терміноряд *підвищений страх болю* (англ. *alophobia*), *болісний спазм* (англ. *algotspasm*) та ін.

Важливою (і недостатньо розробленою в термінознавстві) особливістю такого типу синкретичності загальної медичної термінології та її фахового сегменту – стоматологічної термінології є генетична спорідненість із метамовою міжнародних терміносистем. Українсько-англійські термінологічні паралелі, запропоновані в нашому викладі, дозволяють спостерігати вихідну лексико-граматичну модель англійського терміна, аналізувати полісемантему термінопоняття й відповідно спостережений **функціональний синкретизм**. Особливо за умови, що в українській мові фахові поняття міжнародної медичної терміносистеми не завжди вербалізуються в одній словоформі, а також можуть передаватися стійкими словосполученнями чи описовими конструкціями (пор., зокрема, англ. *alginate* – укр. *альгінат*, *зліпкові мас*; англ. *alginate impression* – укр. *відтиск альгінатною масою*; англ. *calculus* – укр. *конкремент*, *камінь/зубний камінь* / *тверді назубні відкладення* або англ. *calcoglofule*

– укр. *включення в утворюваному дентині*; англ. *calcoïd* – укр. *пухлина зубної пульпи* та ін.).

Аналіз синкретизму стоматологічної термінології розгортається й у площині полісемантичності терміна, який у різних фахових підсистемах може мати водночас кілька понятійних відповідників. Так, *адгезія* (англ. *adhesion*) – це 1. Адгезія, злипання; склеювання; з'єднування; зчеплення; 2. Зрощення; спайка; спайкоутворення; 3. Заживлення, (про рану) загоєння; 4. Молекулярне притягання [5, с. 21]. Стоматологічний локус терміносистеми визначається в таких випадках традицією використання, опрацьованістю терміноряду, актуалізацією певних значень у зв'язку з розвитком знання або медичної практики, за певних умов – фаховою культурою стоматологів.

Характеристика синкретизму з очевидних причин поширюється й на основну, фахову стоматологічну термінологію як один із рівнів системи в цілому. Спеціальні терміни *суміжні зуби* (англ. *adjacent teeth*), *контактні поверхні* (англ. *adjoining surfaces*), *дротяний фіксуєчий обідок нижнього знімного протеза* (англ. *adjustable wire rim*), *час прорізування зубів* (англ. *age of tecthing*), *стоматологічна установка з повітряною турбіною* (англ. *hatchet*) та ін. відносяться до стоматології взагалі й конкретної стоматологічної спеціальності зокрема.

Водночас, як й інші медичні терміни – вербалізовані поняття суміжних галузей медичного знання, а також термінологія загальнонаукова і тих сфер науки, що забезпечують пізнавальний та інструментальний розвиток стоматології – спеціальна стоматологічна термінологія входить до нерозрізювальної цілісності, домінантною характеристикою якої є синкретичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авербух К.Я. Общая теория термина : комплексно-вариологический подход / К.Я. Авербух. – Иваново, 2005. – 260 с.
2. Володина М.Н. Теория терминологической номинации / М.Н. Володина. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 268 с.

3. Дидик-Меуш Г.М. Медична номенклатура в пам'ятках української мови XVI – XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Г.М. Дидик-Меуш – Львів, 2001. – 19 с.
4. Д'яков А.С. Основи термінотворення / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Academia, 2000. – 348 с.
5. Новий англо-український медичний словник : Близько 75 000 термінів/ За ред. Ривкіна В.Л., Бенюмовича М.С. ; Відп. ред. Л.І. Шевченко, В.І. Шматко. – К. : АРІЙ, 2007. – 784с.
6. Новий словник іншомовних слів : близько 40000 слів і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк ; За ред. Л.І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.

REFERENCES

1. Averbuh K.Y. *General theory of the term : complex and variological approach* [Obshchaya teoriya termina: kompleksno-variologicheskij podhod : kompleksno-variologicheskij podhod] / K.Y. Averbuh. – Ivanovo, 2005. – 260 s.
2. Volodina M.N. *Theory of terminological nomination* [Teoriya terminologicheskoy nominacii] / M.N. Volodina. – M. : Izd-vo MGU, 1997. – 268 s.
3. Didik-Meush G.M. *Medical nomenclature in the monuments of Ukrainian language of XVI-XVIII cent.* [Medichna nomenklatura v pamyatkah ukrajins'koji movi XVI – XVIII st.] : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spec. 10.02.01 / G. M. Didik-Meush – Lviv, 2001. – 19 s.
4. Dyakov A.S. *The fundamentals of terms' creation* [Osnovi terminotvorennya] / A.S. Dyakov, T.R. Kiyak, Z.B. Kudel'ko. – K. : Academia, 2000. – 348 s.
5. *New English-Ukrainian medical dictionary* [Novij anglo-ukrajins'kij medichnij slovník] : Bliz'ko 75 000 terminiv / Za red. Rivkina V.L., Benyumovicha M.S. ; Vidp. red. L.I. Shevchenko, V.I. Shmatko. – K. : ARIJ, 2007. – 784 s.
6. *New dictionary of foreign words* [Novij slovník inshomovnih sliv] : bliz'ko 40000 sliv i slovospoluchen / L.I. Shevchenko, O.I. Nika, O.I. Hom'yak, A.A. Dem'yanyuk ; Za red. L.I. Shevchenko. – K. : ARIJ, 2008. – 672 s.

Дата надходження до редакції – 22.10.2016 р.
Дата затвердження редакцією – 20.11.2016 р.

УДК 811.161.2'373.45:811.134.2

Дель Гаудіо С.

ІСПАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ З УРАХУВАННЯМ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО КОНТЕКСТУ

Анотація. Статтю присвячено питанню іспанізмів в українській мові з урахуванням інших східнослов'янських мов. Автор продовжує цикл студій за більш широкою темою, що охоплює ряд проблем, пов'язаних з кількістю, частотністю та роллю лексичного компоненту романського походження насамперед в українській мові, а також в інших східнослов'янських мовах. У дослідженні здійснено стислий опис іспанізмів, спосіб їх проникнення до словникового складу української мови, а також презентовано методуку збирання даних.

Ключові слова: іспанізми, українська мова, східнослов'янські мови, лексика, запозичення.

Інформація про автора: Дель Гаудіо Сальваторе – доктор філософії; професор Київського університету імені Бориса Грінченка. E-mail: sadega@hotmail.com.

Del Gaudio S.

SPANISH LOAN-WORDS IN UKRAINIAN LANGUAGE WITHIN THE CONTEXT OF EAST SLAVIC TRADITION

Abstract. The article can be considered as a part of a series of contributions devoted to the study of Romance lexical influence on Ukrainian, and to a larger extent, on East Slavic languages. It was already pointed out that one of the distinguishing features of Ukrainian lexis, especially if compared with Russian, to a lesser extent with Belarusian, is the active use of a high number of lexemes derived from the Romance languages. The most numerous loans are from French, followed by Italian. The Spanish lexical element in Ukrainian, just as in Russian and Belarusian, is considerably less substantial than the French and the Italian ones. Nevertheless it is not as insignificant as it has often been implied in the few reports on this topic. After an outline of the way Spanish loan-words entered first European and later East Slavic languages, beginning from the

XVI-XVII centuries, some typical Spanish borrowings in Ukrainian are discussed.

The selection criteria used in the description and calculation of Spanish loan-words in Ukrainian is also presented. The complete scheme containing the total amount of Spanish loans in Ukrainian with their explanation will be omitted for reasons of space.

Keywords: *Spanish loan-words, Ukrainian, East Slavic languages, lexis, borrowing.*

Information about the author: *Del Gaudio Salvatore – PhD; professor of Kyiv Borys Grinchenko university. E-mail: sadega@hotmail.com.*

Дель Гаудио С.

ИСПАНИЗМЫ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ С УЧЕТОМ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОГО КОНТЕКСТА

Аннотация. *В данной статье рассматривается проблема испанизмов в украинском языке с учетом других восточнославянских языков. Автор продолжает цикл исследований, посвященных широкой теме и ряду вопросов, связанных с количеством, частотностью и ролью лексического компонента романского происхождения, прежде всего в украинском языке, а также в других восточнославянских языках.*

В исследовании предлагается краткое описание испанизмов, способ их проникновения в словарный состав украинского языка, а также представлена методика сбора данных.

Ключевые слова: *испанизмы, украинский язык, восточнославянские языки, лексика, заимствования.*

Информация об авторе: *Дель Гаудио Сальваторе – доктор философии; профессор Киевского университета имени Бориса Гринченко. E-mail: sadega@hotmail.com.*

Стаття належить до циклу досліджень, присвячених більш широкій темі та ряду питань, пов'язаних із кількістю, частотністю та роллю лексичного компонента романського походження, насамперед в українській мові, а також в інших східнослов'янських мовах.

Як зазначено в попередніх працях [1, с.111], характерною рисою активного лексикону української мови у порівнянні з російською, меншою мірою із білоруською є активніше вживання численної кількості слів романського походження, здебільшого галліцизмів та італізмів, і меншою мірою – запозичень з іспанської, португальської, румунської та інших романських мов.

Окремо розглянемо значний латинський компонент в українській та в інших східнослов'янських мовах. У назві статті і в схематичній репрезентації запозичених слів ми вживаємо термін "іспанізм" як гіперонім, щоб описати всі види іспанських слів, що проникли в українську мову, незалежно від їх характерних лексичних особливостей, наприклад, давно засвоєних запозичень, екзотизмів, okazіоналізмів, інтернаціоналізмів та ін.

Якщо важливість французької мови, як однієї з головних мов-донорів задля збагачення східнослов'янського лексикону є традиційно відомим фактом, то внесок інших романських мов, насамперед італійської та іспанської, до словникового фонду російської, української та білоруської мов часто розглядається як незначний. Недавні дослідження автора з метою визначення кількості і сфери вживання італійського лексичного компоненту в українській мові продемонстрували вагомість цього внеску.

Дослідження іспанських запозичень в українській мові, наскільки відомо авторові, є обмеженими. Тому, після стислого опису шляхів проникнення іспанізмів в українську та інші східнослов'янські мови і опису опосередкованого чи безпосереднього характеру запозичення цих лексем, мета статті полягає, передусім, у підрахунку загальної кількості найчастотніше вживаних іспанізмів саме в українській мові.

1. Іспанські запозичення в романському контексті

На нашу думку, дефініція "запозичення нового часу", що І. Огієнко вживав у контексті проникнення запозичень із романських мов у російську мову (і, більш узагальнено, в інші східнослов'янські мови), починаючи з XVI-XVII ст. є цілком доречною. Зрозуміло, що на порозі XX ст., коли видатний

український вчений видав свою книгу про "Іншомовні елементи в російській мові"¹, російська мова здебільшого функціонувала як "мова-дах" для всіх інших східнослов'янських мов (пор. нім. *Dachsprache*) за дефініцією Клосса [10].

Переважає більшість традиційної запозиченої лексики з романських мов, за винятком сучасних інтернаціоналізмів романського походження, наприклад італізмів сфери моди, кулінарії та ін., увійшли в лексикон східнослов'янських мов не раніше XVII – XVIII ст.

У праці І. Огієнка [4] лише розглянуто вплив найголовніших романських мов: французької, італійської, іспанської та румунської. В розділі, присвяченому іспанській мові, стисло згадується про деякі португальські слова в російській мові і, у більш широкому сенсі, в східнослов'янських мовах.

Щодо російської мови, І. Огієнко пише, що "испанский язык не оказал особенно заметного влияния на язык русский". Подібне висловлювання доволі часто зустрічається в різних роботах з української лексикології та в інтернет-сторінках під назвою "Іспанізм", "іспанські запозичення в українській мові", "українська лексика" та ін. З цього приводу, наприклад, у традиційному академічному томі, присвяченому "українській лексиці та фразеології" за редакцією І. Білодіда, стверджується, що "слів іспанського походження в українській мові небагато". Крім того, зауважимо, що саме цей розділ про італійську, іспанську, португальську та румунську мови, у порівнянні з попередніми розділами, де описуються запозичення з французької або німецької мов, є відносно обмеженим [8, с. 141]. Доведено, наприклад, що італійський внесок до збагачення українського лексичного фонду є суттєво значніший, ніж припускалося у попередніх працях [пор. 1].

¹Оригінальна назва: Иноземные элементы в русском языке [4].

У статті про "Склад сучасної української лексики з погляду її походження", в міні-розділі про "Лексичні запозичення з інших західноєвропейських мов" також написано, що решта інших західноєвропейських мов відіграла зовсім незначну роль у поповненні лексичного складу української мови. З них запозичені лише окремі слова або невеликі групи слів, наприклад: з іспанської – *ананас (ananas)*, *армада (armada)*, *камарилья (camarilla)*, *кокаїн (cocaína)*, *карамель (caramelos)*, *сигара (cigarro)*; з португальської – *каста (casta)*, *кобра (cobra)*, *макака (macaco)* тощо [15].

Твердження І. Огієнка проте, що європейські війни XVI – XVII ст. Створили сприятливі умови для поширення іспанізмів у різних європейських мовах, є цілком слушним. Можна ще додати, що Іспанія саме в цю епоху грала важливу політичну роль у тодішньому світі. Припустимо, що деякі слова іспанського походження спочатку проникли у французьку та італійську мови, які мали через різні причини та історичні події тісніші зв'язки з Іспанією [також, див. 10, с. 69]. Відтак, іспанські слова, часто через посередництво французької, італійської та інших західноєвропейських мов, зайшли у словниковий склад російської, української й білоруської мов. Це, насамперед, такі слова як *мантилья (mantilla)* [ЕСУМ 1989, III, с. 386], *гітара (guitarra)* [ЕСУМ 1985, I, с. 517-518] та ін. Подібним же шляхом нечисленна кількість португальських слів увійшла у словниковий фонд східнослов'янських мов: *аутодафе (autodefe)* [ЕСУМ 1985, I, с. 98], *каста (casta)* [ЕСУМ 1985, II, с. 399], *мандарин (mandarin)* у значенні "китайський державний урядовець" [ЕСУМ 1989, III, с. 379], *фетуш (fetiche)* [ЕСУМ 2012, VI, с.91] та ін.

Поміж іспанськими запозиченнями в російській мові І. Огієнко також надає слова *армада*, *дебаркадер* та ін. Зауважимо, що останні дві лексеми відсутні в Етимологічному словнику української мови. *Армада* походить від латинського *armata* (також, пор. іт. *armata*). Це слово, імовірно, поширилось в різних європейських мовах на основі зразка "Armada

Invencible" ("Непереможна армада") внаслідок війни Філіпе II (1588) проти Англії [13; також, див. 4, с. 98].

Варто ще наголосити на те, що іспанська література у XVI-XVII ст. користувалась значною популярністю в західній Європі. Це сприяло поширенню літературних іспанізмів у різних мовах. Також доцільно зазначити, що через посередництво іспанської мови, численні арабсько-перські культурні та наукові поняття поширились по всій Європі. Контакти й культурно-лінгвістична взаємодія між ісламським світом і деякими регіонами південної Європи тривали з початку VIII до XV ст., коли велика територія Іберійського півострова і частина території Середземного моря, наприклад Сицилія, підкорялись арабській домінації (827-1061). Як зазначено в інших дослідженнях, вплив арабської мови на формування лексики іспанської мови був доволі міцний. Деякі вчені приписують арабському впливу близько 8.000 важливих запозичень з різноманітних сфер життєдіяльності; між ними є численні географічні назви [пор. 5, с. 110].

Факт, що численні іспаніزمі були спочатку опосередковані через впливовіші західноєвропейські мови, здебільшого з XVIII-XIX ст., також зауважує О.Б. Ткаченко [9, с. 344]. Нерідко ці слова ввійшли в українську мову через посередництво російської та польської мов. Висловлення О.Б. Ткаченка почасти опирається на попередньому формулюванні І. Білодіда, в якому підкреслюється, що іспанські слова були переважно засвоєні з російської або польської мов, які запозичили їх через посередництво французької в XIX – XX ст. [8, с. 141].

2. Іспаніزمі в українській мові

За даними нашого первинного підрахунку², здійсненого завдяки допомозі колишньої студентки Анни Макаренко на основі таких лексикографічних джерел, як ЕСУМ [2], СУМ [7; 12] і СІС[6], загальна кількість іспанізмів в українській мові

² Висловлюємо свою подяку колишній студентці Анні Макаренко, яка допомогла шукати й порохувати іспанські запозичення.

.....

складає близько 200 лексем. У нашому підрахунку містяться не тільки типові іспанські запозичення, давно засвоєні в різних європейських мовах, такі як *гітара* (*guitarra*), *дон* (*don*), *інфант* (*infante*), *кабальєро* (*caballero*), *конкіста* (*conquista*) та ін. або інтернаціоналізми, *карго* (*cargo*), *ембарго* (*embargo*) тощо, а також численні назви рослин (фітоніми), тварин, грошові одиниці, типові географічні назви із латиноамериканських країн, наприклад *маїс* (*maíz*), *лама* (*llama*), *кордова* (*córdoba*), *пампа* (*pampa*) та ін. Насправді, наші дані частково заперечують результати електронного словника іншомовних слів [16], де кількість іспанських запозичених слів надмірна. По-перше, укладачі цього електронного словника включили до списку запозичень з іспанської мови лексеми, які не є справжніми іспанськими, наприклад *лацароні* запозичене з італійської ("неаполітанської") мови *lazzarone* "жебрак, босяк" через посередництво російської мови [ЕСУМ 1983, 3, с. 203] або назви міст. Таких прикладів немало. По-друге, не вказують на точне лексикографічне джерело; у покликаннях тільки додається перелік деяких словників іншомовних слів, звідки взято матеріали але без позначення сторінки. Такий підхід стосується не тільки іспанських запозичень, а також слів з інших європейських мов.

Натомість, наша методика зібрання лексичних даних виділяє такі параметри:

- 1) походження лексем і спосіб їх проникнення, тобто опосередковане або безпосереднє;
- 2) опис слів;
- 3) частина мови і морфологічні характеристики;
- 4) точне лексикографічне покликання.

Надалі, презентуємо лише деякі приклади із найпоширеніших іспанізмів в українській мові за даними ЕСУМ: *альков* [ЕСУМ 1982, I, с. 64]; *гітара* [ЕСУМ 1982, I, с. 517]; *камарилья* [ЕСУМ 1985, II, с. 356]; *коріда* [ЕСУМ 1985, III, с. 18]; *лама* [ЕСУМ 1985, III, с. 188]; *мантилья* [ЕСУМ 1985, III, с. 386]; *матадор* [ЕСУМ 1985, III, с. 411]; *пікадор* [ЕСУМ 2003, IV, с. 401]; *сеньйор* [ЕСУМ, V, 2006, с. 213]; *сомбрєро*

[ЕСУМ, V, 2006, с.351]; *тореро* [ЕСУМ, V, 2006, с. 603]; *фанфарон* [ЕСУМ, VI, 2012, с.73]; шоколад [ЕСУМ, VI, 2012, с. 451] та ін. Зауважимо, що схема з повним списком і описом іспанізмівще у процесі підготовки й буде опублікована окремо.

Порівняння кількості та частотності вживання іспанізмів з іншими східнослов'янськими мовами буде об'єктом окремого дослідження.

3. Характеристика іспанізмів в українській мові

Передусім, варто розрізнати між тими іспанськими запозиченнями, які традиційно проникали в європейські мови, а також в українську, безпосередньо з Іспанії і тими словами, які походять від іспаномовних країн Центральної та Південної Америкичи інших далеких земель. Останні представляють насамперед топоніми, фітоніми, фавну і назви монет. Вони мають обмежене вживання і часто носять характер екзотизмів не тільки в українській мові, а в більшості європейських мов. Наприклад, через посередництво іспанської проникли в європейські і слов'янські мови слова з мови кечуа: *вігонь* (*visiña*), *пума* (*puma*), *пампаси* (*pampas*); з індіанських мов Мексики: *какао* (*cacao*), *шоколад* (*chocolate*); з мов таїно – *савана* (*savana*); з аравакської – *табак(а)* (*tabaco*); з мов майя – *сигара*, *цигарка* (*cigarro*) та ін. Посередництво португальської мови також сприяло поширенню деяких екзотизмів, наприклад, *банан* (*banana*), *зебра* (*cebra*), *самбо* (*sambo*) – з мов народів Африки; *ананас* – з індіанських мов Південної Америки, *макака* – з мов банту, *манго* (*mango*) – з малайської (тамільської) мови тощо[3, с. 33].

Як зазначено вище, численні арабські та персидські слова, засвоєні в іспанській мові під час халіфату (VIII–XIст.), перейшли в східнослов'янські мови і, насамперед, в російську мову через посередництво інших європейських мов, а звідти – до словникового складу української та білоруської мов. У науковій літературі відомо, що характерна риса іншомовних слів арабського походження, це початковий звук [a] і відповідна графема <a>; це також стосується тих слів, які впродовж тривалого часу засвоювалися іспанською мовою і були

опосередковані через іспанську, наприклад, *алькад* (*alcalde*), *алькасар* (*alcázar*), *альков* (*alcoba*) тощо [також, див.14].

Як слушно зауважує Т.Б. Лукінова[3, с. 33], іспанські запозичення в українській мові стосуються переважно понять і реалій, пов'язаних з побутовими аспектами життя іспанців. Додаємо, що мова іде про такі типові слова з Іберійського півострова, як *торeadop* (*toreador*) / *торepo* (*torero*), *матадор* (*matador*), *песета* / *пезета* (*peseta*) тощо, які традиційно поширені майже в усіх мовах Європи. Вужча група іспанських запозичень – це слова історико-літературного походження, які увійшли в українську мову здебільшого через письмові джерела, наприклад *ідальго* / *гідальго* (*hidalgo*; іспанський дворянин), *інфант* (*infante*; титул принца в Іспанії та Португалії за часів монархії), *кабальєро* (*caballero*; в первісному значенні: лицар у середньовічній Іспанії) та ін.

Після первинного аналізу іспанізмів в українській мові, можна погодитися із ствердженням вище згаданого мовознавця, що іспанські слова, разом з багатьма іншими романськими запозиченнями, зокрема з італійської та португальської мов, виражають здебільшого предметний характер і вживаються в українській мові переважно в своєму первісному значенні [3].

Щодо рівнів засвоєння іспанізмів в східнослов'янських мовах і, в українській зокрема, спостерігаємо, що переважна більшість іспанізмів, особливо ті запозичення, що належать до чоловічого роду із закінченням на приголосній, це невідмінювані слова. Навпаки, іменники на -а, які також в іспанській мові здебільшого належать до жіночого роду, є повністю інтегровані в морфологічній системі української мови і відмінюються як українські іменники жіночого роду. Подібні спостереження також стосуються італізмів в українській мові.

Насамкінець, зазначимо, що велика кількість іспанізмів і, взагалі, багато слів романського та іншомовного походження, є інтернаціоналізмами.

Висновки

Отже, спосіб проникнення і характеристика іспанізмів в українській мові і, більш узагальнено, в інших східнослов'янських мовах, показують, що початкове ядро таких запозичень не є численним. Проте, якщо брати до уваги загальну кількість іспанізмів, які проникли в східнослов'янські мови через варіанти іспанської мови Центральної та Південної Америки протягом ХХ ст., то внесок іспанської мови до словникового складу української мовини є настільки незначний, як часто припускається.

У дослідженні доведено, що запозичалися (й запозичаються нині) переважно іменники, що вказують на типові предмети, реалії, грошові та географічні назви, фітоніми тощо. Також виявилось, що численні іспанізми носять характер екзотизмів, окупаціоналізмів та інтернаціоналізмів. Нарешті, зауважимо, що проблема ідентифікації перших джерел, у яких такі слова були вперше зафіксовані, належить до кола відкритих питань, що будуть об'єктом подальшого пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дель Гаудіо С. Італійський лексичний компонент в українській мові / С. ДельГаудіо // Українська мова 2015. - № 2 (54). - С. 111-125.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка. – 1983-2012.
3. Лукінова Т.Б. Українська лексика : семантичні зміни в запозичених словах / Т.Б. Лукінова // Мовознавство. – 2013. – № 2-3. – С. 18-38.
4. Огиенко И.И. Иноземные элементы в русском языке / И.И. Огиенко. – К. : Тип. Бондаренко и Гнездовскаго, 1915. – 136 с.
5. Сингаївська Г.В. Арабізми у сучасній іспанській мові : історія запозичення й особливості функціонування / Сингаївська Г.В., Наубетова О.Д. // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43 (3). - С. 108-115.
6. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / За редакцією С. Я. Єрмоленко. – Харків, 2006.
7. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

8. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 439 с.
9. Ткаченко О.Б. Міжмовні контакти української мови / О.Б. Ткаченко // Українська мова. Енциклопедія, 2004. - С. 344-345.
10. D'achille P. L'italiano contemporaneo / D'achille P. - Bologna : Ilmulino, 2003.
11. Kloss H. Abstand languages and Ausbau languages / H. Kloss // Anthropological Linguistics. - Harvard : Harvard Press, 1967. - P. 29–41.
12. <http://sum.in.ua/>
13. <http://etimologias.dechile.net/>
14. [http://vuzlib.com.ua/articles/book/24716-Suchasna_ukra% D1%97nska_mova_leksi/25.html](http://vuzlib.com.ua/articles/book/24716-Suchasna_ukra%20%D1%97nska_mova_leksi/25.html)
15. <http://studopedia.org/3-116455.html>
16. <http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml>

REFERENCES

1. Del Gaudio S. *Italian lexical component in Ukrainian language* [Italijskij leksichnij komponent v ukrajinskij movi] / S. Del Gaudio // Українська мова 2015. - № 2 (54). - С. 111-125.
2. *Etymological dictionary of Ukrainian language* [Etimologichnij slovník ukrajins'koji movi] : u 7 t. Redkol. O.S. Mel'nichuk (golov. red.) ta in. – K.: Naukova dumka. – 1983-2012.
3. Lukinova T.B. *Ukrainian vocabulary : semantic changes in the loanwords* [Ukrajinska leksika : semantichni zmini v zapozichenih slovah] / T.B. Lukinova // Movoznavstvo. - 2013. - № 2-3. - S. 18-38.
4. Ogienko I.I. *The foreign elements in the Russian language* [Inozemnye ehlementy v russkomazyke] / I.I. Ogienko. – K. : Tip. Bondarenko i Gnezdovskago, 1915. – 136 с.
5. Singajivska G.V. *Arabic words in modern Spanish language : history and peculiarities of functioning* [Arabizmi u suchasnij ispans'kij movi : istoriya zapozichennya j osoblivosti funkcionuvannya] / Singajivska G.V., Naubetova O.D. // Movni i konceptual'ni kartini svitu. - 2013. - Vip. 43 (3). - S. 108-115.
6. *The dictionary of foreign words : interpretation, word formation and usage* [Slovník inshomovnih sliv : tumachennya, slovotvorennya ta slovovzhivannya] / Za redakcijeju S. YA. Ermolenko. - Harkiv, 2006.
7. *The dictionary of Ukrainian language* [Slovník ukrajinskoji movi] : v 11-ti t. – K. : Naukova dumka, 1970–1980.
8. *The modern Ukrainian literary language. The lexicon and phraseology* [Suchasna ukrajinska literaturna moва. Leksika i frazeologiya] / Za red. I.K. Bilodida. – K. : Naukova dumka, 1973. – 439 s.

9. Tkachenko O.B. *Interlanguage contacts of Ukrainian language* [Mizhmovni kontakti ukrajinskoji movi] / O.B. Tkachenko // *Ukrajinska mova. Enciklopediya*, 2004. - S. 344-345.

10. D'achille P. *L'italiano contemporaneo* / D'achille P. – Bologna : Ilmulino, 2003.

11. Kloss H. *Abstand languages and Ausbau languages* / H. Kloss // *Anthropological Linguistics*. - Harvard : Harvard Press, 1967. - P. 29–41.

12. <http://sum.in.ua/>

13. <http://etimologias.dechile.net/>

14. http://vuzlib.com.ua/articles/book/24716-Suchasna_ukra%D1%97nska_mova_leksi/25.html

15. <http://studopedia.org/3-116455.html>

16. <http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml>

Дата надходження до редакції – 23.11.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 9.12.2016 р.

УДК 81'42

Павліченко Л.В.

КОМУНІКАТИВНО-РОЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УЧАСНИКІВ ДИСКУРСУ ДОПИТУ

Анотація. Статтю присвячено особливостям комунікативно-рольової диференціації комунікативних суб'єктів дискурсу допиту. Вектор дослідження спрямований на виявлення індикаторів і характеристик ідентифікації.

Ключові слова: інтерактант, комунікативна роль, категорійно-статусна роль, оперативна роль, парна роль

Інформація про автора: Павліченко Лариса Василівна – асистент кафедри англійської філології і міжкультурної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: la.pavlichenko@mail.ru.

L. V. Pavlichenko

COMMUNICATIVE ROLE DIFFERENTIATION OF AN INTERROGATION DISCOURSE PARTICIPANTS

Abstract. The article is devoted to the peculiarities of communicative role differentiation of communication subjects in the discourse of interrogation. The research vector is aimed at indicators and characteristics of identification.

Keywords: interactant, communicative role, categorical and status-role, operational role, pair role

Information about author: Pavlichenko Larysa – assistant of English philology and intercultural communication department; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: la.pavlichenko@mail.ru.

Павличенко Л.В.

КОММУНИКАТИВНО-РОЛЕВАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ УЧАСТНИКОВ ДИСКУРСА ДОПРОСА

Аннотация. Статья посвящена особенностям коммуникативно-ролевой дифференциации коммуникативных субъектов дискурса вопроса. Вектор исследования направлен на выявление индикаторов и характеристик идентификации.

Ключевые слова: интерактант, коммуникативная роль, категориально-статусная роль, оперативная роль, парная роль

Информация об авторе: Павличенко Лариса Васильевна - ассистент кафедры английской филологии и межкультурной коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: la.pavlichenko@mail.ru.

Наукова **актуальність** статті визначається різноманітністю сучасних наукових розвідок у вивченні типології комунікативних суб'єктів, а **наукова новизна** теми статті зумовлена спробою розгляду і аналізу учасників дискурсу допиту з погляду їх рольового позиціонування. З огляду на це **метою** статті є визначення показників і характеристик, що

впливають на комунікативно-рольову диференціацію інтерактантів, що є **предметом** статті.

Різноманітність сучасних підходів до вивчення проблеми комунікативно-рольової диференціації учасників інтеракції зумовлена різноманітними підходами і методами дослідження [1-4].

З огляду на особливості дискурсу досудового слідства як інституційного виду спілкування і враховуючи основні результати вивчення комунікативних ролей в сучасній лінгвістиці, ми вивчаємо комунікативну роль як основну категорію дискурсивної інтеракції та результат дії дискурсивних факторів інституційного і локального характеру.

З одного боку, на рольову диференціацію комунікантів впливають інституційні обмеження (це стосується змістовно-тематичної складової допиту як усталеного дискурсивного зразка, з субординаційними відношеннями між учасниками діалогу із відповідними сценаріями комунікативно-рольової поведінки). З іншого боку, набуття або нав'язування ролі залежить від перебігу розмови, локальних стратегій і тактик інтерактантів.

Вивчення комунікативних ролей із позицій конверсаційного аналізу (Sacks, Jefferson, Heritage, Schegloff) дозволяє описати структурно-семантичні характеристики ролей, порядок міни ролей в діалозі (рівня домінантності/підзвітності співрозмовників). Право "взяття комунікативного ходу" є виявом статусного домінування (може проявлятися через перехоплення кроків співрозмовника, переривання, накладання кроків, нерелевантні паузи, пропуски кроків у відповідь на питання).

З позиції критичного дискурс аналізу (Dijk, Fairclough) для інституційного дискурсу досудового слідства характерні:

- 1) нерівні комунікативні ролі інтерактантів (можливості слідчого розширені за рахунок обмеження можливостей і прав допитуваного);
- 2) примусовий характер виконання ролі допитуваного (на відміну від слідчого, допитувані можуть виконувати як

добровільно взяті на себе комунікативні ролі, так і примусово нав'язані слідчим);

3) сталий характер ролі слідчого, перемінний характер ролі допитуваного (міна комунікативних ролей), що може бути зумовлене зміною процесуального статусу комунікантів, характером перебігу розмови, відношення допитуваних до примусово нав'язаних ролей (визнання, підсилення, ігнорування, спростування).

Для розподілу в рольові категорії має значення, наскільки діалог відповідає моделі (секвенції), мовленнєвій ситуації. Наприклад, репліка-звинувачення має спонукати таку "другу пару" як виправдовування або спростування. В першому випадку співрозмовник підтримує цей розподіл у рольову категорію "винуватий", в іншому випадку він спростовує, замість цього пропонується інша роль. Іноді замість очікуваної реакції може мати місце невідповідний (неочікуваний) мовленнєвий крок. Така організація діалогу (коли репліка у діалозі не відповідає попереднім мовленнєвим крокам співрозмовника) вказує на певні комунікативні ролі, як правило, з оцінним компонентом ("хитрий", "втікає від відповідальності"):

1. – I was arresting you for communicating classified information to a hostile agency.

– Well, I mean, I don't know how I am supposed to answer that. I do not even know what you are even talking about.

Допитуваний вдає, що взагалі не розуміє про що йде мова, чому йому ставлять такі питання, вимагає доказів, звинувачує слідчого:

2. – Let us talk about walk from the house. Where did you go? Did you turn left?

– I am not going to discuss that with you, until you get me some evidence. Ask me a sensible question, instead of talking about something that did not happen.

Допитуваний бере на себе керівну роль, намагається давати вказівки слідчому, звинувачує його імпліцитно в недоречності питань.

У разі, якщо допитуваний не бажає відповідати на питання, особисто не зацікавлений в цьому, приховує інформацію, його метою буде завадити слідчому проводити допит, ставити питання. Він перериває хід допиту, бере на себе роль слідчого, ставить питання:

3. Smith: I told you George means nothing to me. I mean, who is George? Is he one of your men? Is he?

Police Officer: I will ask you questions.

Smith: Why don't you answer my questions?

Police Officer: I ask questions here, Mr. Smith.

Допитуваний хоче примусити слідчого давати пояснення, ставить умови, навіть звинувачує:

4. Police Officer: And for some reason, or other, you can not remember what route you took.

Smith: No. I said I was not going to discuss it, because, I did not know why you were asking that question. If I knew why you were asking that question, I would tell you. I have got no reason to hide it. You are asking me questions without giving me the facts. Why should I, because I am only here, on a so called serious charge, or whatever it might be.

Отже, від орієнтованості учасників на використання рольових категорій – демонстрування, ігнорування, спростування комунікативних ролей – будуть залежати мовленнєві кроки співрозмовників і напрям розмови в цілому.

Оперативні варіанти категорійно-статусної ролі пов'язані з:

1) соціопсихологічним типом (індивідуальними особливостями слідчого як мовця і комуніканта ("доброзичливий", "ворожо налаштований", "недовірливий", "друг" і т.д.);

2) є реакцією на ролі, запропоновані інтрактантом, утворюючи з такими ролями конгруентну пару (роль допитуваного "незпідставно звинувачений, жертва обставин, невинний" буде корелювати з ролями слідчого "ворожо налаштований; той, що підозрює і звинувачує, не вірить, ставить під сумнів + слова допитуваного");

Оперативні ролі утворюють корелятивні зв'язки, тобто інтерактанти мають підлаштовуватись під сценарії комунікативно-рольової поведінки один одного.

Роль зазвичай нав'язується слідчим як інституційним суб'єктом і виявляється мовленнєвими і прагматичними індексами. Так, "вороже налаштований", "недовірливий", "звинувачувач" – лексикою, що вербалізує складові концепту "недовіра", "звинувачення" ("hide", "incriminate", "dishonesty", "liar"), переважають прості речення або каузальні структури, що встановлюють причинно-наслідковий зв'язок.

Police officer: I feel the reason that you are not coming up front with the answer, is because you feel at the back of your mind, you have got something **to hide**. You would answer the question, if you did not feel it was going to put you in a difficult position.

5. Police Officer: So you feel that question places you in a position that might **incriminate** yourself.

Smith: No, no, it does not.

Police Officer: Well, in that case answer the question.

6. Police Officer: I am establishing quite quite clearly your **dishonesty** in this particular point. Firstly, you said that you received a misdirected phone call. Then you tell me that your wife answered a telephone to a man... who asked for you by name, and you are telling me that it was a misdirected call.

Smith: Well, I told my wife that perhaps he sounded German, I do not know who he was.

Police Officer: But you have just told me, you have just told me, that he told...

Smith: Told you what?

7. Police Officer: You are a **liar**. You are a **liar**. Your wife has told us you got a telephone call this morning from a man called George...

Серед прагматичних індексів слід відмітити: мовленнєві акти погрози (face threatening acts), асертиви, директиви, декларативи, інтеррогативи, непрямі мовленнєві акти, імплікатури, маніпулятивні тактики, недотримання кооперативних максим кількості і якості інформації:

8. Police Officer: Why don't you be candid, and tell us what you did this morning ... (імплікатура, непрямий мовленнєвий акт).

9. Police Officer: I want you to tell me frankly, and honestly, the nature of the call from this man George. (імплікатура).

10. Police Officer: I will prove evidentially... I am telling you, I have evidence. (погроза).

11. Police Officer: What is the difficulty in telling me the route that you took this morning (маніпуляції).

12. Police Officer: I am giving you the opportunity to tell me... (маніпуляції).

13. Police Officer: Can you tell me when you first became involved with the Communist Party of Great Britain? (інтерrogатив)

14. Police Officer: You are here to help us. (асертив)

15. Police Officer: So, you feel that that question places you in a position that might incriminate yourself? (маніпулятивна тактика,

Smith: No, no it does not. No it does not.

Police Officer: Well, in that case answer the question. (директив, імплікатура)

Розпізнаючи роль слідчого, допитуваний утворює з ним парну роль. Але та ж роль передбачає рольовий сценарій, свідомо або підсвідомо спрямований на:

1) визначення того, яка саме оперативна роль реалізується в форматі категорійності, тобто диференціація рольового варіанта розпізнаної категоріальної ролі);

2) корегування оперативного рольового варіанта категорійної ролі свого інтерактанта.

Так, розпізнаючи роль слідчого "вороже налаштований", "той, що звинувачує", допитуваний починає грати або роль "скривджений", "невинно звинувачений", "жертва обставин", спонукаючи слідчого до програвання ролі "захисник невинного", або "той, що звинувачує" у свою чергу, що потребує конкретизації категоріальної ролі "захисник справедливості". Оперативна роль "той, хто бажає допомогти слідству" також є зворотною ролі "захисник справедливості", але корегує її

іншими варіантами ("зацікавлений у справі", "зацікавлений у вирішенні справи" і т.д.):

16. Smith: I do not like being accused of being a liar. ...If you think I am lying, than tell me what I am not saying, and I will, I will put you right. (невинно звинувачений).

17. Police Officer: ...It is up to you to what extent you are prepared to cooperate with us, but I do not think you are being quite straight with us.

Smith: I want to cooperate fully.... (зацікавлений у вирішенні справи).

З позиції наративного аналізу (наратив як версія злочину з позиції слідчого і з позиції допитуваного, які можуть не співпадати) вибір комунікативної ролі і позиціювання себе і інших в інтеракції пов'язане не лише з локальним (дискурсивним) контекстом (допитом), а й з сюжетними лініями (версіями злочину). Інформованість про сюжетну лінію з позиції слідства важлива для вірного рольового позиціювання допитуваного, цю інформацію він відтворює або отримує від слідчого, спираючись на його питання:

18. Smith: I wanted to cooperate with you this morning. ...Now I think it is my turn to say : "it is your turn **to give me some information** before I cooperate with you."

19. Police Officer: I am telling you, I have evidence.

Smith: I can not answer you, if **you give me no facts** to go on.

20. Smith: If I knew **why you were asking** that question, I would tell you. I have got no reason to hide it.

Таким чином, можна зробити висновки щодо основних елементів аналізу комунікативних ролей в дискурсі допиту:

1) визначення вербальних показників ролі в діалозі як результат розподілу комунікантів у рольові категорії (демонстрація, ігнорування, підтримка);

2) визначення прагматичних характеристик ролі;

3) співвіднесення рольового позиціювання із елементами наративного і дискурс-аналізу.

Перспективним вважається застосування даного аналізу для різних зразків і типів дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Н.К. Интегративна методика аналізу комунікативних ролей у розмовному дискурсі / Н.К. Кравченко, С.Г. Коротка // *Studia linguistica* : зб. наук. пр. – К. : Київський ун-т, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 343-349.
2. Кравченко Н.К. Практическая дискурсология : школы, методы, методики современного дискурс-анализа / Н.К. Кравченко // *Практическое пособие*. – Луцк : Волиньполіграф, 2012. – 251 с.
3. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А.Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002.–336 с.
4. Шевченко И.С. Метадискурсивные категории диалогического дискурса / И.С. Шевченко // *Функциональная лингвистика* : сб. науч. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования ; науч. ред. А. Н. Рудяков. – № 2. – Т. 2. – Симферополь, 2011. – С. 292–294.
5. Dijk v. T.A. Principles of Critical Discourse Analysis // *The sociolinguistic Reader*. – Vol. 2 : Gender and Discourse / Ed. by Jenny Cheshire and Peter Trudgill. – London, New York : Arnold, 1998 – P. 367-393.
6. Fairclough N. Textual analysis for social research / N. Fairclough. – New York: Routledge, 2004. – 270 p.
7. Sacks H. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation [El. resource] / Harvey Sacks, Emmanuel Schegloff, Gail Jefferson – 1974. – Access mode : http://www.cs.columbia.edu/~julia/cs4706/Sacks_et_al_1974.pdf

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Smith M.J. Police interviews [El. resource] / M.J. Smith. – Access mode : <https://cryptome.org/smith-inter.htm>

REFERENCES

1. Kravchenko N.K. *Integrative analysis methods of communication roles in conversational discourse* [Intehratyvna metodyka analizu komunikatyvnykh roley u rozmovnomu dyskursi] / N.K. Kravchenko, S.H. Korotka // *Studia linguistica*. – K., 2011. – Vol. 5. – P. 2. – S. 343-349.
2. Kravchenko N.K. *Practical discourse studies: schools, methods, techniques of modern discourse analysis* [Praktycheskaya dyskursolohyya : shkoly, metody, metodyky sovremennoho dyskurs-analyza] / N.K. Kravchenko. – Lutsk : Volyn'polihraf, 2012. – 251 s.

3. Selyvanova E.A. *Fundamentals of the linguistic theory of text and communication* [Osnovy lynchvystycheskoy teoryy teksta y kommunykatsyy] / E.A.Selyvanova. – K. : Fytosotsyotsentr, 2002. – 336 s.

4. Shevchenko I.S. *Metadiscursive categories of dialogue discourse* [Metadyskursyvnye katehoryy dyalohycheskoho dyskursu] / I.S. Shevchenko // Funktsyonal'naya lynchvystyka / Krymskyy respublykanskyy instytut posledyplomnoho pedahohycheskoho obrazovanyya ; nauch. red. A.N. Rudyakov. – Vyp. 2. – T. 2. – Symferopol', 2011. – S. 292–294.

5. Dijk v. T.A. Principles of Critical Discourse Analysis // The sociolinguistic Reader. – Vol. 2: Gender and Discourse / Ed. by Jenny Cheshire and Peter Trudgill. – London, New York : Arnold, 1998 – P. 367-393.

6. Fairclough N. Textual analysis for social research / N. Fairclough. – New York : Routledge, 2004. – 270 p.

7. Sacks H. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation [El. resource] / Harvey Sacks, Emmanuel Schegloff, Gail Jefferson – 1974. – Access mode : http://www.cs.columbia.edu/~julia/cs4706/Sacks_et_al_1974.pdf

RESOURCES

Smith M.J. Police interviews [El. resource] / M.J. Smith. – Access mode : <https://cryptome.org/smith-inter.htm>

Дата надходження до редакції – 24.11.2016 р.

Дата затвердження редакцією – 5.12.2016 р.

ЗМІСТ

**ПРОБЛЕМИ СТИЛІСТИКИ
В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Шевченко Л.І.

Стилiстична перспектива як вимiр iнтелектуальної потужностi наукової особистостi: В.М. Русанiвський9

Росовецький С.К.

До лiнгвостилiстичної iнтерпретації однієї з думових формул. Стаття перша17

Копаниця Л.М.

Лiрична сюжетики як продукт поетичної мови32

Шулінова Л.В.

Світoглядні штампи в сучасному полiтичному тексті52

Дядищева-Росовецька Ю.Б.

В. Русанiвський про роль старослов'янiзмiв у формуванні художнього стилю нової української лiтературної мови61

**МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА
В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ**

Дергач Д.В.

Жанрово-стильові доміанти аналітичних текстiв сучасних українських мас-медiа76

Сизонов Д.Ю.

Фразеологічні iнновації в лiтературній мові: до проблеми стилiстичного аналізу87

Булах М.Б.

Евфемiзми в медiатексті: функціональний аспект 97

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ
В АВТОРСЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ

Дорофєєва М.С.	
Універсалії перекладу в контексті синергетики.....	111
Шевченко Л.І., Шматко В.І.	
Синкретизм стоматологічної термінології в науковій репрезентації медичного знання.....	125
Дель Гаудіо Сальваторе	
Іспанізми в українській мові з урахуванням східнослов'янського контексту.....	134
Павліченко Л.В.	
Комунікативно-рольова диференціація учасників дискурсу допиту.....	145

CONTENTS

STYLISTICS ISSUES
IN THE LINGUISTIC DISCOURSE

Shevchenko L.I.
Stylistic perspective as a scope of intellectual potential of scientific personality: V.M. Rusanivsky 9

Rosovetsky S. K.
Towards linguostylistic interpretation of one of the duma's formula. The first article 17

Kopanytsya L.M.
Lyrical plot structure as a product of poetic language 32

Shulinova L.V.
World outlook clichés in modern political text..... 52

Dyadsheva-Rosovetska Y.B.
V.M. Rusanivsky about role of Old Slavic word in shaping of the artistic style of modern Ukrainian literary language 61

MASS-MEDIA ASPECTOLOGY
IN THE MODERN LINGUISTICS

Dergach D.V.
Genre and style dominants of analytical texts in the modern mass-media..... 76

Syzonov D.Y.
Innovation phraseology in literary language: the problem of stylistic analysis 87

Bulakh M.B.
Euphemisms in media text: functional aspect..... 97

CURRENT TRENDS
IN DEVELOPMENT OF LITERARY LANGUAGE
IN AUTHOR RECEPTION

Dorofejeva M.S.	
Translation universals in the context of synergetics	111
Shevchenko L.I., Shmatko V.I.	
Syncretism of dental terminology in scientific representation of medical knowledge	125
Del Gaudio S.	
Spanish loan-words in Ukrainian language within the context of East Slavic tradition	134
Pavlichenko L.V.	
Communicative role differentiation of an interrogation discourse participants	145

СОДЕРЖАНИЕ

**ПРОБЛЕМЫ СТИЛИСТИКИ
В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ**

Шевченко Л.И.	
Стилистическая перспектива как измерение интеллектуального потенциала научной личности: В.М. Русановский.....	9
Росовецкий С.К.	
К лингвистической интерпретации одной из думных формул. Статья первая	17
Копаница Л.Н.	
Лирическая сюжетика как продукт поэтического языка.....	32
Шулинова Л.В.	
Мировоззренческие штампы в современном политическом тексте.....	52
Дядищева-Росовецкая Ю.Б.	
В.М. Русановский о роли старославянизмов в формировании художественного стиля нового украинского литературного языка.....	61

**МЕДИЙНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА
В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ**

Дергач Д.В.	
Жанрово-стилевые доминанты аналитических текстов в современных масс-медиа	76
Сизонов Д.Ю.	
Фразеологические инновации в литературном языке: к проблеме стилистического анализа.....	87
Булах М.Б.	
Эвфемизмы в медиатексте: функциональный аспект...	97

АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА
В АВТОРСКОЙ РЕЦЕПЦИИ

Дорофеева М.С.

Универсалии перевода в контексте синергетики..... 111

Шевченко Л.И., Шматко В.И.

Синкретизм стоматологической терминологии в научной репрезентации научного знания..... 125

Дель Гаудио С.

Испанизмы в украинском языке с учетом восточнославянского контекста 134

Павличенко Л.В.

Коммуникативно-ролевая дифференциация участников дискурса вопроса 145

Кафедра стилістики та мовної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

планує публікацію періодичного збірника наукових праць
"Актуальні проблеми української лінгвістики:
теорія і практика" (випуск № 34)

Збірник входить до наукометричної бази України.

Збірник входить до Міжнародної наукометричної бази
РІНЦ (Росія) – № 356-06/2014.

Збірник входить до Міжнародної наукометричної бази
Research Bib (Японія).

Збірник наукових праць є фаховим виданням із дисциплін
філологічного профілю. Наказ Міністерства освіти і науки
України від 07.10.2015 р., № 1021.

ISSN 2311-2697

Вимоги до публікації:

1. *Текст статті* повинен відповідати чинним вимогам ДАК
України та міжнародним науковим стандартам, згідно з якими
обов'язковими є такі елементи:

– постановка проблеми в контексті сучасної філологічної
науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними
завданнями;

– аналіз найновіших публікацій із теми дослідження;

– визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми
або напрямків дослідження;

– формулювання мети статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним
обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки дослідження й перспективи подальших наукових
розвідок у визначеному напрямі.

2. *Комп'ютерний варіант статті* повинен відповідати
таким вимогам:

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

- шрифт **Times New Roman**;
- якщо в наборі використовуються інші шрифти, якими набрано ілюстративний матеріал, то вони подаються окремим файлом;
- поля: вгорі – 2,5 см; внизу – 9,54 см; зліва – 2,5 см; справа – 6,84 см;
- відступи від колонтитула: вгорі – 2,75 см; внизу – 9 см;
- абзацний відступ – 1,25 см;
- міжрядковий інтервал – одинарний;
- для покликань на джерело цитування використовувати квадратні дужки, напр.: [5, с. 141], де 5 – номер джерела відповідно до списку використаної літератури в алфавітному порядку, а 141 – номер сторінки; покликання на джерела ілюстративного матеріалу мають бути у круглих дужках (І. Франко);
- чітко розмежовувати тире (–) і дефіс (-), уніфікувати лапки (" ") та апостроф (');
- приклади з писемних пам'яток набираються шрифтом **Izhitsa** зі збереженням **ѣ, ѡ, ѧ, ѧ, ѡ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ, ѣ**. Графічні варіанти написання літер не передаються.

3. Матеріали подавати в такій послідовності (відповідно у трьох інформаційних блоках – українському, англійському й російському):

- класифікаційний індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК);
- прізвище та ініціали автора подаються зліва (*розмір 11 кеглів, курсив*);
- назва статті (українською, англійською та російською мовами в кожному з інформаційних блоків) набирається через рядок по центру великими літерами (**розмір 11 кеглів, жирний шрифт**);
- анотації українською, англійською та російською мовами; до кожної з анотацій подаються ключові слова (не більше десяти слів) (*розмір 10 кеглів, курсив*). Анотації, подані іноземною мовою, не повинні бути дослівним перекладом україномовного варіанту та мають становити не менше 1000 знаків (із пробілами);

– інформація про автора / авторів подається українською, англійською та російською мовами після анотації у відповідному інформаційному блоці (*розмір 10 кеглів, курсив*) в такій послідовності: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада / навчання в аспірантурі, докторантурі; структурний підрозділ (факультет / інститут, кафедра); назва навчального закладу чи установи;

– текст статті – через інтервал після назви (**розмір 11 кеглів, міжрядковий інтервал – одинарний**);

– списки літератури подаються через рядок після основного тексту статті в алфавітному порядку в рубриці **ЛІТЕРАТУРА** (**розмір 10 кеглів, міжрядковий інтервал – одинарний**). Література оформляється згідно з чинними бібліографічними вимогами. Необхідно розрізнити наукову літературу та джерела.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ПЕРЕКЛАДАЄТЬСЯ І ТРАНСЛІТЕРУЄТЬСЯ ЛАТИНИЦЕЮ та подається в рубриці **REFERENCES** після основного списку. Обов'язковим є переклад назви праці, що подається курсивом перед транслітерованим варіантом: Chemerkin S.G. *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti : pozamovni ta vnutrishno-strukturni protsesi]. – K., 2009;

– список умовних скорочень назв джерел (за наявності) (**розмір 10 кеглів, міжрядковий інтервал - одинарний**) подається після списку літератури через один інтервал.

Статті подаються до 30 квітня 2017 р. до редакційної колегії збірника в електронному та роздрукованому варіантах на кафедрі стилістики та мовної комунікації.

Публікації збірника проходять **обов'язкове внутрішнє та зовнішнє рецензування** з погляду актуальності, новизни, новаторської постановки проблем, чіткості формулювань дослідницьких завдань, логічності й обґрунтованості висновків.

Видання дотримується **всіх етичних норм і правил**, а також тих, що регламентовані діючим законодавством. Редакторська

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

політика видання базується на принципах Комітету з етики наукових публікацій відносно рівності всіх статей і авторів для головного редактора, редколегії та рецензентів; конфіденційності у процесі внутрішнього та зовнішнього рецензування; оригінальності пропонованого матеріалу та плагіату. Автори несуть повну відповідальність за подані до редколегії тексти статей, що повинні бути належним чином оформлені, містити актуальність і новизну дослідження; не повинні бути вже десь надрукованими; не мають повторювати вже опубліковані праці (без належного оформлення покликання, що кваліфікується як плагіат). За порушення вимог редакційної колегії матеріал до друку не приймається.

Видання платне. Довідки за телефоном: роб. тел.: 0(44) 239-33-66; web: <http://apultp.jimdo.com>; e-mail: apultp@ukr.net, style_m_k@ukr.net

**Department of stylistics and language communication
of Institute of philology
of Kyiv national
Taras Shevchenko university**
plans to publish periodic
scientific edition

**"Actual issues of Ukrainian linguistics:
theory and practice" (volume 34)**

The edition is included to the scientific database of Ukraine.

**The edition is included to the International scientific database
RISC (Russia) – № 356-06/2014.**

**The edition is included to the International scientific database
Research Bib (Japan).**

Collection of scientific works is a **professional edition of
philological sciences**. Decree of the Ministry of education and
science of Ukraine, 07.10.2015, № 1021.

ISSN 2311-2697

1. *Manuscripts* must meet the applicable requirements of SAC of
Ukraine and international standards:

- formulation of the problem in the context of modern
philological science, correlated with actual practical tasks;
- analysis of the recent literature on the research topic;
- the definition of previously unexplored aspects of the general
problem or any new lines of research;
- formulation of the purpose of article (problem);
- a statement of basic, fundamental research material with the
justification of scientific results;
- conclusion of the investigation and the prospect of further
scientific analysis of the problem.

2. *A computer version of the article* must meet the following
requirements:

- font Times New Roman;
- if the author uses other fonts, it is necessary to propose them in a
separate file;

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

- margin: head – 2.5 cm; tail – 9.54 cm; left – 2.5 cm; right – 6.84 cm;

- an indentation from the running title: head - 2.75 cm; tail – 9 cm;

- an indentation – 1.25 cm;

- line-to-line spacing – single;

- the citation must be proposed in square brackets, eg.: [5, p. 141], where 5 – is a number of the source in the list of references in alphabetical order, and 141 - the number of page;

- reference to the source of illustrative material should be used in parentheses, eg. : (I. Franko);

- distinction between a dash (-) and hyphens (-) and unification of the quotation marks ("");

3. Materials must be accommodated in the following sequence:

- classification index of the Universal Decimal Classification (UDC);

- surname and name of the author / authors (size 11 points, bold type);

- title of the article is typed in the middle in capital letters (size 11 points, bold type);

- annotations in Ukrainian, English and Russian languages; in each of the annotations the author must formulate the keywords (no more than ten words) (size 10 points, italic type). Abstracts submitted in a foreign language should not be a literal translation of basic annotation and should not be less than 1000 symbols (including blanks);

- information about the author / authors in Ukrainian, English and Russian languages after each of the annotation respectively (size 10 points, italic type) in the following order: first name, middle name (in full), scientific degree, academic status, post / post-graduate studies, doctoral studies; organization department (faculty / institute, department); title of the institution;

- text of the article - in the interval after the title (size 11 points);

- lists of literature must be given after the main text of the article in alphabetical order in the rubric **LITERATURE** (size 10 points). References made in accordance with the applicable requirements of bibliographic standards. It is necessary to distinguish the scientific literature and sources. **REFERENCES MUST ALSO BE TRANSLATED AND TRANSLITERATED IN LATIN** and

served in the **REFERENCES** rubric after the main list of literature. It is necessary to translate the title, which is served in italics type before the transliterated version: Chemerkin S.G *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishno strukturni protsesi]. – K., 2009;

- a list of abbreviations of the sources (if any) (size 10 points) is submitted after the list of references.

The **deadline** of the receiving of the articles – **April 30th, 2017**.

The materials must be submitted to the **editorial board** in electronic and printed versions at the department of stylistics and language communication of Institute of philology of Kyiv national Taras Shevchenko university (01601 Kyiv, Shevchenko boul., 14, aud. 131, Kyiv national Taras Shevchenko university, Institute of philology, tel. +380 (44) 239-33-66; web: <http://apultp.jimdo.com>; e-mail: apultp@ukr.net, style_m_k@ukr.net).

The manuscripts must have **internal and external reviews** in terms of relevance, novelty, innovative research problems, formulation of tasks clarity, consistency and validity of conclusions.

The edition adheres to all **ethic norms**, rules, and also those that are regulated by a current legislation. Editorial politics of edition is based on principles of Committee of ethics of scientific publications concerning the equality of all articles and authors for an editor-in-chief, editorial board and reviewers; confidentiality in the process of the internal and external criticizing; originality of the offered material and plagiarism. Authors bear the complete responsibility for the given to the editorial board texts of the articles, that must be properly executed, contain actuality and research novelty; must not be already somewhere printed; must not repeat the already published texts (without the proper quoting, that is characterized as plagiarism). For violation of requirements of editorial board the material will be declined and will not be published.

Кафедра стилистики и языковой коммуникации

Института филологии

Киевского национального университета

имени Тараса Шевченко

планирует публикацию периодического

сборника научных трудов

"Актуальные проблемы украинской лингвистики:

теория и практика" (выпуск № 34)

Сборник входит в **научнометрическую базу Украины.**

Сборник входит в **Международную научнометрическую базу РИНЦ** (Россия) – № 356-06 / 2014.

Сборник входит в **Международную научнометрическую базу Research Bib** (Япония).

Сборник научных трудов является **специализированным изданием по дисциплинам филологического профиля.** Приказ Министерства образования и науки Украины от 07.10.2015 г., № 1021.

ISSN 2311-2697

Требования к публикациям:

1. **Текст статьи** должен отвечать действующим требованиям ДАК Украины и международным стандартам, согласно которым обязательными являются следующие элементы:

– постановка проблемы в контексте современной филологической науки, а также ее связь с актуальными практическими задачами;

– анализ последних публикаций по теме исследования;

– определение ранее не изученных аспектов общей проблемы либо новых направлений исследования;

– формулирование цели статьи (постановка задачи);

– изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;

– выводы исследования и перспектива дальнейшего научного изучения проблемы.

2. **Компьютерный вариант статьи** должен отвечать следующим требованиям:

- шрифт **Times New Roman**;
- если в наборе используются другие шрифты, они подаются отдельным файлом;
- поля: верхнее – 2,5 см; нижнее – 9,54 см; левое – 2,5 см; правое – 6,84 см;
- отступление от колонтитула: сверху – 2,75 см; внизу – 9 см;
- абзацное отступление – 1,25 см;
- междустрочный интервал – одинарный;
- для ссылок на источник цитирования следует использовать квадратные скобки, напр.: [5, с. 141], где 5 – номер источника в списке использованной литературы в алфавитном порядке, а 141 – номер страницы; ссылки на источник иллюстративного материала следует использовать в круглых скобках, напр.: (И. Франко);
- четко разграничивать тире (–) и дефис (-), унифицировать кавычки (" ");
- примеры из давних письменных источников набираются шрифтом **Izhitsa** с сохранением **Ѣ, Ѧ, ѧ, Ѩ, ѩ, Ѫ, ѫ, Ѭ, ѭ, Ѯ, ѯ, Ѱ, ѱ, ѻ, Ѽ, ѿ, ѿ**. Графические варианты написания букв не передаются.

3. Материалы подавать в такой последовательности (соответственно в трех информационных блоках – украинском, английском и русском):

- классификационный индекс Универсальной десятичной классификации (УДК);
- фамилия и инициалы автора подаются слева (*размер 11 кеглей, курсив*);
- название статьи (на украинском, английском и русском языках в каждом из информационных блоков) набирается через строку по центру прописными буквами (**размер 11 кеглей, жирный шрифт**);
- аннотации на украинском, английском и русском языках; в каждой из аннотаций подаются ключевые слова (не более десяти слов) (*размер 10 кеглей, курсив*). Аннотации, представленные на иностранном языке, не должны быть дословным переводом основной аннотации и должны составлять не менее 1000 знаков (с пробелами);

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

.....

- інформація об авторе / авторах подається на українском, англійском и русском языках после аннотации в соответствующем информационном блоке (*размер 10 кеглей, курсив*) в такой последовательности: фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, должность / обучение в аспирантуре, докторантуре; структурное подразделение (факультет / институт, кафедра); название учебного заведения или учреждения;

- текст статьи – через интервал после названия (**размер 11 кеглей, межстрочный интервал – одинарный**);

– списки литературы подаются через строку после основного текста статьи в алфавитном порядке в рубрике **ЛИТЕРАТУРА** (*размер 10 кеглей*). Литература оформляется в соответствии с действующими библиографическими требованиями. Необходимо различать научную литературу и источники. **СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ ПЕРЕВОДИТСЯ И ТРАНСЛИТЕРИРУЕТСЯ ЛАТИНИЦЕЙ** и подается в рубрике **REFERENCES** после основного списка. Обязательным является перевод названия труда, которое подается курсивом перед транслитерированным вариантом: Chemerkin S.G. *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti : pozamovni ta vnutrishno-strukturni protsesi]. – K., 2009

– список условных сокращений названий источников (при наличии) (*размер 10 кеглей*) подается после списка литературы.

Статьи принимаются до 30 апреля 2017 г. в редакционную коллегия сборника в электронном и распечатанном вариантах на кафедре стилистики и языковой коммуникации.

Публикации сборника проходят **обязательное внутреннее и внешнее рецензирование** с точки зрения актуальности, новизны, новаторской постановки проблем, четкости формулировок исследовательских задач, логичности и обоснованности выводов.

Издание **придерживается всех этических норм и правил**, а также тех, которые регламентированы действующим законодательством. Редакторская политика издания базируется на принципах Комитета по этике научных публикаций относительно равенства всех статей и авторов для главного

редактора, редколлегии и рецензентов; конфиденциальности в процессе внутреннего и внешнего рецензирования; оригинальности предлагаемого материала и плагиата. Авторы несут полную ответственность за поданные в редколлегию тексты статей, что должны быть должным образом оформлены, содержать актуальность и новизну исследования; не должны быть уже где-то напечатанными; не должны повторять уже опубликованные труды (без надлежащего оформления цитирования, что квалифицируется как плагиат). За нарушение требований редакционной коллегии материал к печати не принимается.

Издание платное. Справки по телефону: раб. тел.: +380(44) 239-33-66; web: <http://apultp.jimdo.com>; e-mail: apultp@ukr.net, style_m_k@ukr.net

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск XXXIII

Оригінал-макет підготував Д.В. Дергач

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Підписано до друку 29.12.16. Формат 60x84/16. Вид. № ФЛ 18-1. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 300.
Ум. друк. арк. 10,3. Зам. № 216-8015

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43
(38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02